

med

iznajdljivost
 novi izzivi
 zvestoba
 odpornost
 združene moči
 poslanstvo
 nesebičnost
 kulturna dejavnost

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

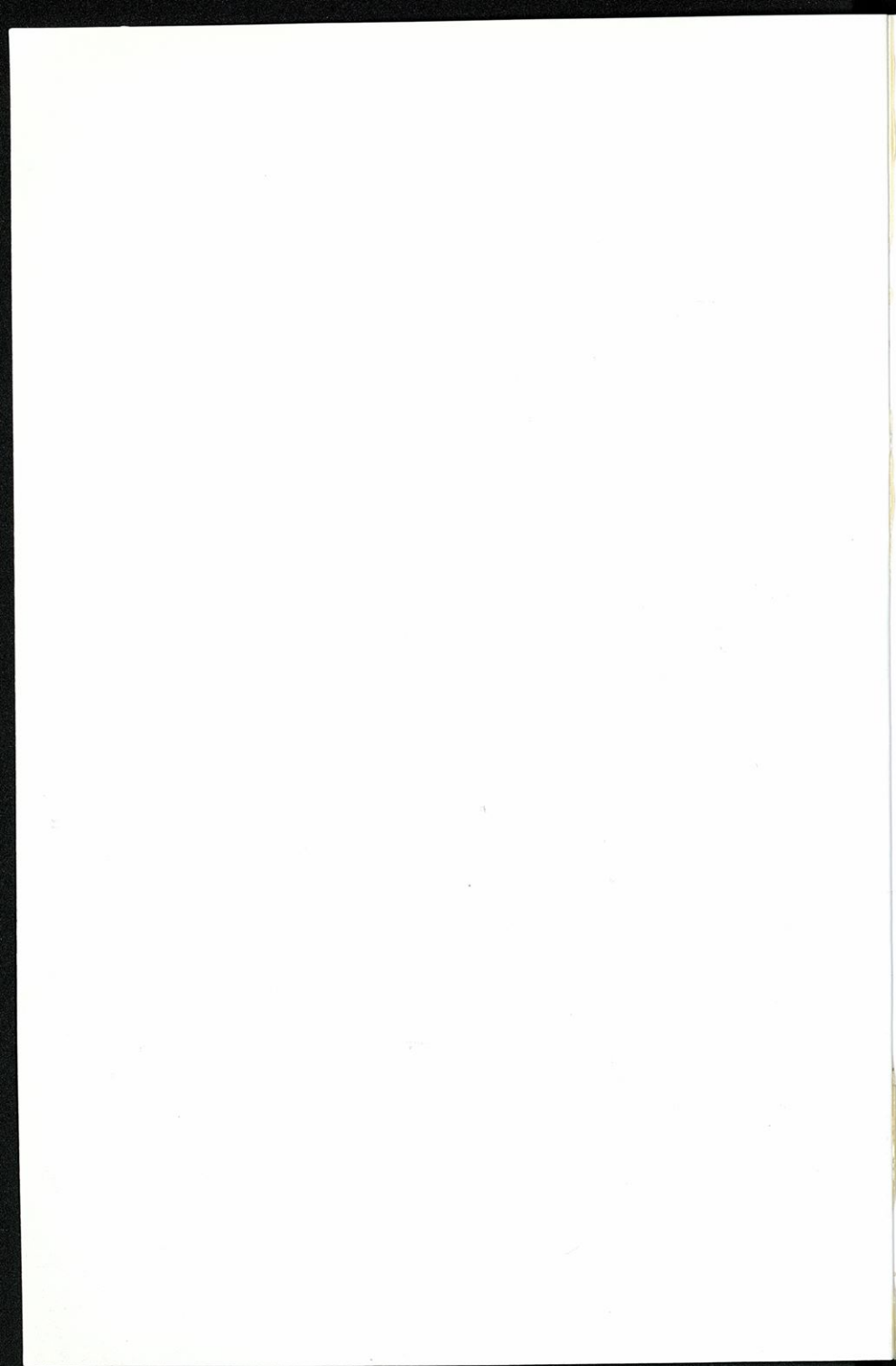

dohite

pisana beseda
 domotožje
 nove in stare misli
 razprave
 umetnost
 predavanja
 razgovori
 pričevanje
 naloge
 spomini
 slovenska identiteta
 posredovanje vrednot

obstoj

Kulturna revija
 LIV 1-4 2020

med

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

dobje

Kulturna revija

LIV 1-4 2020

Buenos Aires, Argentina

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año LIV

2020

št./Nº 1-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
LEV DETELA, (urednik za Evropo).

Člani uredniškega odbora: Damijan Ahlin, Veronika Kremžar Rožanec,
Andrejka Dolinar

Lektorji: Metka Mizerit in Tone Mizerit

Zunanja oprema, oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija Koprivnikar

Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.

Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je **202. publikacija Slovenske kulturne akcije**, dotiskan 11-2020

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Talleres Gráficos VILKO S.R.L.
California 2750, CABA, Buenos Aires, Argentina

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA
URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

75. OBLETNICA NARODNE TRAGEDIJE

- JURIJ RODE (Argentina): MAJ – JUNIJ 1945-2020 5
 BINE MAGISTER (Argentina): KAMOR SO ŠLI ONI,
 GREMO TUDI MI! 15

SPREMNA BESEDA

- DAMIJAN AHLIN (Argentina): KORAK ZA KORAKOM
 NADALJUJEMO POT 23

POEZIJA

- LEV DETELA (Avstrija): JUNAČENJE V OBDOBJU
 KORONAVIRUSA 33
 GREGOR PAPEŽ (Argentina): DVE SLIKI V POSTELJI
 / NEPRIČAKOVANO / PRIJATELJ V MISIONESU /
 NASEDLI 44
 DAMIJAN AHLIN (Argentina): ČAS / PRIČAKOVANJE /
 KLIC / SPOZNALA SVA SE / SAJ JE ŠE ČAS 49
 BINE MAGISTER (Argentina): TIHI DIALOG / NEKOČ
 / VERZI, STIHI, RIME, RITEM ... 51
 ANGELA CUKJATI (Italija): ČAS MINEVA, RUŠIJO SE
 IMPERIJI / TRASCENDENCA / OKNO NA CESTO 53

PROZA

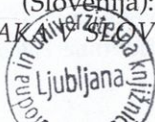
- GREGOR PAPEŽ (Argentina): PROTI MARSOVCEM 58

OBLETNICE

- ZDRAVKO INZKO (Koroška): 1920/2020 - 100 LET PO
 KOROŠKEM PLEBISCITU, POGLED NAPREJ IN
 NAZAJ 67
 ERIKA JAZBAR (Primorska): KO TUDI OBLETNICA
 POSTANE PRELOMNICA 70
 TOMAŽ SIMČIČ (Primorska): »LOČITEV DUHOV«
 VČERAJ IN DANES 81

ESEJI IN RAZPRAVE

- HELENA JANEŽIČ (Slovenija): ZAPUŠČINA DR.
 TINETA DEBELJAK V SLOVENIJI 93

IVO ANTIČ (Slovenija): <i>DETELOV ROMAN O STO- LETNI VOJNI</i>	108
JANEZ BOGATAJ (Slovenija): <i>KAKO ŽIVETI S KULTURNIMI DEDIŠČINAMI SLOVENIJE MED SLOVENCİ PO SVETU?</i>	122
DIPLOMSKO DELO	
JURE PLUT (Slovenija): <i>POEZIJA V SLOVENSKIH BE- GUNSKIH TABORIŠČIH V AVSTRIJI IN ITALIJI (1945-1950)</i>	134
RAZMIŠLJANJA	
MARKO MIZERIT (Mehika): <i>NAŠ ČAS, NAŠ VESOLJNI POGLED</i>	160
OBRAZI IN OBZORJA	
ANDREJ ROT (Slovenija): <i>PESNIK VINKO ŽITNIK IN NJEVOV SVET</i>	168
EDI GOBEC (ZDA): <i>NOBELOVCI: ALI SO (TUDI) SLO- VENSKI?</i>	179
SPOMINI	
BOŽIDAR BAJUK (Argentina): <i>OB JUBILEJU SLO- VENSKE KULTURNE AKCIJE</i>	188
KNJIGE	
STONE MIZERIT (Argentina): <i>MARKO KREMŽAR IN NJEVOVA RAZMIŠLJANJA OB ZMEDI</i>	193
ODŠLI SO	
JURE VOMBERGAR / ANDREJ SELAN	197
UMETNIŠKA PRILOGA	
ANDREJKA DOLINAR (Argentina)	

MAJ – JUNIJ 1945-2020

Veliko je bilo že napisanega in govorjenega ob 75. obletnici konca druge svetovne vojne. Veliko je bilo objavljenih zasebnih spominov in pričevanj. Veliko študij je bilo posvečenih bolj jasnemu gledanju na vojno z različnih vidikov, vojaškega, političnega, narodnega, psihološkega in drugih. Večinoma vse to skoraj zgolj s človeškega vidika.

Podobno tudi v Sloveniji. Ne samo letos. Vsa leta po vojni je komunistična partija Jugoslavije, med temi tudi partija Slovenije, načrtno, neresnično in potvarjano objavljala zgodovino druge svetovne vojne in še posebej zgodovino komunistične revolucije na Slovenskem. Do leta 1980 so v arhivu v Beogradu že nabrali okoli enajst tisoč knjig, revij, brošur, ki so propagandno in enostransko prikazovale, zagovarjale in branile pretekle in sprotne dogodke. Ob tem pa je UDBA (oz. OZNA ali Notranja uprava) pri zasliševanju obiskov iz Argentine očitala in oponašala kaj da piše npr. dr. Filip Žakelj, dr. Branko Rozman, Niko Jeločnik in drugi naši javni delavci, ki so zbirali pričevanja preživelih domobrancev, rešencev iz Kočevskega Roga, Teharij in drugih morišč (pri enem od zasliševanj je uslužbenec-suženj Notranje uprave dejal obisku iz Argentine: »zgodovina se bo pisala v Ljubljani, ne v Buenos Airesu« – pa se je zgodovina čez dobrih deset let obrnila v Sloveniji tako, da je dala prav Buenos Airesu ob Srebrni reki in ne rdeči Ljubljani). Iz tega se je videlo, kako velik smisel je imelo izdajanje in objavljanje resnice o času med vojno in revolucijo v slovenskem tisku v Argentini (Svobodna Slovenija, Slovenska beseda, Vestnik, Tabor, Duhovno življenje, Zbornik koledar Svobodne Slovenije idr.), pa predavanja, govori, proslave, šole in vse prizadevanje za poznanje resnice o komunistični revoluciji na Slovenskem. To je bilo posebej važno v času, ko je bila v Sloveniji ostra cenzura, ko je bilo nemogoče objavljati karkoli bi pomagalo resnici na dan. V zadnjih tridesetih letih, po proglastitvi samostojne Republike Slovenije, pa

je nad vse razveseljivo priznavanje in objavljanje prav nekdanj zamolčanega slovenskega tiska v Argentini. Naši iskreni in delavni prijatelji v Sloveniji so omogočili ponatise protikomunističnih besedil prej objavljenih v Argentini, sedaj pa pri slovenskih založbah v Sloveniji. Več naših pisateljev in pesnikov je moglo na ta način, v letih po demokraciji, objaviti svoja dela v Sloveniji. Tudi to je naša dolžnost, da se zanimamo kaj je bilo »argentinsko-slovenskega« duhovnega bogastva objavljenega v Sloveniji, ga skušamo prebrati in širiti njegova sporočila.

MISELNO OZADJE NAŠE POLPRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI

Kako je katoliška Cerkev gledala na komunizem nekdanj in danes? Kakšen odnos je imel komunizem do katoliške Cerkve? Na splošno in v Sloveniji. Kaj nas katoliška vera uči o našem odnosu do našega Boga? Zakaj, kot skupnost, živimo tukaj in ne v Sloveniji?

Papež Pij XI. je leta 1937 objavil posebno okrožnico s katero je obsodil komunizem in dal katoličanom jasne smernice kako naj mislijo, govorijo, pišejo in živijo v odnosu do brezbožnega komunizma (*Divini Redemptoris*, 19. marca 1937). Prepovedal jim je vsakršno sodelovanje s komunizmom. V popolni pokorščini temu nauku in navodilom Pija XI. so vsi slovanski narodi, ki so bili žrtve komunizma, sprejeli neizmerno in strahotno trpljenje, posamezniki, družine in celi narodi; škofje, duhovniki, redovniki, redovnice in laiki, mladi in starejši, v mestih in na podeželju. V Sloveniji je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman pravočasno in jasno svaril pred komunizmom kot najhujšo nesrečo za slovenski narod. Enako odklonilno stališče do komunizma so zavzeli vsi škofje v sosednih državah: na Hrvaškem sedaj bl. Alojzij Stepinac, na Madžarskem kard. Mindženty, na Poljskem kard. Višinski, na Češkem škof Beran, v Ukrajini kardinal Slipij. Zgledu svojih pastirjev so sledili njihovi duhovniki in laiki. Mnogi od teh so umrli mučeniške smrti in so na seznamu, ki ga je deželam pod komunizmom naročil sestaviti papež Janez Pavel II. o pričah za vero v dvajsetem stoletju.

Dvajset let po končani vojni, 8. decembra 1965, je katoliška Cerkev sklenila triletno delo II. Vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora (1962-1965). Kot zadnji dokument tega koncila je bila objavljena pastoralna konstitucija *Cerkev v sedanjem svetu*, kjer posebej govori o komunizmu kot organiziranem modernem brezboštvu (štev. 19-21): višek človekovega dostojanstva je v tem, da smo po-

vabljeni k prijateljstvu z Bogom. K pogovoru z Bogom je človek povabljen že od začetka svojega nastanka, ker ga je Bog iz ljubezni ustvaril in ga iz ljubezni ohranja; in človek ne živi v polnosti te resnice, če ne priznava svobodno te ljubezni in se ne izroča svojemu Stvarniku. Toda mnogi naši sodobniki te najbolj notranje in življenjske povezanosti z Bogom ne sprejemajo ali jo celo izrecno zametajo in jo s sovraštvom pobijajo. Zato moramo ateizem prištevati med najhujša in najusodnejša dejstva sedanjega časa. Te vrste ateizem uči, da je svoboda v tem, da je človek sam sebi cilj, edini oblikovalec in ustvarjalec svoje lastne zgodovine. Takšen ateizem pričakuje človekovo osvoboditev predvsem od njegove gospodarske in socialne osvoboditve. Tej osvoboditvi pa po mnenju komunizma nasprotuje predvsem krščanska vera, ker v človeku spodbuja in goji upanje na varljivo prihodnje življenje in ga s tem odvrča od graditve zemeljske družbe. In zato privrženci komunizma povsod tam, kjer pridejo na oblast, z vso silo načrtno napadajo vero tudi na ta način, da zlasti pri vzgoji mladine uporabljajo tista sredstva pritiska, ki so na razpolago javni oblasti.

11. oktobra 1992, ob trideseti obletnici začetka II. Vat. koncila, je papež sv. Janez Pavel II. objavil novi *Katekizem katoliške Cerkve* (KKC). Prav na začetku povzema nauk o nujnosti prijateljstva med človekom in Bogom. Papež Janez Pavel II. je rad poudarjal, da ima človek globoko naravno pravico do izražanja svoje vere tudi v javnem življenju, v vzgoji, v medijih, v politiki, ekonomiji, v poklicu; in da država, v našem primeru komunizem, zagreši skrajno hudo krivico kadar človeka omejuje, ovira, preganja, muči ali celo ubija zgolj zaradi njegove vere. Janez Pavel II. zaključi to misel: »Verska razsežnost (religiozna dimenzija) pripada človeku po naravi in se ga bistveno okrne kadar se mu vzame verska svoboda.« V tem smislu nas KKC uči: Človek je po naravi in po poklicanosti religiozno bitje. Od Boga prihaja in k Bogu gre; zato človek v polnosti živi človeško življenje samo, če svobodno živi svojo povezanost z Bogom. (št. 44) Človek je ustvarjen, da bi živel v občestvu (*prijateljstvu*) z Bogom, v katerem najde svojo srečo: »Kadar bom z vsem bitjem priklenjen nate, ne bo zame nikjer bolečine ne truda in moje življenje bo živo, do vrha napolnjeno s tabo.« /sv. Avguštin/ (št. 45) Kadar človek posluša sporočilo stvarstva in glas svoje vesti, more doseči gotovost spoznanja o obstoju Boga, vzroka in cilja vsega. (št. 46) Cerkev uči, da je enega samega in resničnega Boga, našega Stvarnika in Gospoda, mogoče z gotovostjo spoznati iz njegovih del z naravno lučjo človeškega razuma. (št. 47)

Zgoraj povzeti katoliški nauk glede komunizma nam more pomagati do spoznanja, da sta krščanska vera in komunizem popolnoma nespravljljiva, sta kot voda in olje, kot dan in noč različna med seboj. Ne samo v teoriji, tudi v praksi.

Da je v teoriji Marx privzel za podlago svojega nauka dialektični materializem vemo, in je to splošno sprejeto. Da je komunizem tudi v praksi dosledno in radikalno zaničeval vero v vse kar je nad materijo, posebej še pozitivno vero v osebnega Boga, v posmrtno življenje, v srečo v večnosti in se prav satansko boril, da bi to dosegel, naj nam pomagajo naslednji podatki kako je bilo v Rusiji:

V Leninovi zapuščini so med njegovimi spisi našli tudi to njegovo misel: »Naš prvi namen ni bila socialna revolucija, marveč boj proti veri, uničiti vero v družbi.«

Iz tega so sledile *tri ofenzive*:

Prva ofenziva od leta 1917 do 1922: z vsemi sredstvi in na vse načine so skušali izločiti Boga iz družbe, uničiti vse kar bi spominjalo na Boga; zaprli so cerkve in ukinili samostane; vrgli so v ječo patriarha Tihona, vodjo pravoslavne cerkve; skušali so ustanoviti novo, narodno cerkev in prevzeti vernike uradne pravoslavne cerkve; posebej so preganjali katoliške duhovnike – nekatere umorili, druge zaprli v ječe.

Druga ofenziva: začela se je med letom 1929-1930 in nadaljevala v tridesetih letih prejšnjega stoletja: imenovali so jo ‚ateistična kampanja‘; v začetku januarja 1931 je minister Jaroslavsky razglasil zloglasno petletko, katere cilj je bil »dokončno obračunati z Bogom«.

Tretja ofenziva, med letoma 1937 in 1938: ponovno so množično morili duhovnike ali zapirali v ječe, obsojali so jih da so izdajalci in špijoni.

Kakšen je bil rezultat teh ‚ofenziv‘, opisuje ruska pisateljica v izseljenstvu v knjigi *Duša Rusije*.

Po drugi svetovni vojni je komunizem še naprej preganjal vero in Cerkev. Po Stalinovi smrti je Hruščev ukazal porušiti štirinajst tisoč cerkvá, ki so bile že prej zaprte (od 21000 jih je ostalo 7000) in od osem semenišč je bilo sedem porušenih, ostalo je eno semenišče (pravoslavno).

Podobno kot v Rusiji, je komunistični totalitarizem preganjal Cerkev in duhovnike na Poljskem, Madžarskem, v Ukrajini in v Jugoslaviji.

In v Sloveniji?

Podobno ruskim ‚ofenzivam‘ je komunistični režim posebej trikrat sistematično in opazno poizkušal uničiti katoliško Cerkev, jo odtrgati od Vatikana in ustanoviti narodno Cerkev. Vse to je precej izčrpno, pa še ne v celoti, popisano v do sedaj objavljenih knjigah, spominih, dokumentih itn.

Prvi poizkus: prva leta po vojni je revolucijska vlada z vso silo skušala uničiti katoliško Cerkev s smrtnimi obsodbami duhovnikov; visok odstotek duhovnikov je bilo za krajšo ali daljšo dobo zaprtih po ječah ali na prisilnem delu; že samo branje obširne knjige Tamare Griesser Pečar *Cerkev na zatožni klopi* nas more o tem prepričati; povojno trpljenje je živo opisano v spominih škofa Vovka (V opomin in spomin idr.), škofa Leniča (Moji spomini) in večje število duhovnikov (Kragelj, Marc, Bahor, Šega in še mnogo drugih ...); od škofa Vovka in Leniča so pri zasliševanjih neštetokrat, a brez uspeha zahtevali, da obsodita ravnanje škofa Rožmana med vojno in revolucijo (Škof Rožman - Jakob Kolarič, v treh knjigah; Med sodbo sodišča in vesti ter v že omenjenih delih škofa Vovka in Leniča).

Drugi poizkus – v rokavicah, ker prvi brutalni poizkus ni dosegel pričakovanega učinka: z ustanovitvijo duhovniškega Cirilmetodijskega društva, da bi z različnimi materialnimi ugodnostmi (pokojnina, tiskanje verskih knjig, bolj prosto dušnopastirsko delo itn.) povzročili delitev med cerkvenim vodstvom in duhovniki ter med duhovniki samimi. Cerkev je tudi ta poizkus uspešno preživela, kljub temu da so nekateri duhovniki sodelovali z UDBO in vlado kot ovaduhi in somišljeniki ...

Tretji poizkus: ker je bila Slovenija žrtev policijskega sistema, so fante, za katere so, po vaseh ali v mestih zvedeli, da po maturi nameravajo vstopiti v semenišče, skušali z obljubami ali grožnjami odvrniti od tega sklepa; med bogoslovci so iskali v vsakem letniku ‚sodelavce‘ z UDBO, da bi poročali o cerkvenih predstojnikih, o svojih sošolcih ipd.; silili so jim v podpis izjavo, da jih je semeniški vodja prisilil za vstop v semenišče; mlajšim duhovnikom so obljubljali uspešne civilne službe in usluge njihovim domačim (npr. višjo pokojnino ipd.), če izstopijo iz duhovniškega poklica in sprejmejo primerno obliko ‚sodelovanja‘ z oblastmi ...

Pred vojno je bila v Sloveniji zelo razširjena in brana knjiga *Ukrajina joka*. Brali so o španski revoluciji. Osvobodilna fronta (OF),

partizani, ki jih je vodila komunistična partija, so že leta 1941 začeli pobijati nedolžne žrtve iz katoliškega tabora in druge, ki so zavračali komunizem. Ob koncu vojne in ob zmagi revolucije jim je izkušnja prestanega trpljenja narekovala umik pred nevarnostjo za življenje. Odločili so se za begunstvo.

Ko se spominjamo 75-letnice izsiljenega bega pred komunizmom in zarotniške vetrinjske tragedije, skušajmo oboje gledati v luči vere, v zaupanju v skrivnostne načrte Božje previdnosti: v Stari in Novi zavezi nam veliko zgledov govori, kako je Bog vedno hotel doseči dobre cilje za ceno hudega in velikega trpljenja posameznikov ali kar celega naroda. Najbolj se te velike skrivnosti spominjamo vsako leto v velikem tednu, ob proslavljanju Jezusovega trpljenja, smrti in vstajenja. Vsako trpljenje, celo smrt, je le pogoj, sredstvo, cena za zmago, veselje in srečo. Še tako veliko in hudo trpljenje naših družin in vsega protikomunističnega tabora nam bo lažje razumeti, sprejemati in darovati Bogu za dosego Njegovih, nam nepoznanih in nerazumljivih namenov, če bomo na vse prestano trpljenje med vojno in revolucijo gledali v luči Božje previdnosti.

ZAČETEK MAJA 1945

Več tisočglava množica domobrancev, njihovih domačih in civilistov, mož in žena, fantov in deklet, otrok, dojenčkov se je v prvi polovici maja počasi pomikala proti Gorenjski, Trziču in čez Ljubelj ali skoz predor na Koroško stran. Pod Ljubeljem je bilo že toplo, na vrhu pa še sneg in mraz. Nekaterim se je še posrečilo pripeljati v Vetrinj vozove, drugi so morali pustiti vse pod Ljubeljem. Vsak je prinesel čez mejo samo kar je imel na sebi.

Kako to, da so se odločili za begunsko romanje? Saj so doma morali pustiti kmetijo, poklic, stanovanje, urejeno življenje. Kaj so hudega storili, da bi morali zapustiti domovino? Bili so dosledni katoličani, redno hodili k nedeljski maši, gojili družinsko molitev, garali da so se preživljali, bili pošteni, resno gledali na življenje, živeli po božjih zapovedih in po božji volji. Bili so normalna družba: pač s človeškimi napakami in grehi, a z vso dobro voljo za pošteno življenje in si vzajemno prizadevali za srečno skupno življenje. A ko se je razširil komunizem po mestih in vaseh, so odklonili vsako sodelovanje z revolucijo. Zavedali so se, da je njihova vera nezdržljiva z miselnostjo komunistične partije. Življenje je zadnja štiri leta vojne (1941-1945) postalo skrajno nevarno, nevzdržno.

Partizani so načrtno in že pred ustanovitvijo prve vaške straže pobili nad tisoč civilistov, nedolžnih žrtev, samo zato ker so bili verni, odločno proti komunizmu in imeli vpliv na javno življenje. Zato so se begunci odločili za umik – saj so menili da bo samo za štirinajst dni, za toliko časa, da se razmere umirijo in uredijo, da se poleže divjaško praznovanje zmage revolucije. A nasilno brezvladje je trajalo do amnestije meseca avgusta 1945, to je bil čas nekaznivega maščevanja in obračunavanja z ‚belimi‘. Potem so mejo zaprli. Veliko družin je ostalo doma, na silo ločenih za dolga leta po vojni, predno so žene-matere mogle priti k možem-očetom v Argentino. Ko so se začeli obiski iz Argentine v Slovenijo, so marsikomu sosedje, vaščani ali celo sorodniki namigovali »pa zakaj ste bežali, saj posebej ženskam in otrokom ne bi nič naredili«, pa so eni in drugi vedeli, da je bilo že preveč trpljenja med vojno in revolucijo, da bi to tvegali.

Bežali so pred nevarnostjo domačih partizanov, da so si rešili vsaj golo življenje.

KONEC MAJA 1945

Zadnje dni maja so Angleži z očitno prevaro in lažjo začeli vračati razorožene domobrance v Slovenijo, komunistom v roke. Tovornjak za tovornjakom, vlak za vlakom, dvanajst tisoč fantov, slovensko narodno vojsko. Vozili so jih v mučeniško smrt. Bili so izdani in prodani, predani mučenju, pretepanju, žeji, poniževanju, zasramovanju. Padali so v skupni grob nekateri še živi, drugi hudo ranjeni, umirali so z molitvijo in tihim darovanjem svojega mladega življenja Bogu in domovini.

Malo se jih je rešilo. Izjeme. Iz različnih krajev Slovenije, iz Dolenjske, Notranjske, Gorenjske, Ljubljane. Res, bilo jih je malo, čudežno rešenih, a zadosti, da se je rešila in ohranila resnica o slovenskem genocidu. Vsakemu, ki želi poznati resnico, so na voljo njihova pričevanja. Najprej so ta bila objavljena v izseljenskem tisku, zadnjih trideset let pa tudi v Sloveniji.

Po smrti prvih krščanskih mučencev je Cerkev za vse čase in za vse kraje sveta sprejela načelo, da je »kri mučencev – seme novih kristjanov«. Kakšna tolažba za Slovenijo, pa tudi vzpodbuda in odgovornost, ob spominu na naše mučence! Bog daj, da bo njihova žrtev seme novega pokristjanjenja slovenskega naroda – v matični domovini in po svetu!

ZAČETEK JUNIJA 1945

Na prvo nedeljo v juniju je bilo na Vetrinjskem polju z gotovostjo potrjeno, da so bili domobranci, prevarani od Angležev, vrnjeni v domovino, bili nečloveško mučeni in pobiti na sedaj tudi javno priznanih moriščih in zmetani v kraške jame in rudniške jaške tako, da naj se ne bi nikdar zvedela resnica o njihovi smrti. Od tedaj je med nami vsako leto domobrantska proslava na prvo nedeljo v juniju. Tako je bilo in je v Argentini in povsod po svetu, kjer še živijo sorodniki vrnjenih domobrancev in rojaki, ki imajo sočutje do trpljenja mrtvih in preživelih. Po osamosvojitvi Slovenije je sedaj domobrantska žalna slovesnost tudi v Kočevskem Rogu, na Teharjah in v drugih krajih.

ZAČETEK JUNIJA 2020 IN NA VEKE VEKOV

Zaradi COVID-19 ali »koronavirusa« letos ni bila možna skupna domobrantska proslava. Bila je virtualna, dostojno pripravljena, z bogato in dokumentirano vsebino. Koliko znanih imen in obrazov mrtvih in živih nekdanjih domobrancev! Kljub žalosti ob gledanju fotografij in imen, kako močni zgledi, da bi sedanji rod le zmožni hotel živeti za tiste svetinje, za katere so domobranci dali življenje!

75. obletnica begunstva in smrti vrnjenih domobrancev nas ponovno spominja na dve skrivnosti: 1) skrivnost Božje previdnosti, in 2) skrivnost človekove svobodne volje.

1) Ko je škof dr. Gregorij Rožman zvedel za usodo domobrancev, je v pismu beguncem prosil in priporočal, da zaupamo v skrivnostne Božje načrte. V svoji daljnosežni previdnosti, ki je zakrita našim očem in pameti, ima Bog vedno popolnoma jasno določen dober namen in cilj. Poleg tega, da trpljenje ni samo sebi namen, ga Bog le dopušča, ne povzroča, zato da doseže dober cilj za posameznika ali družino ali celo za ves narod. Ob vetrinjski tragediji je škof Rožman zapisal: »iz vere skušajmo doumeti«.

2) Skrivnost človekove svobodne volje: Bog nas je ustvaril svobodne. Zaradi svobodnih odločitev posameznika ali neke skupine je na svetu toliko plemenitih dejanj in pobud; pa, na žalost, zaradi svobodne volje je istočasno toliko hudega na svetu, trpljenja, zločinov, krivic, grehov. Stvarnik je tako visoko cenil človeka, da mu je za merilo dostojanstva podaril svobodno voljo. S svobodno voljo si človek pripravlja plačilo ali kazen, nebesa ali pekel. Kako

strašna odgovornost! Nikdar ne bomo zadosti prosili Boga za milost pravega spoznanja, kaj je dobro in kaj je slabo, ter za milost, da bi se vedno odločali za tisto, kar spoznamo da je prav in dobro.

Naj nam vsaj strnjen povzetek miselnega ozadja naše polpreteklosti pomaga k razumevanju begunstva in vetrinjske tragedije ter naše sedanjosti.

Naj nam besede preroka Jeremija pomagajo, da molimo za vse, ki so trpeli po krivdi komunizma in za tiste, ki so vede in hote ali zapeljani povzročili to ‚največjo nesrečo za slovenski narod‘ (škof Rožman), da se nas Bog usmili ob srečanju z Njim: »Skrivnostno je srce, bolj ko vse, kdo ga more doumeti? Jaz, Gospod, preiskujem srca, preskušam obisti, da poplačam vsakemu po njegovem vedenju, kakor zaslužijo njegova dela« (Jer 17, 9-10).

KONEC JUNIJA 2020 – V SLOVENIJI IN ARGENTINI

Morda smo sami kdaj primerjali sedanje stanje v Sloveniji in Argentini. Morda smo v medsebojnih pogovorih slišali misel, da sta si sedanja Slovenija in Argentina, žal, v marsičem podobni. Oba naroda izhajata iz katoliške tradicije. Slovenija je bila pokristjanjena pred več kot 1250 leti, Argentina pred dobrimi 500 leti. In tako bi mogli odkriti še druge dobre podobnosti. Kako si razlagati težavo, ki jo imata oba naroda, obe državi – kot da nočeta, da bi šlo ‚na boljše‘? Kako da imajo v Sloveniji nekdanji komunisti in njihovi otroci in vnuki še vedno tako odločujoč vpliv v politiki, medijih, vzgoji, v javnem življenju? Kako da ima zgodovinsko krščanska Slovenija v ustavi še vedno odločbo, da je splav nekaznivo dejanje? Kako da po skoraj tridesetih letih demokracije besedo »Bog« še vedno pišejo z malo začetnico – kot je bilo v času brezbožnega komunizma (in to celo v sedanjih prevodih npr. ruskih pisateljev, za katere je zanesljivo znano, da so bili globoko verni, kot Dostojevski in drugi)?

In podobno v tradicionalno katoliški Argentini: kako je možna tako visoka stopnja splošne korupcije, moralna razpuščenost, skoraj zagrizena borba za dovoljenost splava po civilnem zakonu, po civilnem zakonu dovoljene istospolne zveze v Buenos Airesu, plitvost v programih TV, odsotnost omembe Boga v medijih, skrajno prenizek odstotek nedeljnikov – in tako bi morda lahko še naprej naštevali težave, ki jih ima družba v kateri živimo in katere del smo tudi sami, tudi slovenski priseljenci oz. potomci slovenskih

prednikov, ki so morali pred 75 leti zapustiti domovino pred nevarnostjo brezbožnega komunizma.

Ali ni morda prav 75. obletnica našega begunstva in vetrinjske tragedije skoraj nujna priložnost, da znova premislimo besede škofa Rožmana ‚beguncem na pot‘, pred odhodom iz begunskih taborišč v novi svet? Ali ni v načrtih Božje previdnosti smisel begunstva in priseljenstva tudi v praktičnem apostolatu, da s svojo prisotnostjo v Argentini čimbolj učinkovito pomagamo narodu, ki nas je sprejel, da bo v sedanjih razmerah bolj pošten, bolj praktično katoliški, bolj spoštljiv do človeškega življenja in tako tudi bolj srečen? Če bomo vsak na svojem mestu in po svojih možnostih kaj k temu pripomogli, potem bo tudi praznovanje naših važnih obletnic imelo še lepši in globlji smisel ter nam bo to v upravičeno zadoščenje. V drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja je tedanji ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič na katoliškem taboru v Celju močno poudaril besede: »Kristus ima svojo fronto, pa tudi satan ima svojo fronto«. Kot so se v času komunizma naši predniki postavili na stran Kristusove fronte, tako je potrebno, da se v sedanjih razmerah v Argentini zavestno odločimo, da hočemo živeti kot praktični katoličani in hvaležni potomci slovenskih priseljencev.

BINE MAGISTER

KAMOR SO ŠLI ONI, GREMO TUDI MI!

Približal se je mesec junij in neogibna dolžnost me je zavezala, da približam v spomin tistega iz leta 1945 ter mu po svoji vednosti dam pomen in vrednost ter izpostavim dejstva, ki so se na Slovenskem spočenjala v tistem usodnem desetletju v taki medsebojni vzročni povezavi, da so našla svoj vrhunec v krvavi in množični daritvi slovenskih domobrancev v Rogu in drugod. Nisem prvi in ne edini v dolgi vrsti svojih vrstnikov in naših potomcev, ki smo si edini v tem, da je Vsemogočni sprejel ta zadostilen dar za lepšo prihodnost slovenskega naroda. Verjetno tudi nisem edini, ki je ob poznanih grozotah občasno zanihal v svoji veri v božjo Previdnost.

Sam se še dobro spominjam noči iz maja na junij, ko sem kot upornik proti nemili usodi zapuščal nočno moro in spone rdeče svobode, ki so oklepale v kranjskem taborišču borce iz prvega transporta slovenskih domobrancev. Bile so zelo zgodnje ure prvega junija, zame že vse s soncem obsijane, ko sem že prost od Kranja tam doli koračil v meni neznano prihodnost. K sreči me je božja Dobrota odrinila na rob žaloi gre, katere uvodni akordi so zagrmeli tedaj na odročnih prizoriščih v razdivjanem mesecu juniju leta 1945. Evropa naj bi tedaj že dihala v miru in svobodi.

Naključje ali ne, razgrinjal sem letošnjo 15. številko Družine, ko sem se spravljal k pisanju spominskih besed in se na eni od notranjih strani zdrznil ob naslovu »Ne sodi takoj - vedno si pusti čas za razmišljanje«. Naslov je članku-poročilu izbrala avtorica le-tega, Ksenja Hočevnar. Iz branja sem uvidel, da je dobesedno povzela vodilo, ki si ga je bil v svoj program zapisal škof dr. Gregorij Rožman. Ime sólo predstavlja zame znamenje (nisem si želel svetopisemskega pridiha, a je prišlo samo od sebe), ob katerem se cepijo pota, predvsem zgodovinarjev, in se sodbe ne ujemajo. Opozorilo iz naslova me je nagnilo, da sem se na hitrico vprašal, ali naj velja kot nalašč tudi zame, ko sem na tem, da se spustim v

Bara Remec: Črna maša za pobite Slovence

labirinte revolucijskih dni, a sem se kar hitro nalahno nasmehnil. Šestdeset in več let, skoraj iz dneva v dan poslušam in prebiram, razmišljam in presojam, karkoli že pride iz leve ali desne in iz navidezne sredine, si postavljam vprašanja in nanje odgovarjam, medtem ko se tudi dobro zavedam, da me je krščanska vzgoja v družini pa v osnovni in k sreči tudi v srednji šoli po svoje oblikovala, tako da katerakoli sodba, ki bi se našla v naslednjih ugotovitvah - ni takojšnja!

V isti številki Družine pa so me pretresle besede urednika (naše) Zaveze, prof. Justina Stanovnika, proti koncu njegovih »Refleksij na refleksije«, v katerih se zgrozi nad dejstvom, da med tisoči ljudi, ki so v juniju 1945 uprizorili Kočevski Rog in ga ponavljali na drugih prizoriščih, ni bilo enega samega »junaka«, svestega si svojega takratnega početja in ponosnega na opravljeno (od zgoraj ukazano) »delo« krvnika, da bi nam (slede Justinove besede) »... izpolnili srčno zeljo in nam povedali, kaj so fantje govorili, ko so padali v jame.

Katere so bile njihove zadnje besede . . . A nič! . . . A nič!«

Res je; ne vemo za tiste predsmrtne vzklike, morda krike groze, ali pa samó neme in stoične predaje usodi, človeka, zvezanega borca, ki od obsedenih krvnikov ne moleduje za usmiljenje. Ni bilo joka, morda tožba nezavestnih in v bolečinah umirajočih teles, morda kakšna iztrgana beseda odpuščanja? Ne vemo, da bi kdo odstopal od svoje pripadnosti slovenski domobranski vojski. Ni nam znano, da bi kdo od mučencev prosil za življenje; kvečjemu za milostni strel v neizrekljivih bolečinah. Nimamo nič izrecno izpričanega. Le iz molka zakrknjenih krvnikov sklepamo, da so domobranci umirali kot junaki.

Še danes, še danes pa nas do vzhičenja pretresejo besede slovesa, ko so odhajali, kljub zloveščim vestem, z vetrinjskega polja na slovenski Koroški:

Kamor so šli oni, gremó tudi mi!

Njihovo usodno odločitev v tedanji bivanjski stiski je možno motriti z gledišč verskih, moralnih, političnih, vojaških ali zgolj osebnih nagibov. Za nas je nedvomni izraz medsebojne zvestobe bojnih drugov. Kot da bi v tistih okoliščinah hoteli uresničiti tisti tolikokrat z navdušenjem zapeti stih »... strnimo se v enoto, v kamenito gмотo!« bi lahko tolmačil pesnik, ki bi se poglobil v njihovo epopejo.

Vendar je neomajna zvestoba vrednotam, ki so jih izpovedovali in za katerih obstoj in veljavnost so se borili in katerim so s srcem in umom bili predani, je taista zvestoba tisti glasnik, ki nam razloži in osmisli njihov posvečeni konec v skritih globelih, jamah, brezni in zamolčanih grobiščih. Nekaj skrivnostnega, zgolj z naravnega vidika težko doumljivega je bilo v tisti nenadni, nedomišljeni odločitvi »... kamor so šli oni, gremó tudi mi«. Morda najlepša himna zvestobi v teh nepozabnih besedah. Res je, podoba človekove veličine in dostojanstva se izkaže v težkih in usodnih trenutkih.

Generacija, ki je množično izkravela v poznopomladnih dneh tistega leta, si je že v svoji doraščajoči dobi trdno privzela npravne vrednote krščanske omike in ljubezen do vsega dobrega in lepega, ki odlikuje slovenski narod. Z umom in srcem je sprejemala vednost in vodila ter npravna merila svojih očetov. Svojim vzgojiteljem pa verskim, duhovnim in političnim vodnikom je zaupala, jim izkazovala spoštovanje in se zvesto po njih naukih ravnala. Mnogi od njih so pozneje svoja načela potrdili z mučeniško smrtjo. Vsem tem delavcem za javni blagor, žal, zgodovinska veda še ni znala ovrednotiti njihovih zaslug in jim dati javnega priznanja.

Slovenski predvojni mladi rod je že tedaj bral verodostojna poročila o preganjanju kristjanov v Mehiki; tudi to, kaj so rdeče brigade (»brigade« je v tem primeru spoznavni znak za teroriste!) počele v Španiji, leta 1936 in potem, mu ni bilo neznanó. Knjiga »Ukrajina joka« jim je odpirala oči, medtem ko so jih takoimenovane »ljudske fronte« zatiskale svojim »vernikom« (Kot vemó, je v tem primeru tudi »fronta« spoznavna beseda za teroriste; kjerkoli se pojavi, je identifikacija ustanove, organizacije, gibanja itn., ki se z njo poimenuje, nesporna). V Sloveniji je poznejši minister-mesar Matija Maček že vedel, ker je že videl, kako in kaj se godi v Sovjetski Zvezi, pa je tisto resnico, kot tolikih drugih, previdno zamašil. Šovinistična režima, fašistični in nacistični, pa komunistični protibožni in scela amoralni sistem, so bili v predvojni Sloveniji pravočasno postavljeni na indeks. Ampak ne na cerkvenega, pač pa na civilnega, tistega o nedostojnih pojavih. Kljub temu so rdeče klice prosto pronicale v tkivo slovenske družbe. Ko so rdeči farizeji proslavljali vdor Sovjetske Zveze na Poljsko in skupaj z nacisti odprli proti njej dvojno fronto in so prav taki nekaj mesecev pozneje ploskali z vzklikom »Heil!« izgonu slovenskih profesorjev v šentviških Zavodih, je bila okužba že očitna.

Kajti v začetku vsega zla, ki se je skotilo na Slovenskem, je bila laž. Za lažjo je prišel umor v sprevrženi besedi »likvidacija«. Pozorne moraliste bi morala že ta mahinacija spraviti v »užbuno«. Naivno partijsko priznanje z besedo »partizan«, je že dalo vedeti, od kod to in kam pelje ta »vsenarodna« OF, pa še petdeset let pozneje ni pripeljalo do poraznega zaključka. Priznано »falirani« študentje z »jus-a« ali pa učitelji samozvanci iz CK-ja so ukazovali justifikacije slovenskih rodoljubov in jih po izvršenem ukazu očrnili z izdajalci. In se niso zmotili: likvidirani so v resnici izdajali prave namene boljševiske partije. To je zgodovinska resnica, za naivne ali pa nepoštene zgodovinopisce pa to, da je slovensko domobranstvo poglobilo razdor v slovenskem narodu. Junaški vladika, ki je obsodil umore, zaradi tiste pridige najbrž ni postal sporna oseba, a simpatije do domobrancev, za katere je bil marksizem veliko zlo za slovenski narod, mu niso bile odpuščene.

Slovensko ljudstvo je bilo resda v drugi polovici 18. stotletja in v naslednjih štirih desetletjih v glavnem svetovnonazorsko razdeljeno med tako imenovanim katoliškim (po slabšalno povedano klerikalnim) in liberalnim taborom; med Orli in Sokoli se je tekmovalo na vseh družbenih področjih. Ljudje so vedeli, kdo je kdo, kdo izpoveduje krščanske nazore in kdo pristaja v liberalni struji, in eni kot drugi so si zaupali med seboj. Med njimi ni bilo smrtnega sovraštva. »Izdajalca v celem ni biló števili!«

Nered je vztrajno in prihuljeno vnašala v družbene celice klika, ki se je napajala v anarhističnih in komunističnih manifestih. Laž je bila že v začetku tega zla; laž in sovraštvo do krščanske omike. Na Čebinah, leta pred »našo« revolucijo, je prerोजना komunistična partija imela ustanovno zborovanje v izbi kmečke hiše, ki je bila okrašena (kamufilirana) z bohkovim kotom in na stenah nabožnimi podobami. Laž že v začetku. Pozneje so si kolovodje nadeli lažna imena; od dvanajstih apostolov je kar nekaj znanih imen. Izjema je le nosilec novega »evangelija« Krištof-Kardelj; potem pa se pojavijo Kidrič - kot prvak Peter, tudi v plenumu spreobrnjenec Pavel kot Kocbek, Luka-Leskošek, Matija - (prej Ivan) Maček pa še drugi. Bistremu opazovalcu veliko povedano. Eno so govorili, a delali popolnoma drugo.

Govorili so o borbi za pravično družbo in svobodo, prinašali pa moralni razvrat in razkroj krščanske kulture, ki je najzvestejša branilka človekovega dostojanstva. Podirali so vse meje, ki jih je božja Modrost postavila z dekalogom. Kot samozvanci v svojem

Plenumu so obsodili na smrt (rekli, da na smrtno »kazen«) vsakogar, ki se jim ne bi hlapčevsko pridružil, in odlok so začeli dosledno in kruto izvajati. S tem juridičnim zločinom se je sprožila slovenska žaloigra in dosegla nesluteni višek v mesecu neizbrisnega spomina: v juniju 1945.

Kajti slovenskim fantom, ki so pozneje kot slovenski domobranci z vetrinjskega polja složno odhajali neznanu usodi nasproti, je v sveti jezi, da, v sveti jezi zavrela kri, ko so iz kraških brezen in gozdnih globeli pa iz plitvih posamičnih grobov vlekli iznakažena in gola trupla svojih sorodnikov, prijateljev in znancev, ali pa tedaj, ko so jim na vratih domov padali v naročje svojci prestreljeni od ponočnih morilcev, poveličanih v likvidatorje. V tistih pretresljivih in svečanih trenutkih ni zorel, ne, vzkipel je nenadni trdni sklep: mi se ne damo!

Ali kot je črno na belo postavil svojo prerokbo véliki Narte: »Z zločinci ne maram nič skupnega; med menoj in njimi je samo smrt!«

- - -

Na slovenskem srednješolskem tečaju smo pred tridesetimi leti naročali in priporočali svojim dijakom: berite vse, tudi to, kar prihaja iz sovjetske komunistične Republike Slovenije; potem pa se po svoji vesti odločajte. Njihovim vrstnikom domá (da, domá, v Sloveniji) taka svoboda ni bila dana. Komunistična partija jih je odrezala od »gnilega« Zahoda in kar nekaj dni zapora si si prislužil, če si le poškilil v tisk emigrantov. Začelo se je štetje »po našem štetju« in mladi rod je moral biti srečen, ker je živel v dobi »po osvoboditvi«. V začetku je bila laž in laži je bilo konec, lažnivcev pa ne!

Zato emigracija, no, ne bomo nepooblaščenim govorili v njenem imenu; zato mi domovinskih generacij, katerih izobraževanje v nesvobodi in v enoumju je bilo v védenju in v bistvenih vprašanjih dostikrat zelo okrnjeno, ne sodimo in puščamo času čas in upamo, da jih bosta naravna intelektualna poštenost pa primerno izkustvo v bistvenih vprašanjih slej ali prej pripeljala na stično točko narodne sprave.

Ne bodo pa pri nas našli opravičenja in vere o njihovem človeškem dostojanstvu ljudje, ki so živeli v času domobrantskih mučencev in »vse lažnivo o njih govorili«, čeprav so zase predobro

vedeli, kako veliki rodoljubi so bili tisti, ki so potem, že v času »miru« množično in v strahotnih mukah umirali. Tisti nekdanji aktivisti, ki zdaj v svojih poznih letih nimajo poguma, da bi to svoje védenje o neoporečni narodnostni zavesti domobrancev javno izpričali in da se resnica prav spozna in, če tega ne premorejo, nimajo opravičenja. Vendar, iskreno povedano, da nas kljub temu nemalokrat premaga sočutje do ljudi, katerim je tisti veliki greh Kočevskega Roga zastrupil marsikatero uro nemirnega življenja. V ponižnem priznanju zločina ali zakrite resnice edinole se jim lahko razjasni nad njimi nebo.

Morda, da tudi zato njih žrtev krvava ni bila zaman?

Obstajajo tudi tisti, ki se gre se samo za velike dogodke. Obstajajo tudi tisti, ki so tako znani ali pomembni, ter so omejeni na določeno mesto ali mesto ali morda niso bili toliko zasnovani in so celo ostali neznanji.

Čeprav čas ni samo zmaga ali poraz in ni samo odločitev, vendar je v njem tudi človeška usoda in ker vemo, da vsekakor imamo zgodovinske veličine in ljudi, ki so jih spreminile življenje.

Čeprav v razvoju, znanosti, iznajdljivosti, o človeštvu in o človeku, ga ima človek v naravi in vse kar vsebuje naš svet in vse kar je, vesolje. Večkrat celo v boju proti planetu, v pričakovanju prevladanja, ker ne vidi šibkosti in se čuti vsemogotnega.

Če bi našel nekaj prelomnih trenutkov novejši zgodovine, bi se nam morda bližji, ali smo jim bližji celo sami pride. Omeniti bi lahko nekatere dogodke iz politike, znanosti, iz pisane besede in iz umetnosti. Ja si bomo lahko ustvarili splošno sliko izbrati sem in tja za naš pomembne trenutke, ki so lahko vprašano za naš svetni čas.

Če bi lahko že del zgodovine dvajsetega stoletja. Vzemimo torej za našo točko ravno takrat, ko je izšla knjiga »Osvetila dobitna letila« 1940- leto nesčetnih dogodb in podpisov, sporazumov in neopravičen. Kot razvija nemška vojna industrija. Winston Churchill postane predsednik vlade Združenega kraljestva. V skladu s pogodbo Luftwaffe na Rotterdam je obrat 9. maja in pogodba 7. oktobra 1940. Kot — nemško taborišče Auschwitz splošno je za zločinca skupino 728 političnih političnih zapornikov.

The first part of the paper discusses the importance of the research and the objectives of the study. It then proceeds to a detailed description of the methodology used, including the data sources and the statistical techniques employed. The results of the study are presented in the following section, followed by a discussion of the implications and conclusions. The paper concludes with a summary of the findings and a list of references.

The second part of the paper focuses on the analysis of the data and the interpretation of the results. It examines the relationship between the variables and discusses the factors that influence the outcomes. The author also provides a critical evaluation of the study and suggests areas for further research. The final section of the paper is a conclusion that summarizes the main points and offers some final thoughts on the topic.

The author would like to thank the following individuals for their assistance and support during the course of this research: [Name], [Name], and [Name].

DAMIJAN AHLIN

KORAK ZA KORAKOM NADALJUJEMO POT

V zgodovini se vrstijo prelomna obdobja. Od teh, nekatera bolj izrazita druga manj, nekatera so bila kruta in zaskrbljujoča z raznolikimi posledicami. So pa tudi druga o katerih bi lahko rekli, da so šla mimo skoraj neopazno.

Torej ne gre se samo za velike dogodke. Obstajajo tudi tisti, ki morda niso tako znani ali pomembni, ker so omejeni na določeno prebivalstvo ali morda niso bili toliko zanimivi in so celo ostali brez imena.

Prelomni čas ni samo zmaga ali poraz in ni samo odločitve. Večkrat, če ne vedno, je v njem tudi človeška usoda, in ker vemo, da je človek zmotljiv, imamo zgodovinske veličine in ljudi, ki so jim odločitve le teh spremenile življenje.

Govorimo o razvoju, znanosti, iznajdljivosti, o človeštvu in odnosu, ki ga ima človek z naravo in vse kar vsebuje naš svet in tudi, zakaj ne, veselje. Večkrat celo v boju proti planetu, v pričakovanju prevladanja, ker ne vidi šibkosti in se čuti vsemogočnega.

Rad bi naštel nekaj prelomnih trenutkov novejše zgodovine, tiste ki so nam morda bližji, ali smo jim bili celo sami priče. Omenil bom zelo na hitro dogodke iz politike, znanosti, iz pisane besede in filmov, da si bomo lahko ustvarili splošno sliko. Izbral sem le tri, za nas pomembne trenutke, ki jih lahko vzamemo za naš prelomni čas.

Vsi smo že del zgodovine dvajsetega stoletja. Vzemimo torej kot začetno točko ravno takrat, ko je izšla knjiga »Povest o dobrih ljudeh« -1940- leto nešteti pogodb in podpisov, sporazumov in nesporazumov. Kot razvoj: nemška vojna industrija. Winston Churchill postane predsednik vlade Združenega kraljestva. V letalskem napadu Luftwaffe na Rotterdam je ubitih 980 ljudi in porušenih 20.000 stavb. Koncentracijsko taborišče Auschwitz sprejme prve taboriščnike, skupino 728 poljskih političnih zapornikov.

Podpis trojnega pakta med Tretjim rajhom, Italijo in Japonsko. Film »Veliki diktator«.

To je del prelomnega obdobja, ki ga vsi poznamo. Druga svetovna vojna. Huda ekonomska in duhovna kriza človeštva. V naslednjih letih bi lahko na hitro našteli kar lepo količino ponavljajočih se prizorov: nadaljujejo se bitke, ene in druge. Jugoslavija pristopi k trojnemu paktu. Nemško-italijansko-bolgarski napad na Jugoslavijo. Konrad Zuse predstavi Z3 (prvi popolnoma samodejni programirljiv računalnik). Začetek srečanja Franklin Roosevelt-Winston Churchill v zalivu Placentia, ki se konča s podpisom Atlantske listine. ZDA in Združeno kraljestvo obljubita pomoč Sovjetski zvezi na prvi moskovski konferenci. Knjigi, ki ju lahko omenjam so kitajska »Prežechi tiger, skriti zmaj« in Jalnova »Trop brez zvoncev«. Da ne pozabim film »Državljan Kane«.

Leto 1942 ni bilo izjema. Sledilo je kar nešteto težkih političnih in socialnih razmer. Bila je podpisana deklaracija o vojnih zločinih. Začetek konference držav Latinske Amerike (razen Argentine in Čila). Začetek množičnega poboja Judov. Mehika napove vojno silam trojnega pakta. Objavljen je bil Welfare State načrt. Prične obratovati prvi jedrski reaktor v Chicagu. Izdali so knjigo »Bobri«, prepoznavni film Casablanca. Naslednje leto ... Plankalkül (»Plan Calculus«) je programski jezik, ki ga je razvil Konrad Zuse (1943). Plankalkül je bil prvi visokonivojski programski jezik. »Sherlock Holmes« je igrani detektivski film iz leta 1943. Izšla je knjiga »Mali princ« najbolj znano delo francoskega pisatelja in pilota Antoinea de Saint-Exupéryja. Izšla je drama »Večer pod Hmeljnikom« izpod peresa Edvarda Kocbeka. In nadaljujejo se boji in bitke. Začetek konference Trident v Washingtonu in ustanovitev Uprave združenih narodov za pomoč in obnovo. Veliki fašistični svet izreče nezaupnico Benitu Mussoliniju. Zavezniška letala bombardirajo Hamburg, napad zahteva okoli 30.000 žrtev. Mussolini ustanovi Italijansko socialno republiko.

In težji so dnevi, ki prihajajo po novem letu 1944. Norveško odporiško gibanje potopi trajekt s tovorom težke vode iz Vemor-ka. Zavezniško letalstvo bombardira Rim. Francoska, belgijska in norveška odporiška gibanja začnejo z obsežnimi sabotажami in splošna stavka se vrsti na Danskem. Izstrelitev prvih letečih bomb na Združeno kraljestvo. Na Visu je podpisan sporazum Tito-Šubašić. Dansko odporiško gibanje poruši največjo tovarno orožja v prestolnici. Neuspeh atentat na Hitlerja. Heinrich Himmler ukaže

porušiti krematorij v Auschwitzu. Začetek francosko-sovjetske konference v Moskvi. In ni še konec sveta. V tem obupnem letu pa lahko odkrijemo več izdanih knjig med katerimi lahko naštejemo »Blagoslov gora« Janeza Gregorina, »Herodež« je zadnja Plestenjakova povest, Balantičevo »V ognju groze plapolam«, francoska drama »Zaprta vrata« in zbornik »Zimska pomoč« je bibliografska publikacija dobrodelne organizacije za pomoč vojnim beguncem, ki je izšla v Ljubljani leta 1944. Njeni uredniki so bili Narte Velikonja, Božidar Borko, Tine Debeljak in Zorko Simčič. Prevladujejo tudi ameriški filmi kot so »Dvojno zavarovanje« ali »Biseri smrti«. Leta 1945 dobimo prvi slovenski kratki črno-beli dokumentarni film »O Vrba«. Film prikazuje Prešernovo rojstno hišo, ki je bila preurejena v muzej. Pisatelj Fran Saleški Finžgar v zvočnem posnetku vodi po Prešernovi hiši, Oton Župančič pa recitira Prešernovo pesem O Vrba. Glasbo je napisal Janko Gregorc in je prva originalna slovenska filmska glasba. Po svetu se je vrtel ameriški film »Pokvarjeni izlet« in »Dama v zelenem«. Takrat bi lahko prebirali npr. »Polet medzvezdne kozmične ladje« kratka znanstvenofantastična zgodba ruskega pisatelja Isaaca Asimova, ki govori o različnosti interpretacij treh zakonov robotike pri ljudeh in robotih. Ali britansko »Živalska farma«.

Zanimivo, da se je medtem po svetu dogajalo še marsikaj: voditelji treh zavezniških velesil, Roosevelt, Churchill in Stalin na Jaltski konferenci razpravljajo o povojni Nemčiji. Italijanski partizani ubijejo Benita Mussolinija in njegovo ljubico Claro Petacci. Po 16-dnevnem obleganju Berlina sovjetska Rdeča armada zasede mesto. Sredi maja britanska armada skupaj s slovenskimi partizanskimi enotami pride na Koroško in v Celovec. Nemčija podpiše brezpogojno kapitulacijo kar pomeni formalni konec 2. svetovne vojne v takratni Jugoslaviji in Evropi. Umik čez Ljubelj. Povojni poboji! - V Nemčiji aretirajo člane nemške vlade, Winston Churchill odstopi z mesta predsednika vlade Združenega kraljestva in ameriška letala pričnejo z uničujočim bombardiranjem Tokia. V San Franciscu predstavniki 50 držav podpišejo ustanovno listino Organizacije združenih narodov. Ameriški bombnik B-29 odvrže prvo atomsko bombo na japonsko mesto Hirošima. Američani odvržejo še drugo atomsko bombo na Japonsko, tokrat na mesto Nagasaki. To je bil res prelomni čas. In za njim? Ali je bilo vsega konec?

Vemo, da je takrat šlo čez Ljubelj tisoče Slovencev, v upanju, da se bodo v kratkem obdobju petnajstih dni vrnil v domači kraj,

na domačo zemljo. Vemo, da ni bilo tako. Vendar niso obupali. Razumeli so, kaj pomeni usoda ali božja Previdnost in kaj poslanstvo. Iz svojega zornega kota so nesebično gledali v prihodnost in modro spremljali tisti novi svet. Izgnanstvo, daleč iz domovine v zdomstvu.

Znašli so se v mirni a tuji deželi, združili moči in nadaljevali pot. Prav gotovo bi bilo lažje obupati, vse zapustiti, se vdati novim okoliščinam in pozabiti na vse. A nasprotno; čutili so potrebo in odgovornost zvestobe slovenskemu narodu, svojim prednikom, kot stara trta, ki se trudi in poganja nove korenine, v novem okolju, v novi zemlji. Trta, ki se trudi za obstoj. V njej utripa močna srčna žila kulturnih vrednot.

Šole, pevski zbori, pisana beseda, gledališče, likovno izražanje, predavanja, društva. Vera, upanje in ljubezen. Temeljne vrednote, ki so bile vogelni stebri na poti preko oceana, v širni svet.

Močnejša je bila vera kot negotovost, ni bilo več strahu, upali so na lepšo oziroma boljšo prihodnost in svet je postal »ves naš«. Imenovali so se »generacija brez meja«.

»... Smo spoznali, da nismo naplavina poraza ... odšli smo v svet, a ne v tujino ...« (Ruda Jurčec)

Peščica ljudi, prežeti od ljubezni do svojega rodu, ki so slovenstvo posipali na vse celine. Prav gotovo je bilo veliko domotožja, a v upanju na lepšo prihodnost nepozabne slovenske domovine.

Februar 1954. Pobudnik zamisli za novo organizacijo je bil dr. Ignacij Lenček. Izvrševalec te zamisli njegov brat, Ladislav Lenček. Pridružil se jima je prof. Alojzij Geržinič. Prvi korak je bil sestava vabilnega pisma, vabilo, ki je bilo namenjeno najvidnejšim kulturnim delavcem.

Naj navedem nekatere odlomke vabila:

»... Vas vabimo na pogovor o organizaciji našega kulturnega dela.«

»... Naš namen je, postaviti mu zanesljivo tvorno podlago, od tod pa poživiti in dvigniti vsa področja duhovnega ustvarjanja.«

»... Važno je, da sodeluje večina ljudi, ki čuti v sebi kulturno poslanstvo.«

Po raznih zapisih doumevamo, da se je tisti 20. februar ob 18 uri, na ulici Granaderos 61 v takrat soparnem mestu Buenos Aires, pričel dokaj zanimiv razgovor. Razna mnenja so oblikovala to zamisel. Končno so spisali, dopolnili in zabeležili začetek nove

organizacije z osnovnimi pravili, ki so v teku let postali statut. Izbrali so ime za organizacijo: »Slovenska kulturna akcija«. Izvoljen je bil odbor: predsednik Ruda Jurčec, podpredsednika dr. Tine Debeljak in prof. Alojzij Geržinič, tajnik in pisarniški uradnik Marijan Marolt, blagajnik Ladislav Lenček. Uredili so tudi vodje za odseke in sicer: filozofski odsek je vodil dr. Ignacij Lenček, leposlovnih odsek je bil pod vodstvom Zorka Simčiča, likovni odsek je vodil Franc Ahčin, glasbeni odsek dr. Julij Savelli ter gledališki odsek Marijan Willempart.

Organizacija »Akcija« slovenskih zamejskih in zdonskih kulturnih delavcev, ki so s svojim delom želeli pomagati pri ustvarjanju in širjenju slovenskih kulturnih vrednot, je dobila svoj začetni utrip. Namen organizacije so ločili na pet temeljnih osnovnih pravil:

- da spodbuja delovanje kulturnih ustvarjalcev.
- da posreduje slovenske in splošno kulturne vrednote.
- da raziskuje temelje slovenske narodne samobitnosti.
- da širi in uveljavlja slovensko kulturo v svetu.
- da pospešuje stike z domovinskimi in drugorodnimi kulturniki.

Tako se je začelo in organizacija je skozi dolga desetletja nadaljevala poslanstvo v javnosti, ustvarjalni duh delavcev po celem svetu je bil živ, nadaljevala se je »tradicija« in posodabljala se je slovenska kultura.

Vsa ta leta so Slovenci bili del Jugoslavije. Drugi del »svobodne Slovenije« je živel izven meja, v zamejstvu in po svetu. Močan temeljni kamen, kot živa trta, ki je še vedno ponosno, kljub okoliščinam, gojila mladike v veri, upanju in ljubezni, jeziku, šegi in navadi. Svet se spreminja in iz mirnega časa se vrača na sporno obdobje. In zlasti za nas Slovence pomeni drugi prelomni čas.

Po nekaj letih so svetovni režimi doživeli zaton. Bližali so se novi časi. Spomnimo se npr. padca Berlinskega zidu. Leta 1990 se odstavljene panamske voditelje Manuel Noriega preda ameriškim silam. 8. januar. slovenske stranke: Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenski krščanski demokrati, Slovenska kmečka zveza in Zeleni Slovenije se združijo v koalicijo DEMOS. Narodna skupščina Bolgarije izglasuje odpravo enopartijskega sistema v državi, konec vladavine komunistične partije Bolgarije. V spopadih med sovjetsko vojsko in protestniki,

ki zahtevajo neodvisnost Azerbajdžana, v Bakuju, umre 130 ljudi, 700 je ranjenih. 22. januar - razpad Jugoslavije: Zveza komunistov Jugoslavije na svojem 14. kongresu izglasuje odpravo enopartijskega sistema v državi; zaradi nesprejetja nekaterih predlogov kongres zapustijo delegati KP Slovenije in kasneje še KP Hrvaške, kar v praksi pomeni razpad ZKJ. 7. februar - Komunistična partija Sovjetske zveze izglasuje odpravo enopartijskega režima v državi. Isti dan je bila objavljena Deklaracija za mir s pobudo za demilitarizacijo Slovenije in mirno rešitev krize v Jugoslaviji. - Nelson Mandela je po 27 letih v ujetništvu izpuščen iz zaporu blizu Kaapstada. - Sonda Voyager 1 se po prepotovanih 6 milijardah kilometrov obrne proti Zemlji in posname znamenito fotografijo »Bleda modra pika«. Argentina in Združeno kraljestvo prvič po vojni na Malvinskih otokih (1982) vzpostavita diplomatske stike. - Sandinisti, z Danielom Ortego na čelu, so poraženi na volitvah v Nikaragvi. - Litva razglasi neodvisnost od Sovjetske zveze. - Sovjetska zveza sprejme ustavne spremembe, ki oblikujejo močan položaj predsednika; dva dni kasneje je Mihail Gorbačov imenovan za prvega in edinega predsednika države. - Prve svobodne parlamentarne volitve v Vzhodni Nemčiji. - Estonija po prvih večstrankarskih parlamentarnih volitvah razglasi, da je bila sovjetska oblast v državi od leta 1940 nelegalna. 8. april - koalicija DEMOS prejme večino glasov na prvih večstrankarskih volitvah v Sloveniji. 22. april - Milan Kučan je v drugem krogu predsedniških volitev izbran za predsednika Predsedstva SR Slovenije. - Latvija razglasi neodvisnost od Sovjetske zveze. - Estonija ponovno prevzame uradno ime Republika Estonija in lastne državne simbole. 15. maj - Borislav Jović postane predsednik Predsedstva SFRJ. - v Romuniji potekajo prve predsedniške in parlamentarne volitve po koncu komunistične vladavine. - Ustanovljena je Evropska banka za obnovo in razvoj. Hrvaška demokratska skupnost prevzame oblast na Hrvaškem, za predsednika Predsedstva je izbran Franjo Tuđman. - Ameriški predsednik George H. W. Bush in sovjetski predsednik Mihail Gorbačov podpišeta dogovor o prekinitvi proizvodnje in uničenju zalog kemičnega orožja. - Parlament Ruske federacije sprejme formalno deklaracijo o suverenosti (obebežen kot Dan Rusije). - Množica v predoru za pešce med Meko in Mino do smrti potepta 1426 romarjev. - V močnem potresu na filipinskem otoku Luzon umre več kot 1600 ljudi. - Belorusija razglasi neodvisnost od Sovjetske zveze. - Irak napade Kuvajt; dejanje naslednje

leto privede do zalivske vojne. - Azerbajdžan razglasi neodvisnost od Sovjetske zveze. - Predstavniki Zavezniškega nadzornega sveta in obeh Nemčij podpišejo »Pogodbo o končni poravnavi z ozirom na Nemčijo« s čemer je odprta pot za združitev Nemčije. 3. oktober - Vzhodna in Zahodna Nemčija se združita v Zvezno republiko Nemčijo. - Tim Berners-Lee objavi formalen predlog standarda za svetovni splet. - Margaret Thatcher odstopi z mesta predsednice vlade Združenega kraljestva. - Delavci prebijajo prvo odprtino predora pod Rokavskim prelivom. - Na prvih zveznih volitvah v združeni Nemčiji zmaga zveza strank CDU/CSU pod vodstvom Helmuta Kohla. - Lech Wałęsa zmaga v drugem krogu poljskih predsedniških volitev in postane prvi predsednik demokratične Poljske. 23. december - na plebiscitu o samostojnosti Slovenije 93,3 % volilnih upravičencev s 94,8-odstotno večino podpre neodvisno Slovenijo (rezultati so uradno razglašeni tri dni kasneje). - Tim Berners-Lee postavi prvo spletno stran na prvem spletnem strežniku.

Če to ni bil drug hud prelomni zgodovinski čas ... Iz zapisov tistih dni, izpod peresa Milene Ahčin in Stanka Jerebiča, lahko preberemo sledeče zanimive odstavke:

»Naš čas nosi znake neznanske naglice. Pogosto se poraja občutek, da moreš vsak hip izgubiti tok dogajanja. Konkurenca postavi ob kraj nesposobneže, človek mora biti dovolj glasen, da se sliši družba. In vendar nas zgodovina uči, da enodnevna gesla niso vir kulturnega ustvarjanja, da je konformizem njegova smrt.«

Če lahko dodam: pomislimo, da takrat še ni bilo spleta, manjkalo je nekaj mesecev do prve javne e-pošte, večina človeštva ni imela dostopa do računalnika ali sploh ni vedela zanj. Bili so le žični telefoni. Kaj bi lahko potemtakem mi omenili danes?

»Danes v vsem slovenskem svetu občudujemo, da smo po več kot štiridesetih letih begunstva in izseljenstva ostali Slovenci in da tak obstaja tudi novi rod. Občudovanje je toliko večje, ker vidijo, da smo to dosegli brez opore matične domovine. V tujino smo prišli sami, v njej živimo in se borimo za svoj narodni obstoj sami. Kako lažje bi bilo in bo, če in kadar bi se mogli opirati na mati domovino...!«

In res je; danes lahko štejejo s tem, da se opiramo na mater domovino, morda se bodo novi rodovi, prav tako kakor mi, trudili in se borili z drugo težo, na drugačen način zaradi okolja in okoliščin ter asimilacije. Spremenil se bo ta slovenski čut, morda

jezik, bodo pa še vedno močno prisotna ljubezen, šege in navade ter kulturno slovensko dostojanstvo.

V tem obdobju (1988-1991) je bilo veliko sveže energije in sploh občutek, da je slovenstvo oživel.

Imamo še in še mnogo besed pričevanja, ki so res zlata vredne in vas povabim, da si zapomnimo še dva lepa odstavka:

»... Ko to premišljujemo, nam ob vseh težavah in bojih sedanosti vstane pred očmi upanje, kot ga je v prvi svetovni vojni izrazil rojakom dr. Korošec: ‚Dvignite glave, kajti vaše odrešenje se približuje‘; čas, ko se bo mogla argentinska slovenska skupnost, tudi Slovenska kulturna akcija in z njo slovenska skupnost iz celega sveta, opirati na kulturne sile v domovini in bo tako še lažje in uspešneje ohranjevala slovenstvo v našem izseljenstvu. Morda bomo to prej doživeli kot mislimo!« (Ladislav Lenček)

»Jasno je, da se nekje poslanstvo slovenske duhovne emigracije osipa. Vse se spreminja. Organizacija kljub popolnoma drugačnim časom, morda v spremenjenem kontekstu, naj vztraja naprej. Gre za to, da Slovenci v svetu obdržijo v svojih rokah ta signal oziroma svetilnik svobodnega slovenskega utripa v svet in da SKA z občasnimi publikacijami in predvsem z Meddobjem, iz posebnega zornega kota (a zdaj morda v tesni povezavi z domovino) opozarja na duhovne silnice slovenstva v zboru narodov sveta. Prosim, da na te moje misli opozorite najvišje zastopnike slovenske kulture v svetu.« (Lev Detela)

Po besedi našega takratnega predsednika Marijana Eiletza (30. 05. 1992):

»Slovenska pomlad in zmaga demokracije sta spremenili podobo naše domovine. Ni nam bilo lahko doumeti vseh novih situacij, saj jih še danes mnogi naši rojaki v domovini ne morejo razumeti. Za nas zdomce je pa očitiden popolnoma nov izziv, ostane nam vprašanje: kaj sedaj? Naš logični fizični povratek v domovino je večinsko neizvedljiv. Ostane nam duhovni povratek, da izpeljemo, kar se da naravno ves ta proces v smeri vračanja v duhovni organizem našega naroda. ... SKA je danes biološko zmanjšana, a njen duh še ni opešal. Naloge, ki se nam zastavljajo, so praktično enake, iste kakor smo jih zastavili na začetku našega pohoda: ustvariti slovenske kulturne dobrine. ... Naš pristop do tega novega obdobja, ki iz »med-dobja« prehaja v »post-dobje« ali v "novo-dobje", naj bi bil v spoznavanju in vrednotenju naše duhovne realnosti, v poglobitvi pristinosti našega ustvarjanja ter vzgoji novih mladih kulturnikov. Omisliti si moramo

nove mehanizme, ki bodo organsko povezani z matično kulturo na podlagi medsebojnega sožitja in spoštovanja.«

In vse to velja še danes. Torej dva prelomna časa in ne obstajata dva brez tretjega, kajne?

Februar 2020. Prelomni čas sveta. Pandemija. Čas, o katerem se je in se bo še govorilo. Svet se bojuje proti nevidnemu napadalcu, močnejšemu od vsakega drugega možnega zla. Človeštvo, ki je bilo navajeno na zmage in ki se je večkrat pokazalo v tekmi z naravo in z Vsemogočnim, je mislilo, da je pač boljše in večje od vsega tega. Sedaj padamo zaradi našega lastnega izuma, padamo zaradi našega iskanja, da bi bili čedalje boljši, močnejši, da bi obogateli ali sploh obvladali to, kar imenujemo svet. V takem trenutku človek pozabi na svet in v njegov začetek, ne pomisli na druge, ampak vedno le nase, na svojo lastno korist. Kriza je nastala v mišljenju, v duši in na telesu. Bitka traja že osem dolgih mesecev in ji ne vidimo konca. Poraz človeštva. Kuga. Padajo dobri in slabi, starejši in mlajši, ženske in moški, mogočni in reveži, na jugu in severu, od vzhoda do zahoda. Človek je v borbi sam proti nevidni sili in proti vsem. Imenujemo ga čas negotovosti.

Prelomni časi. V takih ali drugih okoliščinah smo videli, da ne smemo obupati; še vedno moramo misliti in gledati na boljšo prihodnost. Uporabljati sive celice za dobre namene in obdržati močno, zdravo pamet. Morda se lažje sliši za tiste, ki smo verni, ker prejemamo tisto drugo posebno duhovno moč.

Po 66. letih pogledamo nazaj in lahko presodimo vsak storjen korak. Korak, ki je bil morda bolj šibek ali zmotljiv, vidimo pa tudi vse dosežene cilje. Vse je postalo del zgodovine. Osebne, družbene ali svetovne. Po tako dolgi poti smo lahko utrujeni, a opažamo, da smo temeljno še solidni. Morda tudi čas opravi svoje, povzroči morebitno rahlo škodo, zlasti ko to gledamo s človeškega vidika.

Poglejmo malo naprej. Lahko vidimo, kako se naša pot oži v neskončnost. Vabim vas, da pogumno nadaljujemo to našo pot, da si pomagamo kot bratje in gradimo nove temelje za novo prihodnost. Smo del ponosne dediščine in postajamo delež le te. Ohraniti moramo to kar nam je bilo dano: jezik, šege, navade, vero, upanje in ljubezen, v najboljši kulturni obliki.

SKA oziroma njen duh ni opešal. Naloge, ki se nam zastavljajo, so iste kakor smo jih zastavili na začetku našega pohoda. Imamo pozitiven rezultat.

Bližajo se novi časi, novi izzivi. Prišel bo tudi čas združevanja in obnovitve v prid prihodnjim rodovom in našim koreninam. Potrebujemo nove moči, pomladiti se moramo in zato vabim vas mlade, da se nam pridružite v tem poslanstvu.

Korak za korakom, v nadaljevanju poti ... dokler bo slovensko izseljenstvo utripalo, se bomo borili za pravi cilj: ohranjanje slovenstva.

Andrejka Dolinar
KRVAVI GOZD
Linorez

Andrejka Dolinar
ZA NAS
Linorez

LEV DETELA

JUNAČENJE V OBDOBJU KORONAVIRUSA

Nove pesmi iz težkega časa

1. PREDVEČER PRED NEVIHTO

TRIKRATNI D.D.D.oktor

*Res nič nevarnega,
gospod doktor.
Samo nekoliko megle
med listjem in travo.*

*Res nič posebnega
ta zarjavela zagozda
v rebru časa,
gospod doktor.*

*Sploh ne boli,
gospod doktor.
Smo brez bolezni.
Lahko nas pustite pri miru.*

Dunaj, jesen 2019

HVALNICA ŽIVLJENJA

*v puščavskem pesku diagrami povèzav in razvezav
oblike oblakov in obrisi poti skozi frekvence lastnega življenja
dotiki ki hočejo živeti in sreča biti ranjen in ljubiti
ko se v arabskem mestu ob morju
klatijo jezni psi brez gospodarja
tako je to in amen*

Safaga (Egipt), februar 2020

ZVOK IZ MOŠEJE

*Zvok molitve iz mošeje
je dogodek iz stisk v novo rast navzgor,
a v meni, o Alah,
je goreči grm večnega Boga,
ki nikoli ne ugasne.*

*Čas se je dopolnil.
Bog ne vohuni
in drevesa hočejo živeti.*

Hurghada (Egipt), januar 2020

POD Vodno življenje (Akvarij v Hurghadi ob Rdečem morju, Egipt)

*Veliki morski pes
se požvižga na akvarij,
v katerem je na ogled.*

*Veliki morski pes
si je ta grozni svet
za vedno obesil za klobuk.*

*Veliki morski pes
sedi v podvodnem ujetništvu
in pridiga o zablodah sveta.*

Hurghada, januar 2020

VPRAŠANJE VETRU

*Kaj pripoveduje veter
srcu, ki posluša
in glavi, ki misli?*

*Rad bi me položil
v svoje razkodrano naročje.
Hvaležen sem,
da se mi je približal.*

*Prosil bi ga,
naj mi skozi svoje v burji
razmršene lase pove,
kar je resnica.*

Egipt, februar 2020

KAR JE TEŽKO RAZLOŽITI

*Nekaj dnevnih novic
potrjuje spremembo mišljenja
tudi zato ker vročina narašča
in so muhe postale
nadose nestrpne*

*Vsekakor zahteva tekma s samim seboj
najhujši napor toda potrebno je upoštevati
posebne okoliščine kar podčrta resničnost dogajanja
in bridkost človekove osamelosti
sredi zadnjih ostankov neke ljubezni*

*Toda zakaj bi se čudili
tu na trgu s svetim vodnjakom pred cerkvijo
praznim glavam ki brez miru
hitijo proti znamenjem ki jih ne razumejo
ker jih je težko razložiti*

Išči studenec življenja!

Nazaret (Izrael), 2018

2. PANDEMIJA

UGANKA V ČETRTEI DIMENZIJ

*ni napisano v nobenem turističnem vodniku
ker je mogoče nevidno
in se ne da pojasniti
očitno si se znašel v paralelnem svetu
med odlomki pozabljenih objemov v neki hotelski sobi*

*opazuješ rdeče srce na razpadajočem zidu
za vedno narisano z belo kreda
kot spominski zapis notranje arheologije
za proučevanje izgubljenih trenutkov*

*uganka v četrti dimenziji
in možgani nekega otroka
ki je star že sto let*

Dunaj, marec 2020

NERAZISKANI UMOR

*pol postelje odlomljen ročaj steklenice
stara blazina razlomljena pločevina
del trohneče lestve razpadajoča miza
moško kolo brez koles
ovenelo bezgovo listje zarjavel pokrov pozabljenega kanala
črna mrtva mačka zmečkan kos porumenelega časopisa
razbita šipa četrt stola
pokoarjen motor na smetišču
odvržena pištola za truplom neznanca
trije žalujoči v opustošeni sobi
alzheimer ob koncu sveta*

JUNAČENJE V ČASU KORONAVIRUSA

*Smrtni sovražnik
je že na strehi
okna so odprta na stežaj
vse je nared kot se spodobi
a televizija in gospa ministrica
še žal niso prišli*

*ampak čakamo čakamo
vljudno čakamo
in nas ni strah
saj bodo skočili
skočili bodo sem dol
zares bodo skočili
strmo navzdol
!
!
!*

Dunaj, marec 2020

DOGODEK PRED OKNOM

*gibčna veverica
moja odskočna točka
v zmedi koronskega stoletja*

*v vetrovnem jutru
se spet sprenevedaš
na drevesu pred hišo*

*vedno eno in isto
a vendar vsakokrat drugače*

*čakam da skočiš
na moje okno
po oreh
in mi v zahvalo pomahaš
s košatim repom*

*morda se ob tebi srečam
s samim seboj
tu ob okenski šipi
v katero se rade zaletijo ose in čebele*

*te žuželke ne vedo
kaj je steklo
in tudi ti
hitra vitka in pogumna
se ne boš nikoli naučila
neumnih človeških kozjih molitvic*

*le uživaj oreh
živalske oči se ti živahno svetijo
srečno bitje si*

*nikoli ne boš izvedelo
za epidemijo mračnega virusa*

OB NEPRAVEM ČASU

ustnice k ustnicam kot poljub
toda zakaj tukaj in ob tem času
ko se otroci igrajo v zaprtih sobah
sami s seboj in moj poljub
nima odmeva v tvoji duši

na postaji brez vlakov
se čez zapuščene tračnice vlačí
samotna mračina

za spečo restavracijo brez gostov
na dunaju nürnbergu šanghaju
brusi lačna podgana med smetmi
popadljive zobe in čaka

nekje v tem brezupu
odpre mlada ženska v parizu
londonu moskvi okno
ob nepravem času na nepravem kraju

sveži zrak
rabimo te
pridi naš dobri angel

sveži zrak
pogrešamo te
ti dobri angel

Dunaj, maj 2020

NAPAKA

posebna znamenja:

nobena

barva oči :

neugotovljena (oči zaprte)

obup in nič

očala izgubljena

vsekakor se je dogodila napaka

posebne vrste v strogem razponu

med algebro trigonometrijo in policijo

BREZ SEDLA IN KOPITA

stvar je nestrpna
nekakšni poskoki v neurejenem diru
v vetru naprej ali nazaj

nihče ne ve kaj se dogaja
tekmovanje za glavno nagrado?

vsekakor razdražene mišice
in obsedenost za vsako ceno

vzadaj za tribuno
rezervni konj v nenaravni velikosti
težko diha

sonce nad njegovo razmršeno grivo
sili v sanje o mirnem svetu
in prijetnem razpoloženju

a kaj
nora dirka se pravkar začinja
brez sedla in kopita

VIRUA

stvor brez srca in duše
lebdi med nami v napačni preobleki
gre za nezdravo omrtvelost
brez oči in ust
ribonukleinska grozljivost
se beljakovinsko zabode v tvoje telo
strašna ljubezen želi dihati in živeti

3. PRIVID V BOLJŠI ČAS

PRED POLETJEM

*dogaja se neslišni koncert
trava negibno drgeta v soncu
magnolija pod oknom
je nenavadna boginja
obkrožena z zvoki
iz zvoncev iz zelenega listja*

*pijana drevesa strme
v visoko nebo
v opojnem zagonu se vzpenjajo
navzgor in še bolj navzgor*

*o dobri Bog!
te tvoje prispodobe
so hrana za srce in oči
in naša predpoletna molitev
s priprošnjo za boljši čas*

Dunaj, junij 2020

DVE SLIKI V POSTELJI

Točno sredi noči
jo je napadla bivanjska kriza
– ki je prerasla v filozofsko –
medtem ko je v postelji poleg nje
glasno smrčal.

Zbudila se je in pomislila,
da je čas neskončen,
dokler ne dogori v nesmislu
kot nekdo, ki v ogledalu
objeme svojo podobo.

Spraševala se je in si rekla:
v milijonih stoletij
bo čas še vedno tam,
ko ničesar več ne bo, čeprav
nič ni mogoč
in je zato čas neskončen:
zaradi odsotnosti nič.

Nič je obsodba
obstoja časa.
Tako je premišljala, medtem ko si je predstavljala sebe
kot čas,
tistega, ki je glasno smrčal
poleg nje v postelji,
pa spoznala kot nič.

Ko bo minila milijarda let,
bo čas še vedno stopical okoli materije,
ni krogov in ne vračanj
in vse, kar je obstajalo
in kar je vznemirjalo s svojim obstojem,
bo nič – in če bo nič,
potem čas po malem umira
z vsakim, ki umre.

Nato se je sredi noči
sam samcati nič prebudil,
vstal in šel na stranišče,
ne da bi kar koli rekel. Noč pa je
spustila sive lase in
z vso ognjeno težo
otrla odvečne besede.

NEPRIČAKOVANO

*Jesen se pojavi nepričakovano
kot se pojavijo stroji, ki zrušijo zgradbo.
Uniči prvo zgradbo v ulici,
tisto, ki je stala tam,
da ne bi preplašila dreves,
ko se sončni žarki razblinijo po ograji.*

*Naprej – kaj bo rekla pred leti po ulici onkraj
izstreljena puščica,
ko bo šla mimo napetih lokov,
ki čakajo na prvi padli list.*

*Nepričakovano
se zrušijo tisti blodnjaki, iz katerih
ni bilo izhoda, zdaj je vse spreten izhod,
zdaj je vse dokončno.*

*Zruši se vzgib, ko zapusti svoj brlog
in zavpije, zakaj da ni več veselja.
podre se žalost, zaradi katere si obstajala,
in od takrat ne obstajaš več.*

PRIJATELJ V MISIONESU

Prijatelja so za karanteno odpeljali
na skrajni konec države, daleč od glavnih
žarišč okužbe, da bi zanj z ljubeznijo in predanostjo
skrbeli njegovi otroci.

Teden pozneje se je naveličal
vsega tistega raja naokoli, sit je bil reke Itatí
ali kakor koli se že imenuje tista reka,
samo teden dni je bilo treba, da se je naveličal
opazovati vedno isto na vsakem listu bukolične pokrajine
in tega, da ni počel nič drugega kot bral romane,
medtem ko so ga vnuki in otroci objemali.

Samo teden je bil potreben, da se je naveličal vseh
in vsi so bili naveličani njega,
čeprav so to precej dobro prikrivali.

Tudi slapovi Iguazú so se ga naveličali gledati,
kako postopa naokoli, in on se je preobjedel
vseh slapov sveta.

Naveličal se je vseh obrazov, ki se smehljajo,
in celo tistih, ki se nikoli ne nasmehnejo.

Po dveh tednih je prijatelja presenetila
tropska virusna bolezen in je skoraj umrl.

Po treh tednih je nehal verjeti v vse,
v kar je doslej verjel,
in v džungelskih bliskavicah,
ki so se pojavljale nad mestnim robom,
je globoko v sebi našel krik,
kot nekakšen neusmiljen zvok
sredi tistega zlatega kraja,
zakopanega v zemlji.

Od takrat mi še ni pisal,
ko pa izvem, kaj se je zgodilo po štirih tednih,
bom lahko končal pesem.

NASEDLI

Meseci so postajali počasni kot dnevi
in dnevi zamujali kot leta,
čas so imeli v rokah vrtovi,
polni različnih imen, ki jih jesen
zna na pamet in se jih spet nauči.
Obrazi so se razcepili kot voda
in se tu in tam prikazali spominu
in odhajali ponoči kot sveča,
ki jo prižgeš v spomin na nekoga.
Ulice so kopicile sence in čakale,
občasno so se naslanjale na kakšno drevo
s toplino zvezd, ki pada na dvorišče.
Meseci so postajali počasni kot dnevi
in se občasno stiskali k steni.
Vsake toliko kdo
z rabljevimi in zaščitnikovimi glasom,
vsake toliko tišina.
Naj človek ne pozabi svojega rablja in tudi
ne svojega zaščitnika, in naj nikoli ne
verjame, da sta eno.
Le rablji, nezmožni gledati svojo lastno smrt,
se zmorejo tako razcepiti.

DAMIJAN AHLIN

ČAS

Pomlad in ptičji glas
prebujata naravo kakor prsti, ki se pletejo okoli las.
In izstopa paleta barv in vonj dišečih rož,
odraščujoče ljubezni čas in utrip srca se obujata v naju v noč.

Jesen in deževni dan
uspava naravo kakor pesem in rahla dlan.
In izstopa vonj po kavi in lesu,
polna ljubezni in strasti ovita, predava se novemu plesu.

PRIČAKOVANJE

Minilo je nešteto dni od tistega pričakovanja,
objem prijatelja, tistega, tam kjer ga ni ...
V temi in svetlobi tiste noči
in v sončni slepoti tiste dlani.

Tam si, stojiš, zaradi tistega pričakovanja,
spremembe, v luči tistega pomanjkljaja ...
Skala, kamen v nadaljevanju tiste poti
in za njim raj in slika za tiste vesele oči.

KLIC

Nisem slišal še svojega imena.
Razstava. Portret živih
opozarja me, naj prisluhnem zdaj.

Odgovorim. Da, sedaj.
Zakaj? Tu sem, med ranljivimi,
in solza in veselje mi povesta, da vse mine.

SPOZNALA SVA SE

Spoznala sva se pred tridesetimi leti.
Do takrat sem te ljubil in sanjal po svoje.
Bila si mi znanka iz portretov, črnobelih slik.
Črnilo v belini in zvok čarobnih melodij.

SAJ JE ŠE ČAS ...

Saj je še čas. Nikamor
se ne mudi. Saj je kratka pot.

BINE MAGISTER

TIHI DIALOG

»Današnji dan je kakor dnevi vsi,
čez strop nebesni so oblaki šli!«
Povedala mi nisi teh besed
očitek rosen bil ti je v očeh.

Poglej, kako sem čuden: med ljudmi
sem čisto sam, če tebe ni.
V pelinu grenkem kakor cvet zardiš,
ko s smehom mi samoto oškropiš.

Za vso dobroto tvojo, kaj ti dam? -
Brezskrbno se z roko v laséh igram,
še bolj kot prej sem vase zavozlan.

Še bolj kot prej sem iz srca ti vdan
in, ker povedati ne more z usti,
srce neslišno prosi te: odpusti!

(Nedeljski večer - 13. 10. 1957)

NEKOČ

*... ob ozki, vijugasti poti
so marjetice belo-rumene
cvetele
in šumele čebele.
Češnjeve veje,
spomladansko snežene,
so v svilnato travo
mlečno svetlobo sejale.*

*Hrošč, črn hrošč,
se opotekal,
omamljen od vonja in lúči,
je med bilkami trave.*

*Roke odprte
in smeh nagajiv,
ves svet sem objemal
in oblake podil.
Zdaj se še spomnim:
med mladimi prsti,
počasi, na drobno,
sem kepo z domače ozare
drobil.*

Potem sem odšel.

(Nedeljski večer in spomini - 04. 03. 1971)

VERZI, STIHI, RIME, RITEM ...

*ki, na tihem, sem jih vpletal, kot trenutke, v neizrečene misli svoje
nostalgíje, se mi zdelo jè, da so zbežali v nič, ali, iz nič, so vrnili se nazaj
in se pestovat spet prišli v naročje moje domišljije, ki ji biti ni mogoče brez
utrinkov svetlih - tihe poezije -*

EL TIEMPO PASA, LOS IMPERIOS CAEN

Tal vez
nunca hayan llorado tanto
como cuando nació la aurora
que trémula
esperaba aquel testigo
que nunca ha visto nadie.

Él la vio,
pronunció su nombre
el eco fugaz llegó,
y se quedó allí
a la espera de una voz.

El paisaje se hizo sol
tras el muro infranqueable
que ya pasó a la historia.
Cuántos dioses han perdido
la magia del poder
que se escabulló sigiloso
hacia otros brazos, para habitarlos.

La libertad quedó postergada
para un después...
cuando no haya aurora
o la necesidad haya sido superada.

ČAS MINEVA, RUŠIJO SE IMPERIJI

Morda

*niso nikoli tako jokali,
kot takrat, ko se je rodila zora,
ki je trepetajoče čakala
na pričo,
ki je ni nihče videl.*

*On jo je videl,
izrekel je njeno ime,
kratkotrajen odmev je dospel
in tam ostal,
da bi dočakal glas.*

*Pokrajina se je spremenila v sonce
za neprehodnim zidom,
ki je že bil zapisan v zgodovino.
Koliko bogov je izgubilo
čar oblasti,
ki se je izmuznila
na skrivaj
na druga ramena,
da bi se tam naselila.*

*Svoboda je bila odložena
za poznejši čas,
ko ne bo več zore
ali kadar bo sila premagana.*

TRASCENDENCIA

Un estarse siempre
merodeando la dicha.
Y un algo que no llega
aunque continuamente se aproxima.

Estancia humana, peregrina;
dejarse ser...
Aceptación, que en la duda
tiembla, se desliza.

Enredado el tiempo
en hilos de seda fina
dispuestos a ceder.
Esperanza no correspondida.

Un sueño se avista como la aurora
A los rayos del sol en la colina.
Tras la muerte un mundo
y un Dios que dice ser la Vida.

TRASCENDENCA

*Vedno obkrožati srečo
in nekaj, kar nikoli ne pride
čeprav se vedno približuje.*

*Človeški romarski postanek;
Dopustiti bit ...
Sprejemljivost, ki v dvomu
trepeta, drsi.*

*Čas je zapleten
v tenke svilene niti,
ki lahko popustijo.
Neuslišano upanje.*

*Zagledati sanje, kot zoro,
ko sonce zasije za hribom.
Po smrti drugi svet
in Bog, ki se ima za Živoljenje.*

VENTANA A LA CALLE

Sonó el despertador,
las seis y media.
La mañana ya despierta
me aguarda en la ventana.
Abro la persiana
en mi primer piso,
y la calle,
cual duende maligno,
me abruma,
me sofoca.
Pasos agitados de gente
semidespierta o
semidormida,
como más se prefiera.
Un bocinazo en la esquina,
una frenada, así de golpe,
descontrol, frenesí.
Un saludo a medias:
-después te veo-
y es posible que
hayamos dado vuelta
la última página.
Vuelvo la mirada
hacia mi cuarto,
la persiana
no sé si dejarla abierta...

OKNO NA CESTO

Budilka je zvonila,
ura je pol sedmih.
Jutro, ki se je že prebudilo
me pričakuje na oknu.
Odprem žaluzijo
v prvem nadstropju,
in cesta,
kot zlobni škrat,
me teži,
me duši.
Razburjeni koraki ljudi,
ki so na pol budni ali
na pol speči,
kot ti najbolj ugaja.
Pisk hupe na vogalu,
sunkovito zaviranje, nenadoma,
zmeda, norost.
Nepolni pozdrav:
- potem se vidimo -
in je možno, da obračamo
zadnji list življenja.
Pogledam nazaj
v sobo,
ne vem,
če naj polkno pustim odprto ...

PROTI MARSOVCEM*

Najprej so zgradili balinišče. Pravzaprav je balinišče nastalo še pred skupnim domom. Potem je nastal klub. Igrišče je osvetljevala sobotna večerna osamljenost. Ob sobotah in pozno v noč. Balinišče je bilo ugledno prizorišče klubskih prostorov. Spominjam se drobnih utrinkov iz tistih časov, ki odsevajo v moji zavesti kot begajoče ulične luči, ko se neko nedeljo sprehajam po Ulici obrtnikov v središču mesta Córdoba. Ulica je podobna tistim v buenosaireskem San Telmu. Hodim mimo stojnic z obrtnišskimi izdelki, med njimi pa dve ali tri s knjigami, med katerimi je kdaj mogoče najti prave, čeprav zelo zasoljene bisere. Zanimam se za Pasolinijeva pisma in spomine, vendar je prodajalec postavil previsoko ceno, žal pa si brez očal ne morem natančno ogledati knjige. Pasolinijevi spomini niso spomini kogar koli. Tako sem, ko obujam spomine, prišel do balinišča slovenskega kluba v predmestju Buenos Airesa.

Ob šestih popoldne - maša v cerkvi Svetega Frančiška Saleškega na ulici Belgrano. Skoraj vse cerkve v Córdoba imajo na pročelju bronasto plaketo, na kateri so zapisani zgodovinski datum. Duhovnik s prižnice sprašuje: Kaj je tisto, kar nas vsak dan spodbuja? Za francoskega pisatelja Balzaca je to korist. Duhovnik citira najprej v francoščini, nato v kastiljščini. *L'homme n'agit il que par intérêt*. Kultiviran duhovnik srednjih let, očitno ljubitelj književnosti, ki je pred mašo spovedoval ženske, a ne v spovednici, temveč sede na eni izmed cerkvenih klopeh, kot da bi sedel pri mizi v kaki kavarni in se pogovarjal z žensko. Samo ženske so se spovedovale. Dajal je videz sproščenosti, a se izražal z eleganco. Nadaljeval je s pridigo: Človeka spodbujajo korist, užitek, oblast. V krščanstvu pa je ljubezen tisto, kar poživi človeka.

Baliranje vsebuje vse v enem: užitek v igri, lov na zmago, pridobivanje spoštovanja zaradi spretnega ravnanja s krogli in končno široko razumevanje ljubezni - ljubezen do igre, kakršno ima zvezdoslovec, ki ljubi zvezde. Krogle so kot planeti, ki krožijo okoli sonca, balin pa je sonce.

Lojze je obupno iskal urbano pleme, ki bi mu pripadal. Povsod so ga izgnali zaradi neprilagojenosti, nedružabnosti, zaradi njegove bebavosti. Lokalni Hell's Angels so ga razočarali. Krajevno satansko pleme ga je že drugi dan izključilo iz svojih vrst. Ostali so mu samo društveni balinarji, ostareli navdušenci nad tem mirujočim športom.

Nikdar mu niso dovolili, da bi igral, lahko je le opazoval ob robu balinišča. Kdaj pa kdaj so mu naročili, naj jim prinese vino. Bili so res večji tega početja in dvomim, da bi jih lahko kdo kadarkoli premagal. To so bili balinarji slovenskega doma v Carapachayu. Kjerkoli so pripravili turnir in so se ga udeležili, so ob vrnitvi zanesljivo prinesli pokal zmagovalca. V resnici so le redkokdaj tekmovali, ker jih tekmovanja sama niso zanimala. Tako je Lojze v temnih očalih, ki jih je nosil tudi ponoči, oblečen v bundo Hell's Angelsov, s koničastimi škornji in zavihanimi hlačami iz džinsa, ob sobotnih večerih postal sestavni del ene izmed klubskih sten. Ob robu balinišča je kadil, občasno menil o natančnosti bližanja, čeprav je njegovo mnenje veljalo kot dim mišjega drekca. A ti stari balinarji so bili gospodje in so vedeli, kaj je vljudnost, zato ga niso imeli za mar, a nikoli mu ne bi rekli: »Tiho bodi, prekleti klinec!«, tudi če bi si to zaslužil.

Bilo jih je treba gledati, ko so metali kroglo, ji šepetali »idi kugla, idi«, ji sledili s pogledom, nagibali telo, tako da bi se krogla nagnila ob komaj zaznavni vzpetini na balinišču; telo je postalo krogla, zasukali so vrat, da bi se tudi krogla obrnila. In nagnili glavo nazaj, ko bi se krogla morala ustaviti. Pogosto so dosegali skladnost, telo in krogla sta postala eno. Zelo dobro so razumeli pojem popolnosti, čeprav jih je pozno v noči vino lahko tudi zavelo: krogla se je vrtela v eno smer (kamor koli), njihova telesa pa v drugo. Luči so ugašale kmalu po četrti uri. Tekme so si sledile druga drugi in v vseh dolgih letih je samo enkrat tekla kri; nasploh pa je vladal blag mir. Baliranje je bilo skoraj samotarska strast. Balinarji so si pripovedovali o življenju, pogosto so zvenele besede Turjak in Vetrinje. A vedeli so, da ni kaj storiti, da je celo spomin nesmiseln in da je tisto, kar res obstaja, igra.

Nihajoči čas. Dogodki desetletja in več so se brez reda vrteli na tresoči se gladini, preskakovali naprej ali nazaj, trdnost se je zibala v delu, v katerem se je čas (in tudi prostor) za trenutke sestavljal in za trenutke izgubljal. Kljub napredni tehnologiji Marsovci niso mogli vedeti, da je bil čas spremenljiv, zdaj osredotočen v preteklost zdaj v prihodnost. Marsovci so se s težavo prilagajali zemeljskemu času. Njihova misija je bila neomajna: prodirati na Zemljo, se neopazno naseliti med Zemljane in pristopiti k stopnji B, se pravi utrditvi invazije.

Zeleni in s tipalkami, grdi, kakršni so, so vstopali v posebno komoro za radarje nevidne matične vesoljske ladje, varno nameščene v Rdeči četrti, in se zaradi vrhunske tehnologije ob pritisku na gumb spreminjali v ljudi, oblečene v gozdarske srajce s štrlečim robcem v hlačnem žepu zadaj, s tridnevno brado, kavbojskimi škornji in tetoviranimi nadlakti. Njihova visoka tehnologija pa le ni bila tako vrhunska, kajti vsi, ki so izhajali iz komore, so si bili zelo podobni. Na vidiku so imeli novo različico: model človeka s suknjičem in kravato, s časopisom, odprtim na strani borzних gibanj, z aktovko mahagonijeve barve in papirnatim kozarcem za kavo. Težave so imeli s formulo za kavo, saj so izdelali le neka-kšen rjavi čaj. A Marsovci so bili perfekcionisti, zato še niso mogli vpeljati novega primerka in se z njim pretihotapiti med Zemljane. Za zdaj je bilo mesto preplavljeno z gozdarskimi srajcami. Roland Barthes je leta 1967 pripovedoval o običajih in oblačilih: upornik nosi rabljena oblačila iz džinsa v skladu s skrbno izdelano konvencijo. Obleka naredi človeka pred drugimi. Gre za semiologijo vsakdanja. Marsovci so kazali podobo kafičarskih in lumpenpetelinčkastih osvajalcev.

S pivom v roki slonijo za bifejskim pultom, zatopljeni v globoka bivanjska razmišljanja, v resnici pa pritajeno opazujejo navade in vedenje ljudi. Po širokem pregledu pa se Marsovec v gozdarski opravi zvečer vrne v vesoljsko plovilo in poroča vrhovnemu Marsovcu.

Agent GHDR32 se je pritoževal, ker je potoval z avtobusom in mu voznik ni ustavil ter odprl vrat, da bi izstopil. Omenil pa je, kot nekaj nepomembnega, da je nad izhodnimi vrati pisalo: »Obvestite, kje boste izstopili, čarovnika Mandraka danes ni v službi.« Zanaj povsem nerazumljivo.

– Zanimivo ... A kaj lahko pričakuješ od Zemljanov, je menil nadrejeni Marsovec. To je čudna in nerazumljiva vrsta.

Nato je poročal agent AXBV76:

– Opazil sem, da se večina Zemljanov zasidra v družini. Sicer je tudi nekaj takih, ki se kot klop držijo samskosti, nasploh pa kopulirajo v trajnih zvezah. Ženske so tiho doma, šivajo ali pletejo, polnijo postelje z blazinicami. Opazil sem ležišča z blazinicami do stropa.

– Zanimiv podatek, AXBV76, povejte mi še kakšno podrobnost, je vskočil z besedo nadrejeni Marsovec.

– Naj povem še to, je zadovoljno nadaljeval pripoved, zavedajoč se, da poroča o nečem, česar njegovi kolegi niso opazili, in se udobno namestil na vrtljivem stolu. Ženske ostajajo doma, imajo veliko časa in se posvečajo olepševanju doma. Pri tem pa ponori-jo. Izdelujejo blazinice, jih polagajo na postelje kot okrasek. Višek nespametnosti, a brezdelje je mati vseh neumnosti.

– Aha, kdo pa pravi, da je brezdelje mati vseh neumnosti? Je plod vaših misli ali ste to kje slišali na ulici? Zanima nas človeško razmišljanje, ne vaše.

– Lepo prosim ... To pravim jaz in to govorijo tudi ljudje, slišal sem jih v bifejih, vem, kako mislijo. Namenjeno je uspavanju ženske, da se ukvarja z blazinicami in podobnimi zadevicami, vsekakor je to bolje, kot pa da se prebudi in, saj veste ... Strinjam se, da je treba pri ženski močno držati vajeti.

Nadrejeni Marsovec je svoje piramidaste prste stisnil v pest in močno udaril po mizi.

– Mar smo tu zato, da razpravljamo, kaj početi z ženskami, mimogrede pa še z našimi Marsovkami? Vemo, da jih je veliko takih, ki so na našem planetu začele zahtevati svobodo. In kaj? To ne pomeni, da jo bodo dobile! Nadrejeni Marsovec je obmolnil, se pomiril, medtem ko je zvrnil kozarec onega grozdnega soka, ki ga izdelujejo Zemljani, in nadaljeval: »Lahko uresničimo doma tisto o blazinicah, res je zanimivo. Dobro je to vaše poročilo, AXBV76, zdaj pa pojdite spit kak zeleni čaj, jutri pa se vrnite na delo.«

V nihajočem času, ki se ob prihodu obiskovalcev iz druge galaksije, drugega planeta ali druge dimenzije še ni ublažil, v tem nihajočem času se informacije skazijo in spremenijo v svojevrsten lesk zmedenosti. Čas se je pomikal naprej ali nazaj. Tisto popoldne pa je nadrejeni Marsovec zakorakal v urad matične vesolske ladje

in stopil do agenta AXBV76, najbolj izurjenega preiskovalca, ki se je po napornem obhodu po ulicah vrnil, se udobno namestil na vrtljivi stol in na mizo naslonil v kavbojske škornje obute noge.

– Ni mi do tega, AXBV76, da bi prenašal takšno predrznost, dokler ne pridobimo potrebnih informacij. Potem bomo že videli, kam si boste vtaknili te kavbojske škornje.

– Že poročam, šef. Tudi številni moški izdelujejo blazinice za postelje in so postali gospodinje.

– Groza ...

– Nekateri ženske imajo vodstvena mesta v velikih podjetjih. Druge se posvečajo ročnim delom. Lovilci sanj pravijo tistim oném, iz lesa izrezujejo še druge drobnarije, tudi zapestnice in prstane iz žic. Same se imenujejo hipijevke in vsako drugo besedo pospremiijo z izrazom ‚namaste‘.

– Kaj pomeni ‚namaste‘?

– Morda je samo kletvica.

– Poglejmo, če prav razumem: včeraj so izdelovale blazinice za postelje, danes pa zasedajo šefovska mesta. Kaj to pomeni? Nemara nam zdaj posredujete napačne informacije, da bi nas zmedli. Če natančno pogledamo, ste morda ‚dvojni agent. Preprosto rečeno - vohun. Priznajte, za koga delate, za nas ali za Zemljane? Samo trzneš in izdelovalka blazinic postane generalna direktorica. Sami ste si to zaslužili, AXBV76 ...

Nadrejeni Marsovec je pogledal agenta, iz predala vzel pištolo za teletransportiranje, iz nje pa je blisknil žarek, ki je agenta razstavil in ga spet sestavil v nekem marsovskem zaporu.

Še isto jutro je nadrejeni Marsovec v gozdarski srajci krenil na ulico. Bil je to njegov prvi obhod po mestu. Vstopil je v prvo gostilno. Tam se je zapletel v pogovor z žensko, ki se je opijala. Postal je njen priložnostni zaupnik. Ženska mu je med glasnim spahovanjem dejala:

– Spoznala sem elegantnega gospoda, po večerji sva plesala. Na smrt sem se zaljubila. Bilo je, kot bi se sprehajala po oblakih. Vsa sem se mu zaupala ...

Nato je s pestjo udarila po mizi:

– In vse je bilo utvara!

Marsovcu se je razočarano bitje globoko zasmililo. Uredil si je lase in ovratnik, posnemal je žensko, si naročil gin s tonikom

in k ustnicam približal kozarec. Hudiča, kako je žgala tista pijača. Po debelem požirku se mu je začelo vrteti, medtem pa je ženska nadaljevala:

– Hočem takega, ki bi me zares ljubil, pa naj bo kdor koli.

Videti je bilo, da ji je vseeno, ali je belec, temnopolti, albin ali iz plemena Siousov. Želela si je moža. Marsovec je spil in naročil še enega. V glavi se je uravnesil, a zdaj so se mu začela zibati tla.

– Želim si biti ljubljena, tako malo so me ljubili, tako malo cenili ...

– Morda bi koristilo, če bi se posvečali izdelovanju lovilcev sanj, je nerodno pripomnil Marsovec.

Oba sta se globoko zazrla v oči, nato je ženska spregovorila:

– Mislim, da se poznavata iz kakega drugega življenja ... Vam in meni je usojeno, da sva se srečala v tem.

Oh, ta usoda. Pogubna beseda, ki vsebuje tudi nekaj sreče. Ona je bila ženska, ki išče čustveno in materialno trdnost, a vse, kar ji je veselje ponujalo, je bil muhavi cvet. Že opita se ga je začela dotikati, a je bila razočarana. On ni razumel, kaj se dogaja, kajti Marsovci se pariyo prek ust.

– Bova prijatelja ... ali pa bova imela platonsko ljubezen, je rekla in po grlu poslala dolg požirek.

– Ali veste, da sem ... da sem Marsovec? To vam zaupam, ker ste me pretresli.

– Lepo prosim, vse mesto je seznanjeno s tem. Razsajali ste po mestu v gozdarskih srajcah. Všeč nam je različnost.

– Ah, načrtujemo invazijo; vas to ne vznemirja?

– Če nas boste okupirali, dajte, v redu, a bolje bo, če boste cepljeni proti ‚človeškemu virusu‘. Samo bodite previdni, da se ne boste okužili v stiku z ljudmi.

Marsovec ni bil več pozoren na besede živahne ženske. Po novem požirku gina s tonikom je zbral pogum, ki ga dobremu človeku lahko vnese alkohol:

– Kaj pravite o kakem morebitnem spolnem občevanju najinih ras?

– Bi že šlo ... a se raje ne spravljajmo v zagato. Natakark, kozarec se sam ne polni!

Pijača je še tekla, ko je na nebu posvetila luna, ki se je nadelana smejala ulici v brk ...

Ulica je bila kot epigram. Oči noči so skakale v luže, svetloba je škropila stopala. Ob določeni nočni uri se mrčes, hrošči, žuželke polastijo vseh površin. Maršovec in ženska sta hodila po ulici, kot da bi jo držala za pas. Glasba je prihajala iz bifejev. Nato si je Maršovec začel mučno pokrivati ušesa, kajti znano je dejstvo, da Maršovci ne prenašajo glasbe; ona ga je objela in mu rekla:

– Če ne morete poslušati naše glasbe, nikoli ne boste izvedeli, kaj smo ljudje.

Nekaj korakov naprej je glasba jenjala in nista je več slišala, kako se je izcejala iz bifejskih sten. Ona ga je poljubila, ko sta se naslonila ob neko temno steno. Imela je grenak alkoholni zadah, vendar je oddajala sladkobo. Kljub vsemu.

Ljubezen je stvar angelov, ki hodijo po žerjavici v peklu.

Ko sta se sprehajala v temni mesečevi ulici, ne da bi vedela, kako se bo končala noč – ali naj se poslovita ali naj se nehata držati za roke, ker jima je neka nevidna moč preprečevala, da bi izustila »bilo mi je v veselje, adijo« in bi lahko nadaljevala vsak svojo pot –, sta šla mimo nekega kluba in zaslišala zven balinarskih krogel. Maršovce res moti glasba, a zvok trkajočih se krogel mu je zvenelo kot nam muzika. Ljubkujoči zvok. Maršovec je vstopil v klub.

Opazoval je, kako balinajo in si zapomnil pravila. Obtičal je, očaran nad igro, dokler niso ugasnili luči.

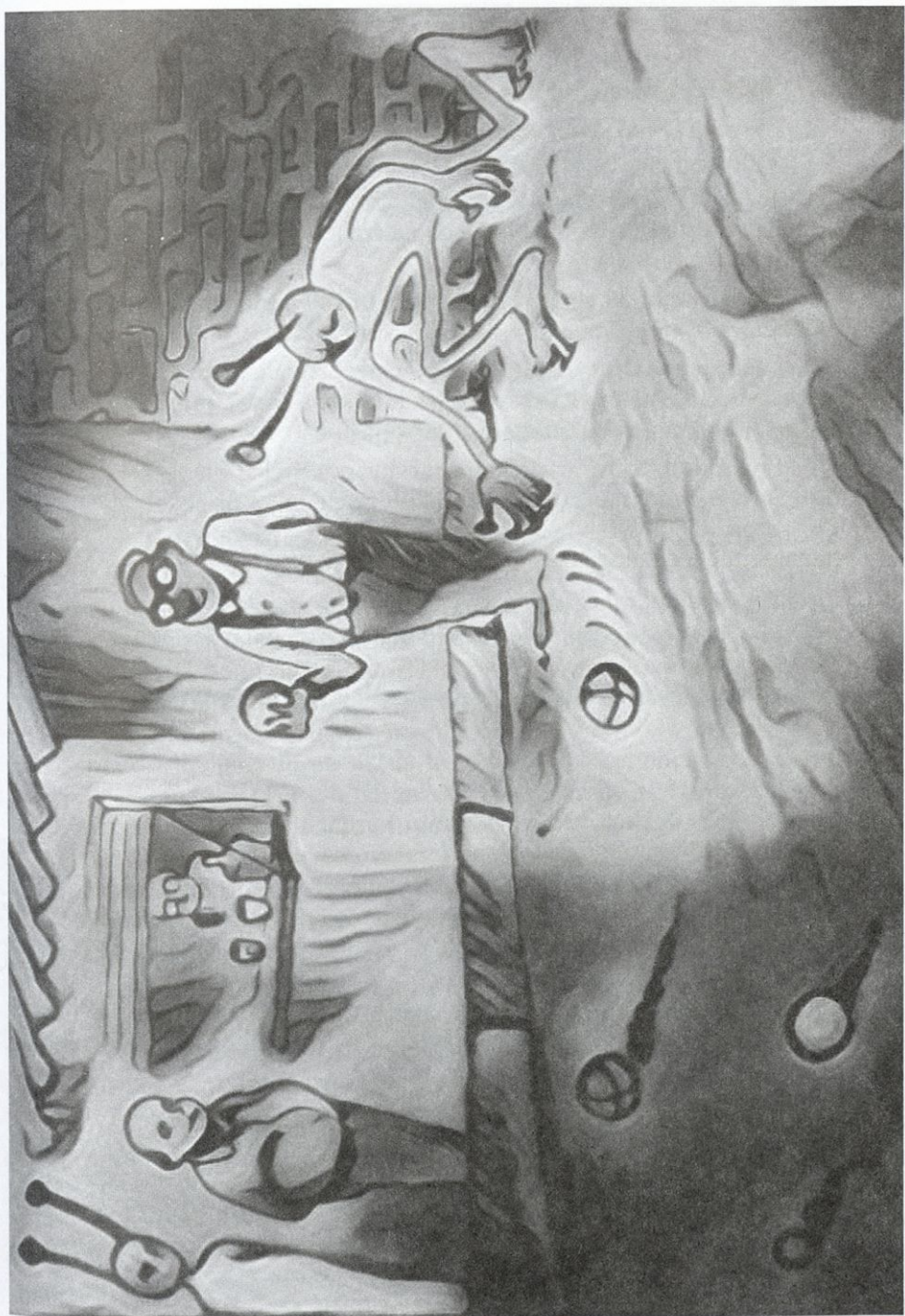
Ženska mu je sledila, poprosila za pijačo in predsedniku Sadeju razložila, da je z njo Maršovec, ki namerava zavzeti Zemljo. Ob njej se je Maršovec izkazal kot zelo civiliziran in po nekaj kozarčkah sklenil, da lahko zelo civilizirano opravijo zavzetje.

Ženska ga je prosila, naj še počaka, Maršovec pa jo je, morda iz ljubezni, poslušal. Njena zamisel je bila, da razrešijo zadevo invazije na balinišču. Prisotni starci so se zamislili.

– Invazija Maršovcev nas ne zanima. Razen če so Maršovci komunisti. V tem primeru pa je naša skrb.

– Maršovci so ne le Maršovci, ampak tudi komunisti.

– Tako. V tem primeru sprejmemo dvoboj na balinišču. Če bo treba, bomo uporabili tudi orožje.

– Kaj bomo stavili, gospodje?

– Branili bomo svojo kožo. Če Marsovci zmagajo, vemo, kaj se bo zgodilo. Če pa izgubijo, gredo nazaj, od koder so prišli.

Tisto noč so se Marsovci znebili grozних gozdarskih srajc in igrali z odkritim obrazom. Ne glede na zmago ali poraz, igro bodo ponesli na svoj planet.

Marsovci, ki so se bliskovito učili in imenitno oponašali, so bili pripravljeni premagati vsakega nasprotnika.

Lojze je bil odgovoren za utrditev steze z valjarjem. Ko je opravljal, je bilo balinišče videti kot pravkar zlikana srajca, pripravljena za veliko tekmo med Zemljo in Marsom.

Predsednik Sadej je z metanjem kovanca žrebal barve krogel. Kovanec je padel na progo, ga dvignil, pogledal, a ni vedel, ali je šlo za grb ali številko, a je vseeno zapovedal - Marsovci igrajo s progastimi krogli.

Bog nam pomaga, a v tistem trenutku je bila usoda celotnega planeta v rokah tistih mož. Priznati jim je treba, da so bili ob tisti balinarski uri hladni kot britev. Podoba teh starih mož je bila nekoliko klavrna: disleksični kovač Aleš je sam pri sebi nekaj brundal, za zidarja Maksa nihče ni slišal, da bi kdaj spregovoril besedo, najbrž je bil nem, vsi so vedeli, da je kralj skromnosti. Domobranec je pripovedoval o bratu partizanu, a kljub verzoma »Bratje naj držijo skupaj! – / prvi zakon je v postavi« bi si stihe pisal le na toaletni papir: brata sta bila namreč na smrt in za vedno skregana. Gričar je bil skrajno ravnodušen – kdo bi lahko pomislil, da je nekda j nosil puško. In drugi.

Danes vsi vemo, da Marsovci niso zavzeli Zemlje.

ZDRAVKO INZKO

1920/2020 - 100 LET PO PLEBISCITU, POGLED NAPREJ IN NAZAJ

*Sto let demografskega nazadovanja,
100 let neizpolnjenih obljub,
vrnil pa se je optimizem in raste samozavest*

Koroški Slovenci gledamo na spominske proslave - besede *jubilejne* se izogibamo - z mešanimi občutki. Na eni strani smo veseli, da smo ostali v Avstriji, na Koroškem, saj je Karantanija naša pradomovina, saj so se na Gosposvetskem polju ustoličevali koroški knezi, in to do leta 1414, v slovenščini. Ernest Železni, stari oče cesarja Maksimilijana, je bil zadnji. O tem pričajo poznejši papež Pij II. Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), dalje Francoz Jean Bodin (1530-1596) v svoji kolosalni enciklopediji *Les six livres de la République* in mnogi drugi.

Vemo tudi, da je tretji predsednik Združenih držav Amerike, Thomas Jefferson, ko je bil veleposlanik v Parizu, imel v rokah Bodinovo knjigo in si je podčrtal odlomek o *edinstvenem* obredu ustoličevanja karantanskih knezov, ko kmetje na direktno demokratičen način izbirajo kneza. To vse v času, ko je pisal *Deklaracijo o neodvisnosti*.

Na vse to smo ponosni, na ustanovitev Mohorjeve družbe leta 1851, »ki je Slovence brati učila« (Prežihov Voranc), na Einspielerje, na Piskernikovo in druge velikane, predvsem na naše duhovnike. Človek se vedno poistoveti s tistim, k čemur je dal svoj prispevek.

Prispevali smo tudi k zmagi *avstrijske strani*. Verjetno je bilo na plebiscitu v coni A od skupnih 22.000 glasov za Avstrijo odločilnih kakih 10.000 do 12.000 slovenskih glasov. Za državo SHS je glasovalo 15.200 Korošcev (40 %). Če vzamemo primer občine Galicija, kjer je bilo za časa plebiscita 98 % Slovencev, je tam 71,5 % volivcev glasovalo za Avstrijo. V Slovenjem Plajberku pod Ljubeljem, kjer je bilo le 3,5 % nemško govorečih, je za Avstrijo glasovalo 20,5

% udeležencev. Svojo vlogo so odigrali močna deželna zavest, gospodarski in geografski vidiki. Moj dedi, ki se je izobraževal na znameniti cesarski žandarmerijski šoli v Trstu, je glasoval za Avstrijo, babica, učiteljica Marija Einspieler, ki je pred 10. oktobrom 1920 pozdravila generala Maistra, pa za združitev vseh Slovencev v eni državi. Avstrija se je takrat med drugim imenovala »Deutsch – Österreich«. Po plebiscitu je izgubila službo, kot mnogi mnogi drugi. Žandar Valentin pa jo je izgubil samo zato, ker jo je poročil. Oba sta pozneje dobila neko milostno pokojnino, živela sta pa od pridelkov male kmetije.

Torej, veseli smo prisotnosti v naši pradavni domovini, istočasno smo pa potrjeni zaradi katastrofalnega demografskega razvoja. Če je bilo leta 1900 na Koroškem še kakih 100.000 Slovencev, jih je danes samo še kakih 10.000. To pa ni posledica naravnega razvoja, ampak posledica dosledne germanizacijske politike. Na eni strani je država izpolnjevala obljube iz državnih pogodb (St. Germain 1919, Avstrijska državna pogodba 1955) samo z veliko zamudo in samo deloma, na drugi strani so pa bile izredno aktivne *domovini zveste* organizacije, katerih edini cilj je bila asimilacija in germanizacija Slovencev. Ne smemo tudi pozabiti na besede deželnega glavarja Arthura Lemischa, ki je ne glede na širokogrudne obljube dežele iz septembra 1920 že v novembru govoril o tem, kako je treba *zapeljane* Slovence, ki so glasovali za SHS, v teku ene generacije vrniti v pravo *koroštvo*. Govoril je tudi o tem, da se je treba maščevati in znebiti vseh, ki motijo mir v deželi.

Sledilo je brutalno izseljevanje koroških Slovencev za časa nacizma, kar je narodno skupnost do precejšnje mere travmatiziralo. Vendar je imela najhujše posledice odločitve socialističnega deželnega glavarja Ferdinanda Wedeniga, ki je bil sicer sam deportiran v Dachau, da na južnem Koroškem leta 1958/1959 odpravi obvezni dvojezični pouk.

Od 13.000 učencev jih je za dvojezični pouk ostalo prijavljenih samo kakih 1.200 (na tej nizki osnovi danes prijave rastejo). Ko so Korošci videli, da slovenščina ni več obvezni predmet v osnovnih šolah, je kot posledica v letih od 1951 do 1961 padlo še število tistih, ki so navedli slovenščino kot materni jezik, in sicer od približno 42.000 na 22.000. Od tega udarca si verjetno ne bomo nikoli opomogli.

Istočasno pa je minister Ljudske stranke dr. Heinrich Drimmel leta 1957 ustanovil slovensko gimnazijo, ki je vnesla v manjšino radikalno novo življenje.

Zato želim končati svoj prispevek optimistično. Absolventi slovenske gimnazije so danes hrbtenica slovenske narodne skupnosti, najdemo jih od atomskega raziskovalnega centra v Ženevi (CERN) preko raznih ministrstev v šolstvu, kar je izrednega pomena, v zdravstvu, na pravnem in tudi na cerkvenem področju.

Na tem področju smo koroški Slovenci leta in leta zahtevali pomožnega škofa ali vsaj generalnega vikarja, vendar zaman. Sedaj pa imamo škofa, Jožeta Marketza. Veselje je nepopisno. Tudi novi direktor največjega gledališča na nemškem govornem področju, Burgtheatra, je Slovenec, Martin Kušej. Pisateljica Maja Haderlapova (*Angel pozabe*) pa je ob 100-letnici Republike Avstrije govorila v Dunajski operi pred samim avstrijskim političnim, gospodarskim in intelektualnim vrhom. Imamo celo vrsto izrednih likovnih ustvarjalcev, pesnikov in literatov. Ne nazadnje je Peter Handke nedavno dobil Nobelovo nagrado. Handke, ki je ponovno izjavil, da je bila njegova mati čista koroška Slovenka in ravnotako so bili Slovenci njeni predniki. Samo mimogrede: ti predniki so se leta 1920 odločili za SHS.

Številčno smo torej dramatično nazadovali, še nikoli pa ni bila samozavest na tako visoki ravni, še nikoli naša kulturna navzočnost ni bil tako vidna. Govorim o kakovosti in o količini. *Korona* nas je malo zaustavila, vendar je presenetljivo in istočasno razveseljivo, kaj vsega zmore ta mala narodna skupnost na področju kulture. Smo mala kulturna velesila! In to je konec koncev za naše preživetje najbolj važno. Najbolj važno tudi zato, ker je to kulturno udejstvovanje brez tarnanja, široko odprto in usmerjeno v prihodnost.

STOLETNICA POŽIGA NARODNEGA DOMA V TRSTU KO TUDI OBLETNICA POSTANE PRELOMNICA

PRELOMNOST PANDEMIJE

Leto 2020 se bo za dovršen del sveta vpisalo v zgodovino kot prelomno leto, in to zaradi pandemije, ki je v smrtonosni objem povezala države in ljudi na našem planetu. Vesti o pandemiji, ki so najprej sramežljivo, nato vedno bolj zaskrbljivo začele prihajati iz Kitajske, in nato sam virus so v hipu preplavili naš globalizirani svet, od Evrope do Amerik, Japonske in Indije, številke so strašljivo rasle na vseh koncih Zemlje, naposled je Covid 19 prisilil razvite države v nemogoče: zahodni svet se je ustavil.

Pokazala se je krhkost človeka, neobgljenega bitja, ki ga neznan virus ogroža, pa tudi relativnost stopnje razvoja naše modernosti, saj je bilo naenkrat ogromno pomembnih vprašanj brez odgovorov, znanost, tehnologija, digitalnost niso bili v bistveno pomoč, saj hitrih rešitev ni bilo. Po začetni otopelosti je strah prevzel vse družbene pore: starejšega, mlajšega, bogatejšega, revnejšega, izobraženega in preprostega, južnjaka in severnjaka, moškega in ženske, umetnika in tehnika. Človek se je pred pandemijo lahko branil le s skrivanjem, nič kaj drugače kot v srednjem veku, z zaprtjem in karanteno. Kompleksni družbeni mehanizem je bil naenkrat prisiljen, da se premika le za najnujnejše, za samo preživetje. Kultura, šport, prosveta so morali prenesti prikaz svojega truda na kasnejši datum, utihnile so učilnice, ustavile so se neprimarne gospodarske dejavnosti in storitve, spraznile so se ulice in trgi, prepovedali so tudi svete maše, pogrebe in nazadnje še samotne sprehode.

Na našem koncu se nam je zgodil tudi skok v polpreteklost, saj je pandemija ponovno dvignila mejo med Italijo in Slovenijo, na katero smo v zadnjih letih pozabili. Prosto prehajanje ljudi in delovne sile, ki se dotlej niso ozirali na mejno črto, je trčilo ob zid,

vse vrste odnosov so se morale soočati z mrežo ali cementnimi ovirami, ki so jih dvignili oz. postavili med državama, in »le administrativna črta«, kot smo mejo nazivali v zadnjih letih, je ponovno postala neprepustna. Glavnina obmejnega prebivalstva je novo stanje sprejela z nelagodjem, številni so svoje nestrinjanje javno izrazili, upravitelji so pisali centralnima vladama, a zaman. Dokler se epidemiološka slika prvega vala v severni Italiji ni pomirila, je tudi meja med državama, razen maloštevilnih prehodov in izjem, ostala zaprta.

Po najbolj akutni fazi, ko je v mesta, vasi in domove udarila tišina, se je družbeno življenje sramežljivo začelo po spletu, v napol umetni obliki. Do meseca septembra, ko je pri nas konec poletja in pišemo ta zapis, ni še zaživelo, še več, epidemiološka slika se nevarno slabša. Kdaj se bomo vrnili v način odnosov in srečevanj, ki smo ga poznali pred pandemijo, ne vemo. Že danes pa je jasno, da je leto 2020 spremenilo naš način življenja in delovanja, da je pandemija pustila posledice na posamezniku, ožji skupnosti in širši družbi.

Upočasnila je tempo našega razmišljanja, premikanja in dela, drveči vlak zahodne družbe je spravila v tirnice, ki premorejo počasnejšo vožnjo in peljejo mimo postaj brez življenja, kjer se le stopica na mestu. Pospešila je nekatere procese prehodnosti, ki so se začeli v prejšnjih letih in desetletjih, pod vprašaj je postavila marsikatero samoumevnost, predvsem pa podčrtala popolno nepredvidljivost jutrišnjega dne, za katero smo v vsemogočnosti našega racionalizma in tehnologije mislili, da jo obvladujemo.

Ne bomo sicer trdili, da se je družba v tem prelomnem letu 2020 spremenila v globinskem smislu, saj so za korake na področju antropologije potrebni daljši procesi, na odnose pa je in bo pustila sled, prečistila je marsikaj, tudi radikalizirala, od nasilja do osamljenosti in občutka praznine, v jasnejši luči je pokazala bistveno, vrednost družinskih odnosov, prijateljstva, pogleda vase, okolja, vrednot. Kako se bo preoblikovalo gospodarsko tkivo, ki je za končno sliko naše biti po pandemiji še kako pomembno, moramo počakati. Evropa je z zadolževanjem, ki ga v tolikšni meri v povojnem času še ni poznala, ustavila kolesje in si vzela čas za postopno reševanje večjih in manjših vozlov, za iskanje novih prijemov. Tudi če se držimo najbolj optimističnih napovedi, moramo vsekakor računati, da bodo na koncu parabole ostale široke plasti prebivalstva, ki se ne bodo znale ali mogle prilagoditi novim razmeram, do napetosti v družbi bo tako ali drugače prišlo.

ZBISTRIL SE JE POMEN STOLETNICE POŽIGA NARODNEGA DOMA

Pandemija je upočasnila in oklestila družbeno dogajanje tudi v Italiji in med Slovenci v Italiji. Odpovedani so bili večji in manjši dogodki, športne prireditve in poletne vaške veselice, koncerti in kulturni dogodki, Kraška ohcet, ki je letos vendarle premogla par, bo morala počakati na naslednje poletje, 50. Števerjanski festival so morali prenesti, kar se je pred tem zgodilo le med osamosvojitveno vojno za Slovenijo. Epohalnost pa smo na najbolj globok način doživeli med Velikim tednom in na dan Velike noči, ko smo praznični sveti maši lahko sledili le doma pred televizijskim zaslonom. Tudi naši slovenski dušni pastirji v Italiji so maševali v cerkvah brez vernikov in s kamero za neposredni prenos preko Facebooka ali youtuba, ponekod je bila na koru osamljena organistka, ki je bila tudi pevka.

Tišina, pomiritev in odbiranje so po svoje blagodejno vplivali na osrednji dogodek, ki je bil načrtovan za leto 2020 med Slovenci v Italiji, in sicer obeležitev stoletnice požiga Narodnega doma. Otresel se je retorike in balasta, potekal je s težiščem na vsebini, spokojno in v čistejših obrisih. Naše kulturne sredine so pripravljale proslavo in spremljevalne dogodke, napovedan je bil izid monografije, med pobudami je bilo sicer bolj malo takih s poudarkom na refleksiji o tem, kaj ta datum pomeni sto let kasneje, o uničevalni moči totalitarizmov (na primorskem koncu, tako v Sloveniji kot v Italiji, se sicer ohranja prepričanje, da sta totalitarizma 20. stoletja le dva - fašizem in nacizem, o medetničnih odnosih, o sovražstvu, nasilju, rasizmu). A tako se vrti (tudi) naš mali svet: premoremo veliko nastopanja, recitiranja, petja, bolj malo je soočanja idej, izkušenj, pogledov, govornjene besede.

V ospredje je tako stopil politični dogodek, ki se je okoli Narodnega doma pletel že skoraj leto dni, podtalno pa nekaj let. Najprej šepetaje in nato vedno glasneje se je utrjevala napoved, da se bosta slovesnosti ob obeležitvi požiga Narodnega doma kljub pandemiji udeležila predsednika Italije in Slovenije Sergio Mattarella in Borut Pahor. In da bo ob tej priložnosti tudi simbolno zaobjeto zgoščeno 20. stoletje z vrnitvijo zgodovinske stavbe Slovencem.

Fabianijeva mojstrovina, ki skupaj z goriškim dvojčkom - Trgovskim domom - kraljuje v mestnem jedru, simbolizira najvišji družbeni, demografski, gospodarski, politični, kulturni in duhovni vzpon slovenstva na tem koncu sveta. Kot taka je zato bila trn v

peti vsem tistim, ki so to slovensko narodno razbohotenje, ki je ustavilo dotedanjo asimilacijo slovenskega človeka v mestu, gledali z nasprotovanjem. Razlog za požig in uničenje stavbe je zgolj v tej ugotovitvi. Nekaj let kasneje se je razdejanje ponovilo tudi s Trgovskim domom: 200 črnosrajčnikov je vdrlo v mogočno stavbo na glavni mestni ulici, ki je bila večnamensko središče in jo močno poškodovalo, k sreči pa ne uničilo kot Narodni dom, od katerega so ostali le zunanji zidovi. Obe stavbi so nato med fašizmom lastniki bili prisiljeni prenesti v italijansko last, in v obeh primerih so si v povojnem času Slovenci zaman prizadevali, da bi stavbi dobili nazaj. Trgovski dom je postal državna last, Narodni dom pa prej zasebna, nato deželna last, Dežela Furlanija Julijska krajina pa ga je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja darovala tržaški univerzi, ki je v te prostore namestila svojo visoko šolo za prevajalce in tolmače.

ZAŠČITNI ZAKON ZA SLOVENCE IN DOGOVOR O VRAČANJU STAVBE

Globalni zaščitni zakon za slovensko narodno skupnost v Italiji, ki je bil izglasovan leta 2001 in nosi številko 38, je sad slovenske demokratizacije in osamosvojitve. Po sprostitvi odnosov med državama in narodoma je italijanska politika vendarle nanj pristala, česar ni storila več desetletij, razlika je bila v tem, da je dotlej mejila s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, ki ni spadala v družino zahodnih držav, temveč je bila problematična sosedka. V svojem 19. členu (Vračanje nepremičnin) se besedilo zakona glasi takole:

1. *Kulturni dom »Narodni dom« v Trstu pri Sv. Ivanu, ki ga sestavljajo zgradba in pritikline, se prenese na Deželo FJK, da bi jo lahko kulturne in znanstvene inštitucije slovenskega jezika brezplačno uporabljale za svoje dejavnosti. V poslopju v Ul. Filzi v Trstu, nekdanjem »Narodnem domu«, in v poslopju na Korzu Verdi v Gorici, nekdanjem »Trgovskem domu«, se namestijo kulturne in znanstvene inštitucije slovenskega jezika (začenši z Narodno in študijsko knjižnico) in italijanskega jezika, v skladu z obstoječimi dejavnostmi v omenjenih stavbah, potem ko bo Dežela sklenila konvencijo s Tržaško univerzo za poslopje v Ul. Filzi v Trstu in s finančnim ministrstvom za poslopje na Korzu Verdi v Gorici.*
2. *V kolikor ne pride do dogovora v roku 5 let, bo vprašanje urejeno v naslednjih šestih mesecih z odlokom predsednika ministrskega sveta.*

3. Način uporabe in upravljanja določi deželna uprava na podlagi mnenja Odbora.

Do dogovora pet let kasneje ni prišlo, tudi do odloka predsednika vlade ne. Sicer pa, kako naj bi v Narodni in Trgovski dom namestili slovenske in italijanske kulturne in znanstvene inštitucije v skladu z obstoječimi dejavnostmi v omenjenih stavbah, pa še brez kakega predvidenega financiranja take operacije? Počakati je bilo treba skoraj 20 let in na novo obliko odnosov med državama in predvsem med predsednikoma obeh držav, ki sta z vrha sprožila kolesje vračanja najbolj simbolične stavbe, Narodnega doma v Trstu, in skrbela, da se proces ni ustavil.

Pred tem je bilo sicer že nekaj postaj. Za Narodni dom pri Sv. Ivanu v Trstu, ki je podrtija, se postopki za obnovo nadaljujejo, a ta dom je Slovencem »vrnil« že Londonski memorandum iz leta 1954! Del prostorov Trgovskega doma v Gorici Slovenci koristimo že nekaj let, saj se v Gorici piše drugačna zgodba. Politični predstavniki na Goriškem so izbrali upravljanje stavbe, ki je bila tako in tako skoraj prazna, in so se odpovedali lastništvu. Ko so se ministrski uradi, ki so zasedali pritlični del stavbe, začeli prazniti, smo Slovenci oz. Narodna in študijska knjižnica zasedli najprej del pritličja, kjer premoremo manjšo dvorano, v kratkem pa bo za knjižnico v pritličju na voljo še večji prostor, za drugo in četrto nadstropje so že podpisali pogodbo za brezplačno upravljanje.

Zgodba okoli Narodnega doma v Trstu, ki si ga je v mestnem jedru zamislil Maks Fabiani in ga polno zaseda tržaška univerza, pa se je začela konkretno pisati v jeseni 2019, ko je bilo po triletnem zatišju ponovno sklicano institucionalno omizje za Slovence v Italiji, ki deluje pri notranjem ministrstvu, kot edino točko na dnevnem redu pa je imelo izris scenosleda, ki bi do obletnice požiga in obiska predsednikov obeh držav pripeljal do vrnitve zgodovinske stavbe Slovencem. Upravno-politični proces je, kot rečeno, v zakulisju sprožil italijanski predsednik. Že pred tem se je zgodilo naslednje: ob 90-letnici požiga, 13. julija 2010, so Narodni dom uradno obiskali predsedniki Italije Giorgio Napolitano, Slovenije Danilo Türk in Hrvaške Ivo Josipović, ki so potem sledili znanemu Mutijevemu Koncertu prijateljstva na Velikem trgu na tržaškem nabrežju. Novembra 2017 pa sta zunanja ministra Angelino Alfano in Karl Erjavec v Rimu podpisala sporazum, da bo Italija ob stoletnici požiga vrnila Narodni dom Slovencem.

Koordinacijo nad postopki je prevzel vladni podtajnik pri notranjem ministrstvu in ga v konkretizacijo predal tržaškemu

prefektu, ki je vladni predstavnik na krajevni ravni. Vmes se je zgodila pandemija, politična volja pa je bila močnejša in zgodba se je lahko nadaljevala. Premostili so več težav, ki so bile v preteklosti nepremostljive, diplomaciji obeh držav sta odigrali bistveno vlogo, pa tudi krajevne uprave, občina Trst in dežela Furlanija Julijska krajina procesu nista nasprotovali, kot se je dogajalo v preteklosti, tržaška univerza je pristala na selitev, krovni organizaciji Slovencev v Italiji sta bili pomemben del zgodbe, pa čeprav so nekateri Slovenci do zadnjega zagovarjali upravljanje namesto lastništva stavbe.

Najtrši oreh je bil in ostaja vezan na nadomestne prostore za tržaško univerzo, ki bo morala zapustiti Narodni dom, kar ob sami selitvi in ureditvi nadometnih prostorov prinaša ples spreminjanja lastništva nekaterih mestnih stavb, ki so tudi občinske, kar pomeni, da bodo morale spremembe tudi skozi glasovanje v tržaškem občinskem svetu. Finančno kritje za popravila in ureditev stavb ter spremembe v besedilu zaščitnega zakona s te perspektive delujejo skoraj drugorazredno.

BILO JE 13. JULIJA 2020 V TRSTU

No, pa je napočil 13. julij, ko smo (na daljavo) doživeli podpis dogovora, ki določa postopke za prenos lastništva Narodnega doma na Slovence. Zgodilo se je v reprezentančnih prostorih tržaške prefekture. Italijanski predsednik Sergio Mattarella je v palači na Velikem trgu sprejel slovenskega predsednika Boruta Pahorja. Trg je bil za pešce nedostopen, zaradi pandemije je bilo prizorišče zaprto tudi za novinarje. Najvišja gosta je v palačo spremljala delegacija ministrov, sodelavcev, podpisnikov listine in institucionalnih predstavnikov. Predsednika sta se najprej napotila v modro dvorano, kjer sta vročila najvišji odlikovanji obeh držav 106-letnemu Borisu Pahorju, edini še živi priči požiga Narodnega doma in tragedij, ki so jih povzročili trije totalitarizmi. Starosta slovenskih pisateljev je priznanji posvetil vsem žrtvam nasilja zgoščenega 20. stoletja. Slovenski predsednik mu je vročil red za izredne zasluge, italijanski predsednik pa odlikovanje viteza velikega križa.

Sledil je podpis dogovora o vračanju Narodnega doma Slovincem na dan stoletnice požiga stavbe, dogodek, okoli katerega se je stkal dan. Listino so podpisale vse soudeležene strani pod taktirko italijanske notranje ministrice Luciane Lamorgese. »Vrnitev

Narodnega doma slovenski skupnosti se bo v skladu z zakonom končno tudi uresničila. Izpolnili bomo eno temeljnih načel naših obeh demokracij, spoštovanje različnosti in nacionalne istovetnosti,« je dejala ministrica. K mizi je povabila vsakega izmed podpisnikov. Zvrstili so se italijanski minister za univerze in raziskave in sama notranja ministrica, tržaški župan, deželni predsednik, rektor tržaške univerze, predsednik agencije za državno lastnino ter predsednika obeh slovenskih krovnih organizacij. Podpis sta iz prve vrste spremljala predsednika obeh držav, v dvorani pa tržaški pisatelj Boris Pahor.

Šest strani, 13 členov, osem podpisnikov, v premisi je opredeljena pravna podlaga vračanja: formalno stanje Narodnega doma in koraki, ki so privedli do podpisa: od zaščitnega zakona do dogovora med ministroma Angelinom Alfanom in Karlom Erjavcem iz leta 2017 ter vloge omizja, ki deluje pri notranjem ministrstvu in je vzelo v svojo režijo dogajanje. Kot tudi potrditev, da je želja italijanske in slovenske strani, da do vrnitve zgodovinske stavbe Slovencem pride.

Osrednji del dogovora prinaša scenosled postopkov, ki so potrebni za spremembo lastništva soudeleženih stavb, da bi omogočili tržaški univerzi, ki je lastnica Narodnega doma, da dobi nadomestne prostore, kamor se bo odselil oddelek za prevajalce. Dorečena je tudi vloga, ki jo bodo odigrali posamezni podpisniki. Tržaška univerza bo dobila urejeno poslopje nekdanje vojaške bolnišnice in stavbo, ki se nahaja v parku nekdanje svetoivanske umobolnice, je v občinski lasti in je potrebna popravil, kritje zanje bo nudilo ministrstvo za univerze. V državno last bodo prešle nekatere stavbe, v katerih danes domuje univerza. V zadnjem delu dogovora je opredeljena časovnica. V teku dveh mesecev mora država fundaciji, ki sta jo ustanovili slovenski krovni organizaciji in bo prevzela lastništvo ter upravo Narodnega doma, priznati pravno osebnost, štirje meseci so nato na razpolago za spremembo 19. člena zaščitnega zakona za Slovence, zadevni predlog bo predlagalo notranje ministrstvo, šest mesecev je nato na voljo za spremembo lastništva soudeleženih stavb. Sledi obnova stavbe v parku nekdanje svetoivanske umobolnice, nakar selitev univerze iz Narodnega doma in uresničitev prvega člena dogovora, torej vrnitev stavbe Slovencem tako formalno kot tudi dejansko. Režijo nad izvajanjem dogovora ohranja institucionalno omizje oz. tržaška prefektura.

PRELOMNOST OBEH BAZOVIC

V načrtih snovalcev obeležitve stoletnice požiga Narodnega doma, ki bi nosila tudi vsebino in (na neki način simbolno) zaključila 20. stoletje, ki je bilo na tem koncu sveta še kako oteženo z zgodovino, bi to moral biti središčni politični dogodek. Zasenčil pa ga je uvodni del, ki se je pred tem zgodil na dveh ikonskih lokacijah trpljenja obeh tu živečih narodov pri Bazovici. Simboliko posebne vrste prinaša dejstvo, da sta spomenika, ki opozarjata na zgoščeno in kompleksno zgodovino teh krajev, oddaljena le nekaj sto metrov, kar po svoje zgovorno priča tudi o tem, da je tukajšnjim ljudem usojeno živeti blizu, če že ne skupaj. V kakšni obliki se bo nadaljevalo sobivanje po sto letih, je veliko odvisno od ljudi samih, v kolikšni meri bodo pustili, da jih še naprej pogojujejo tribuni različnih vrst s poenostavljanjem, radikalnostjo in grobstvo, pa tudi lažmi in podtikanji, ki jih prinašajo.

Med spomenikoma pri Bazovici je doslej zeval prepad vzporednih spominov, krivic, bolečin, nasilja in smrti, pa tudi brezup pred na nemogoč način zamotanim klopčičem. Po simbolni gesti predsednikov obeh držav bi v bodoče lahko bilo drugače, iztočnica je nastavljena. A poglejmo, kaj se je 13. julija 2020 zgodilo pri Bazovici.

Na bazovski gmajni so ob zori (ob 5.43) 6. septembra 1930 ustrelili štiri mlade moške, tri tržaške mestne Slovence in v Trstu živečega istrskega Hrvata, bili so tigrovci, upirali so se - tudi z nasiljem - fašističnemu raznarodovanju teh krajev, bil je to prvi antifašizem v Evropi, ponosno pravimo. Štiri čiste žrtve, ki žarijo na našem nebu, poosebljajo odpor tukajšnjih ljudi, ki je bil iskren, enoten, a ne enoumski, oplajal se je z različnimi sredinami, akterji in usmeritvami. Posebno fašistično sodišče za zaščito države je Ferda Bidovca, Frana Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča obsodilo na smrt na tako imenovanem prvem tržaškem procesu (sodišče se je namreč pomaknilo s svojega sedeža v Rimu v Trst, kar je potem ponovilo decembra 1941 za »drugi tržaški proces«, ki mu je sledilo pet ustrelitev). Smrtno obsodbo so izvedli nedaleč od vasi Bazovica. Odtlej se narodnih herojev spominjajo vsako leto pri maši zadušnici v domači cerkvi, med bazovskimi župniki je bil tudi Bidovčev brat. Od leta 1945 pa tudi na gmajni, kjer od 9. septembra 1945 stoji spominsko obeležje in odtlej tam vsako leto poteka spominska svečanost. Gre za simbolno točko fašističnega nasilja nad Slovenci na Primorskem.

Nedaleč od gmajne pa stoji spomenik, ki je za Italijo vsedravnega pomena, okoli njega pa se zbira italijanski del prebivalstva v spomin na tragedijo, ki je prizadela naše kraje poldrugo desetletje kasneje, maja in junija 1945, ko so za upravo za 40 dni odgovarjali Titovi partizani. Odgovorni so za nepopisno gorje, ki je usodno zaznamovalo od trpljenja že tako utrujeno in izmučeno zemljo in njene prebivalce. Po končani vojni so odpeljali, usmrtili in zmetali v kraška brezna uradno nikoli točno dokazano število ljudi, ki so bili »sovražniki ljudstva«. S sezname imen je OZNA hodila po domovih in odpeljala ljudi, ki se v večini primerov niso vrnili, za njimi se je izgubila vsaka sled, počivajo zmetani neznano kam. Bilo je to predvsem revolucionarno nasilje, ki je prizadelo zlasti večinsko italijansko prebivalstvo. Veliko žrtev je bilo povezanih s fašističnim nasiljem, ni pa to bilo etnično čiščenje, kot to premnogi razlagajo, temveč ideološko čiščenje in revolucionarno kaznovanje. V breznih so se namreč znašli tudi Slovenci in pripadniki drugih narodnosti, med morilci pa niso bili le Slovani, temveč tudi Italijani. Temeljita raziskava, ki bi na nesporen in za vse sprejemljiv način povedala, koliko je bilo žrtev, ni bila še opravljena, ker je dostopnost podatkov, dokumentov, pričevanj zelo omejena in filtrirana, na obeh straneh pa prave politične volje doslej ni bilo. Bolečino, nedorečenost in sovraštvo je v povojnem času podžigala politika s pomočjo tistega zgodovinopisja, ki se klanja ideologiji.

Najbolj znan italijanski spominski kompleks, ki obeležuje povojne poboje v Italiji, se torej nahaja pri Bazovici; gre za jašek opuščenega rudnika. Kot rečeno, je to simbolna točka. Koliko žrtev je v njem in kdo so te žrtve, ni znano, gre za nacionalni spomenik, ki pooseblja trpljenje tistih dni. Odkar je italijanski parlament leta 2004 uzakonil 10. februar kot dan spomina na žrtve fojbe in na eksodus Italijanov iz Istre, je to glavno prizorišče svečanosti na državni ravni, prirejajo jih vsako leto in se jih udeležujejo vsedržavni politiki ter institucionalni predstavniki. Tudi med njimi nekateri govorijo le o pobijanju Italijanov zgolj zato, ker so bili Italijani.

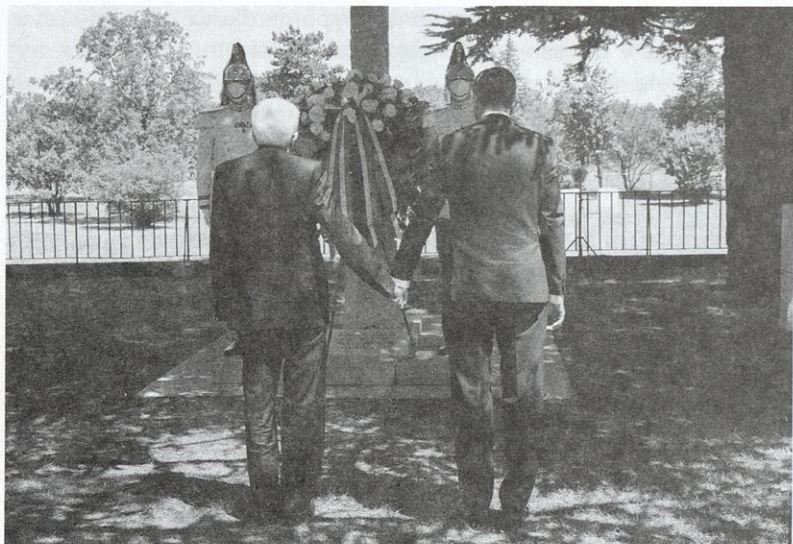
ROKA V ROKI OBEH PREDSEDNIKOV

13. julija 2020 sta si predsednika Italije in Slovenije Sergio Mattarella in Borut Pahor na svoja ramena naložila težki bremeni polpreteklosti obeh narodov in skupaj, v tišini, spoštljivo, brez besed poskrbela za prelomno gesto pred spomenikoma. Najprej

pri »šohtu« in nato pred slovenskim spomenikom. Skupni venec s trakovoma v barvah italijanske in slovenske trobojnice, častna straža, prišla sta se za roko, se poklonila in postala pred obema obeležjema. Brez besed, zbrano, z vso sporočilnostjo, ki jo prinaša tako dejanje. Borut Pahor je prvi predsednik Republike Slovenije, ki se je poklonil pred fojbo, Sergio Mattarella je prvi predsednik Republike Italije, ki je postal pred spomenikom na bazovski gmajni. Iztočnica za drugačno sobivanje na tem koncu je bila napisana in ponujena, prihodnost pa pišemo sami.

K povedanemu bi spadal še odstavek, ki še čaka na boljše čase in v italijansko javnost še ni prodril, pomagal pa bi k boljšemu razumevanju med tu živečima narodom, in sicer zavest o vzporedju med fojbami in povojnimi poboji v Sloveniji. Morija, ki se je dogajala na našem koncu in vsepovsod po Sloveniji, se je zgodila sočasno, z enakimi metodami, motivacijami, z enakim skrivanjem in zamolčevanjem, ki sta sledila. Ko bi italijanska javnost spoznala, da so povojni poboji v Sloveniji zajeli (tudi) več tisoč slovenskih nekomunistov, da so katoličani in demokrati v socialistični Jugoslaviji trpeli zaradi totalitarnega režima, bi na matične Slovence, pa tudi na Slovence v Italiji gledala precej drugače. Gre za betonsko pregrado nepoznanja, ki še ni padla in še čaka; čas je vsekakor na naši strani. Prej ali slej bo uspelo, da bo tudi italijanska javnost našla pot do izsledkov slovenske vladne komisije za odkrivanje prikritih grobišč, ki ji predseduje dr. Jože Dežman in je opravila orjaško delo. Pa tudi do monografij, knjig, pričevanj, študijev, člankov in esejev, ki razkrivajo drugačno zgodbo od tiste, ki je bila doslej dostopna italijanski strokovni in nestrokovni javnosti.

Pri opisu dogajanja okoli 13. julija 2020 nismo omenili protestov, žalitev, nasprotovanj. Pojavili so se na vseh straneh in ostali na obrobju: med Italijani, ki so bili proti vračanju Narodnega doma Slovincem, nekateri so celo izjavili, da smo si Slovenci stavbo požgali sami; sporen je bil tudi poklon italijanskega predsednika Mattarelle, ki je vrhovni poveljnik vojaških sil, pred spomenikom bazoviškim junakom, ki za italijanski pravni sistem ostajajo teroristi. Protesti so bili tudi na slovenski strani, v matici in zamejstvu, ob glodanju nove kosti, ki se je ponujala za aktualno politično obračunavanje, je bil za nekatere sporen predvsem poklon slovenskega predsednika Pahorja pred šohtom, češ da na tak način ponižuje trpljenje Primorcev pod fašizmom in rehabilitira rablje.

Borut Pahor, Sergio Mattarella pred spomenikom

Politična volja in pogum obeh predsednikov sta bila močnejša in sta potisnila vlak zgodovine naprej. Na tem vlakcu smo se znašli tudi tisti, ki v domačih logih nismo na dobrem glasu, javnost in mediji nas potiskajo v skupino revizionistov (oz. slabše), ker si za nekatera poglavja naše polpreteklosti prizadevamo, da bi ne ostali prikriti. In naenkrat smo se znašli pri mizi, kjer se je pisala sedanost, samozvanih progresistov pa pri tej mizi ni bilo, ni jih bilo niti na vlakcu, ki je vozil naprej, ostali so na postaji, pri kateri se vlak ni ustavil. Na koncu so sicer mediji zravnali neskladja in pokazali, da smo vsi složno stali pod istim odrom ...

Leto 2020 je leto stoletnic in obletnic, ki so se usodno zarezele v narodno telo. Ob stoletnici požiga Narodnega doma in novembrskega podpisa Rapalske pogodbe, ki je zapečatila mejo med Italijo in Kraljevino SHS oz. usodo Primorske, se je na Koroškem zgodil plebiscit, ki je 10. oktobra 1920 določil mejo med Avstrijo in Kraljevino SHS in Gospo Sveto odtrgal od narodnega telesa. Želim si, da bi obletnica prinesla korake v novo smer tudi za koroške rojake, da bi obeležitev obletnice, ki je tamkajšnje Slovence spremenila v nezaželeno manjšino, tudi na tistem koncu omilila težo zgodovine, pa čeprav je imenovanje novega krškega škofa že najlepši dokaz, da se je kolesje zgodovine premaknilo naprej.

TOMAŽ SIMČIČ

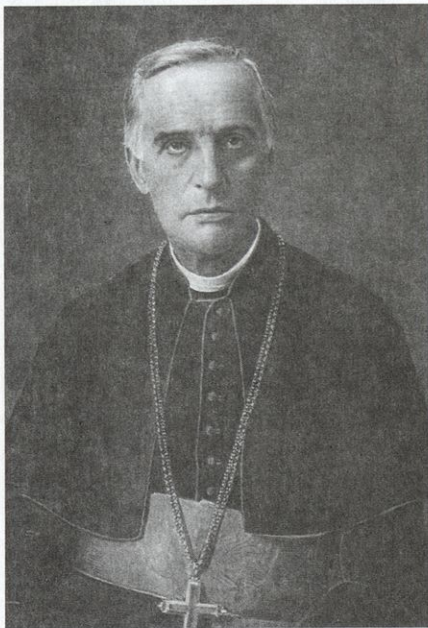
»LOČITEV DUHOV« VČERAJ IN DANES OB 100-LETNICI SMRTI DR. ANTONA MAHNIČA¹

Anton Mahnič (1850-1920) je osebnost, o kateri se je in se še bo veliko razpravljalo. V tem ni nič narobe. Narobe je to, da s tem, ko Antona Mahniča in njegovo »ločitev duhov« vedno znova razumevamo kot del našega časa, in ne njegovega, Mahniču v resnici delamo silo.

Že v burnih tridesetih letih prejšnjega stoletja je bil Mahnič predmet diskusij, v petdesetletju realsocialističnega enoumja pa je - z redkimi izjemami - enostavno poniknil iz javnega diskurza oz. bil ožigosan *sic et simpliciter* kot predstavnik klerikalnega nazadnjaštva. Diskusije o njem so se znova razvnele v zadnjih desetletjih, tako da je danes, se pravi v letu stoletnice njegove smrti, v slovenskem javnem mnenju² še vedno živo vprašanje, ali ni ravno Mahničeva ločitev duhov kriva ne le za državljansko vojno 1941-45, ampak celo za današnjo razklanost slovenske družbe, še več, ali ni morda Mahničeva misel s svojo zahtevo po brezkompromisni načelnosti, jasnosti in udarnosti predpoda totalitarizma, kakršen se je po drugi svetovni vojni, sicer z drugačnim predznakom, uveljavil v vzhodni polovici Evrope in tudi na Slovenskem in bi torej utegnila še danes ogroziti našo svobodo in demokracijo ...

1. Pričujoče besedilo je bilo sestavljeno za namene simpozija o Mahniču, ki bi bil moral biti v Gorici 24. oktobra 2020 v organizaciji Goriške Mohorjeve družbe, Kulturnega centra Lojzeta Bratuža (Gorica), Društva slovenskih katoliških izobražencev (Ljubljana) in Društva slovenskih izobražencev (Trst). Simpozij je bil zaradi restrikcij, povezanih z omejevanjem epidemije koronavirusa, prestavljen za nedoločen čas.

2. Prim. npr. S. Hribar, *Zamolčana zgodovina*, Delo 12.1.2019, Sobotna priloga, 16-18;

Škof Anton Mahnič

Skratka, Mahničev duh nima miru in znova in znova ga priklicujemo med nas. Toda ali je vse to sklicevanje na Mahniča res utemeljeno in metodološko korektno?

Za kolikor toliko argumentiran odgovor na to vprašanje se mi zdi nujno, da »ločitev duhov«, ta razpoznavni znak Mahničevega posega v slovensko javno življenje v osemdesetih letih 19. stoletja, najprej umestimo v njegov čas in prostor.

V teku 19. stoletja, zlasti pa od njegove druge polovice dalje, so pod vplivom dviga splošne ljudske izobrazbe, gospodarskega razvoja ter razmaha tržnega gospodarstva v vseh pomembnejših zahodnoevropskih državah

vzvodil oblasti postopoma prehajali od nekdanjih aristokratskih elit k t.i. srednjemu ali meščanskemu sloju. Ta sloj, ki je bil večinoma prepojen s svobodomiselnimi idejami, je od monarhov izsilil podelitev ustavnih pravic in svoboščin, v imenu suverenosti ljudstva izbral volilno pravico in začel v javnem življenju udeleževati nekatera od temeljnih načel francoske revolucije, zlasti na področju ločitve Cerkve od države. Cerkvi so bile postopoma odvzete takorekoč vse pomembnejše pristojnosti, ki jih je do tedaj imela v javnem življenju, npr. v izobraževanju, na področju družinske zakonodaje, tiska, verskega življenja itd.

V Nemčiji pod kanclerjem Ottom von Bismarckom in v Avstriji - v le-tej v sicer nekoliko manjši meri - v času t.i. nemškega liberalizma je bila ta »protiklerikalna« politika dokaj agresivna in je s strani katoliške Cerkve izzvala ravno tako oster odgovor. To konfliktno obdobje je v zgodovini znano kot obdobje *Kulturkampf* (Kulturnega boja) in se je v osemdesetih letih pravzaprav že izpelo s sklenitvijo kompromisov, ki so zlasti v Avstriji zadovoljili obe strani. Posledica *Kulturkampf* pa je bila, da je javno življenje

tudi po pomiritvi ostalo še naprej razdeljeno na dva svetovnonazorska bloka, saj je liberalizem izzval katoliške laike, da so se na političnem področju tudi sami organizirali in začeli postavljati na noge zamatke strank, ki so v svoje programe vgradile obrambo katoliških načel. Tema dvema blokoma se je nato pridružil še tretji, namreč socialistični, in začelo se je obdobje dialektike med liberalno-naprednimi, katoliško-konservativnimi in socialističnimi (ali socialdemokratskimi) strankami, ki *mutatis mutandis* v velikem delu Evrope traja še danes.

Za razumevanje Mahničevega nastopa moramo na kratko orisati tudi, kako se je na ves ta razvoj odzvalo osrednje cerkveno učiteljstvo. Kot znano, je Cerkev ostro zavrnila francosko revolucijo in njene nauke, v teku 19. stoletja pa tudi liberalizem in na splošno skupek pomenov in vrednot, ki jih navadno označujemo z izrazom »modernost«. Tako imenovani liberalni katolicizem, ki je skušal krščanstvo spraviti z idejo svobodne družbe, je bil odrinjen na stranski tir. Uveljavila se je oblika katolicizma, ki jo zgodovinopisje običajno označuje s sintagmo »nespravljivi« ali »ultramontanski« katolicizem. Že papež Gregor XVI. je leta 1832 v encikliki *Mirari vos* obsodil liberalno pojmovanje svobode, za njim pa je papež Pij IX. leta 1864 v odmevni encikliki *Quanta cura* s priloženim *Syllabusom*, seznamom obsojenih zmot, slovesno naglasil, da se Cerkev nikoli ne bo pomirila z moderno civilizacijo. I. Vatikanski koncil je nato leta 1870, medtem ko se je v Evropi bila velika vojna med Francijo in Prusijo, s proglasitvijo dogme o papeški nezmotljivosti dokončno utrdil obrambni nasip, ki naj bi Cerkev zaščitil pred sovražnimi napadi liberalizma, prostozidarstva in bogotajstva. Besedilo konstitucije so koncilski očetje odobrili 18. julija, le dva meseca kasneje pa so italijanske čete s silo zavzele Rim, onemogočile nadaljevanje koncila ter ukinile še zadnji preostanek papeške države.

Za ponazoritev dramatičnosti dogodkov in vtisa, ki so ga ustvarili v svetovni javnosti, naj omenim, da sta zaradi proglastitve omenjene dogme na primer Avstroogrška in Bavarska odstopili od konkordata s Sv. stolico, da je Švica izgnala iz države vrsto katoliških škofov, da je britanski ministrski predsednik William E. Gladstone Cerkev proglasil celo za grožnjo državni integriteti, pruski kancler Bismarck pa pohitel z izdajo vrste proticerkvenih zakonov. Dogajanje v Rimu so po vsej Evropi spremljale protiklerikalne demonstracije, ki so bile živahne in silovite zlasti v mestih - na našem območju na primer v Trstu -, kjer je bilo liberalno meščanstvo močno.

Spričo vsega tega dogajanja se ne smemo čuditi, da se je zavednim katoličanom tedaj zdelo, da živijo v skrajno protikrščanskih časih in da morajo na razmere reagirati. Najprej so pobudo prevzele krajevne cerkve same. V tem okviru so ena od najbolj prepoznavnih oblik podpore papežu Piju IX. bile t.i. Pijeve procesije. In - zanimivo - najbolj množična od vseh tovrstnih procesij je bila 2. septembra 1872 ravno na slovenskih tleh, točneje na Goriškem, ko je v podporo svetemu očetu na Sveto goro poromalo kar 40.000 vernikov (sic!). Nadaljnji korak katoliškega odgovora na agresivni liberalizem pa je bilo spoznanje, ki je zajelo tudi laike, in sicer da je potrebno katoliška načela braniti v javnem in političnem življenju. Med prvimi sadovi tega spoznanja je bilo leta 1871 rojstvo nemškega *Zentruma*, stranke, ki je nastala z namenom, da brani interese katoličanov.

V takem ozračju je zorel in kulturno rasel mladi Anton Mahnič. Leta 1872 je med omenjenimi 40.000 papeževimi podporniki na Sveti gori gotovo bil tudi on, tedaj bogoslovec drugega letnika goriškega *Centralseminarja*. Ko je potem v osemdesetih letih vstopil v slovensko javno življenje, je bil na evropski ravni *Kulturkampf* v glavnem sicer že mimo, na Slovenskem pa se je ravno ponovno razvnel ideološki boj, ki so ga slovenski svobodomisleci še posebno ostro vodili v okviru svojega dnevnika *Slovenski narod*. V njem je bil leta 1887 papež Leon XIII celo označen za »izvrg človeštva«, kar je med katoličani vzbudilo val ogorčenja, goriškega nadškofa Zorna pa nagnilo, da je napisal odmevno pastirsko pismo.

Anton Mahnič se je prav v teh letih podal na bojno polje. Leta 1887 je v *Slovincu* objavil *Dvanajst večerov*, leto kasneje pa je ustanovil revijo *Rimski katolik*. Za ta korak se je nemara odločil prav zato, da bi diskusijo med različnimi svetovnonazorskimi pogledi z dnevnopolitične pritlehnosti dvignil na raven sicer ostrega, ampak argumentiranega in filozofskega podprtega soočenja. Na tej ravni pa mu nasprotniki enostavno niso bili kos. Mahnič je tako s svojo energijo, s svojim znanjem in s svojo neizprosno dialektiko v slovenskem javnem življenju v nekaj letih dosegel korenit preobrat. Katoliško gibanje, osvobojeno stare navlake, se je na podlagi njegovih idej slovenski javnosti predstavilo kot nova, sveža, obetavna družbenopolitična sila z jasnimi in nedvoumnimi programom, oblikovanem zlasti na I. slovenskem katoliškem shodu leta 1892: vse javno življenje pregnesti s katoliškimi načeli. Kulturni in literarni zgodovinar Ivan Prijatelj, ki Mahniču idejno prav gotovo ni bil blizu, je priznal epohalni pomen tega njegovega nastopa, da je

namreč »kot prvi proglasil potrebo filozofske poglobitve in utemeljitve miselnosti slednjega kulturnega delavca« in da je »črednemu stanju med Slovenci naredil konec.«³ Tudi demokratični socialist Dragotin Lončar se je poklonil Mahničevemu odločnemu posegu v slovensko javno življenje, ko je napisal: »Po svoji načelni bojevitosti in odločnosti je bil to sekularen duh, ki je mogočno vplival na svojo dobo.«⁴ Prijateljevi in Lončarjevi sodbi pa je leta 1930 kljub določenim pridržkom pritrnil France Vodnik, predstavnik t.i. leve katoliške struje, ko je Mahniču nadel vzdevek »veliki« ter ga označil kot »brezprimerno pogonsko silo slovenskega zgodovinskega razvoja, (...) urejajoči princip v slovenskem kaosu.«⁵

Pomen Mahničevega nastopa in njegove »ločitve duhov« je mogoče osvetliti z dveh zornih kotov, načelnega in praktično-političnega. Z načelnega zornega kota se Mahničev nastop brez dvoma vključuje v sistem pomenov in vrednot že omenjenega nespravljivega oz. ultramontanskega katolicizma druge polovice 19. stoletja. Gre za katolicizem, za katerega so značilni antimoderna obrambna drža, brezkompromisno nasprotovanje idejam francoske revolucije, liberalizmu, ločitvi Cerkev od države ter kakršnikoli obliki sodelovanja med katolicizmom in liberalizmom. Po Mahniču mora za katoličana tudi v javnem življenju poslednje merilo vsekakor ostati razodeta resnica, ki jo je Bog nedotaknjeno izročil katoliški Cerkvi. Tudi v družbenopolitičnem pogledu je bilo torej Mahničevo katolištvo radikalno, brezkompromisno, bojevito. V tem oziru ni v nasprotju z resnico, če rečemo, da je bilo njegovo katolištvo v načelnem pogledu res izključujoče in - z ozirom na njegova izvajanja - mestoma celo nestrpno ali, z današnjo besedo, »fundamentalistično«.⁶

-
3. I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*, V, DZS, Ljubljana 1966, 244;
  4. D. Lončar, *Politika in zgodovina*, Ljubljana 1923, 23.
  5. F. Vodnik, *Ideja in kvaliteta*, Dom in svet, 1930, XXXIV, 5;
  6. V tem smislu je težko oporekati trditvi zgodovinarja Egon Pelikana, da je Mahničev nazor »fundamentalističen v klasičnem pomenu besede, kot jo razumemo tudi danes, in v tem smislu tudi brezčasen«. Prim.: E. Pelikan, *Anton Mahnič – fundamentalizem in avtonomija*. *Annales – Ser. Hist. Sociol.*, 2006: XVI/1. 13.

A poglejmo zdaj, kako se Mahničev nastop kaže s praktično-političnega zornega kota. Pri tem moramo imeti pred očmi, da je v drugi polovici 19. stoletja kljub *Syllabusu* (1864) in I. vatiškanskemu koncilu (1870) v nespravljevem katolicizmu potekal tihi preobrat od predmodernega k modernemu načinu delovanja. S prisposodbo bi lahko ta obrat opisali kot prehod od pridobivanja knezov in kraljev k pridobivanju ljudskih množic. Polagoma si je namreč zavestno ali podzavestno utiralo pot prepričanje, da se bodo v prihodnosti katoliška stališča uveljavljala le, če bo katoliškimi voditelji uspelo zanje pridobiti ljudstvo. Zato niti Mahnič niti njegovi nemški in avstrijski sopotniki niso več slepo prisegali na restavracijsko miselnost, na *ancien régime*, na konfesionalno državo, to se pravi na konfesionalnost institucij (monarhije, njenega političnega in upravnega aparata, sodstva itd.). Pozivi Mahniča in njegovih somišljenikov k doslednosti in idejni premočrtnosti niso bili prvenstveno namenjeni vnovični rekatolizaciji institucij kot takih, ampak so nagovarjali sonarodnjake, državljane, izobražence, ki naj bi bili, če so se prištevali h katolištvu, dolžni se truditi, da bi družbo, v kateri so živeli, preželi s katoliškimi načeli.

Tudi Mahnič se je torej zavedal, da je družbeni razvoj nezadržno vodil v čedalje večjo soudeleženo širokih ljudskih mas v političnem, gospodarskem in kulturnem življenju, da se bodo za družbeno prevlado zavzemali različni svetovni nazori, ne le katoliški, in da katoličani ne morejo pričakovati, da se bodo njihove vrednote udejanjale, če se za to ne bodo zavzemali sami. Skratka, razumel je, da bo mogoče »katoliškost«, za katero se je tako vehementno boril, v bodoče ohraniti ne z ukazom od zgoraj, to se pravi z rekonfesionalizacijo institucij, ampak s pritiskom od spodaj, z osveščenostjo ljudskih mas prek temu namenjenih mehanizmov (na primer prek društvene organiziranosti, združništva, volilne pravice itd.). Leta 1894 je v *Rimskem katoliku* izrecno zapisal: »*Nikoli ne dospemo do radikalne preosnove naših žalostnih protikršćanskih javnih razmer, dokler ne pritisnemo odzgodaj navzgor.*«⁷

Skratka, kljub temu, da v načelnem pogledu ni nikoli pristal na demokratični princip kot na poslednje merilo sprejemanja odločitev, je pa Mahnič visoko cenil politično svobodo, ki jo je v že navede-

nem članku označil celo za »*najvišje naravno dobro, katero so nam nebesa podarila v 19. veku*« ter pomenljivo dodal: »*Da bi jo znali izkoriščati!*« Čeprav predvsem kot sredstvo za uveljavitev katoliških pogledov in stališč, je torej Mahnič demokratične mehanizme soudeležbe ljudstva v javnem življenju odobral in spodbujal. Pri tem niti ni imel v mislih, da bi se morali političnega življenja udeleževati v prvi vrsti duhovniki, nasprotno, v enem svojih zadnjih javnih posegov pred škofovskim imenovanjem je izrecno zapisal, da je »*politika po svojem bistvu posvetna zadeva, duhovnik pa ni uradnik posvetne države, ampak božje države - Cerkve. Zatorej je politika v prvi vrsti posel laikov, a ne duhovnikov*«. ⁸

Kot je svoj čas ugotovil že literarni zgodovinar Anton Slodnjak,⁹ smo torej tu pred zanimivim paradoksom: Mahničev poziv k ločitvi duhov na Slovenskem namreč ni le utrdil katoliškega bloka, ampak je dosegel tudi nekaj, kar v Mahničevi viziji najbrž niti ni zavzemalo osrednjega mesta, namreč premik slovenskega naroda v smer moderne, demokratične, na soočenju idej sloneče družbe. Predpogoj soočenja med različnimi je namreč ta, da sta subjekta, ki stopata v javni prostor, idejno profilirana. Praktični, dejanski nasledek Mahničeve akcije zato nikakor ni imel predznaka »reakcionarnosti«, nikakor ni vodil v preteklost, ampak je nasprotno katoličane spodbujal, naj izziv modernega časa sprejmejo in se v javnem življenju za svoje ideje zavzemajo po »demokratični« poti, namreč po poti pridobivanja konsenza, in ne po poti paternalističnega vsiljevanja. V kombinaciji s sočasnim socialnim gibanjem, ki ga je spodbudila okrožnica papeža Leona XIII. *Rerum novarum* (1891), je torej Mahničeva misel odločilno prispevala k temu, da se je tudi na Slovenskem razvil model katoliškega gibanja, za katerega se je kasneje uveljavil izraz »krščanska demokracija« in ki je zlasti v zahodni in srednji Evropi pomembno prispeval k utrditvi demokratične, na politični svobodi in socialni pravičnosti temelječe družbe.

Do nesporazumov utegne priti, ko se pri presojanju in ocenjevanju Mahniča in njegovega dela ustavljamo le pri statičnem

8. Cit. po D. Klemenčič, *Missia in Mahnič*, v: *Missiev simpozij v Rimu*, MD, Celje 1998, 185.

9. A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, MK, Ljubljana 1968, 151.

vidiku, namreč pri načelnem zornem kotu, pri besedilih, iztrganih iz zgodovinskega konteksta, povsem pa spregledamo dinamični vidik vse zgodbe, namreč da so ravno Mahničeve ideje utrdile pogoje, potrebne za razvoj pluralne, na soočenju idej in interesov sloneče družbe. Dejstvo, da smo na pragu prve svetovne vojne ob najrazvitejših evropskih narodih tudi Slovenci zaživel v sicer še pomanjkljivem, a vendarle pluralnem strankarskem sistemu, v katerem so se tri politične sile, katoliško-konservativna, liberalno-napredna in socialistična, enakopravno zavzemale za naklonjenost volivcev, je malodane izginilo iz našega zgodovinskega spomina. Bolj se ukvarjamo s tem, da zgodovinski razvoj slovenskega naroda retrospektivno motrimo z izkušnje celotnega 20. stoletja in vsega njegovega gorja ter pri tem prihajamo do napačnega sklepa, da gre izvir vse nestrpnosti, izključevalnosti, bratomornega nasilja, ki je omadeževalo to našo zgodovino, iskati ... pri Mahničju, pri njegovi »ločitvi duhov«, pri njegovi ostrini, doslednosti in logični neizprososti. Po tej poti v najboljšem primeru pridemo do sklepa, da je Mahničeva »ločitev duhov« namesto dialoškega pluralizma pri nas uvedla stanje permanentnega razhajanja.

V tovrstnem sklepanju je torej nekaj narobe. Najprej moramo ugotoviti, da je ne le na Slovenskem, ampak tudi drugod v Evropi moderni politični in socialni katolicizem, katerega izraz so bile zlasti v nemškem in italijanskem prostoru t.i. ljudske oz. krščanskodemokratske stranke, izšel iz nespravljivega, in ne iz liberalnega katolicizma, kar pa v omenjenih narodih ni ustvarilo kakega nepopravljivega razdora niti ni pripeljalo do kake bratomorne vojne, pa tudi če je do tovrstne oblike razhajanja v časovno omejenem obdobju res prišlo, nihče odgovornosti zanj ne pripisuje ideologiji političnega katolicizma. Je bila torej Mahničeva politična ideologija res tako radikalno drugačna od drugih sorodnih katoliških gibanj, da bi zanjo veljala drugačna merila? Moje mnenje je, da ni bila. Če namreč izvzamemo določene značajske posebnosti, ki so Mahničovo polemično ost mestoma res delale še posebno pikro in odljudno, je bila v osnovi njegova ideologija vsebinsko povsem primerljiva z nespravljivim katolicizmom, kakršen se je oblikoval v vsej zahodni Evropi v drugi polovici 19. stoletja.

Mislím torej, da so teorije »kontinuitete«, ki niti slovenske razklanosti od današnjih delitev vlečejo nazaj do bratomorne vojne in preko le-te vse do Mahničeve »ločitve duhov«, rekonstrukcije *ex post*, ki ne zdržijo resne kritike. Prav je imela pesnica in pisa-

teljica Dolores Terseglav, hčerka znanega slovenskega časnikarja, krščanskega socialista Franca Terseglava, ko je leta 1988 na *Dragi* v diskusiji o Mahničju in »ločitvi duhov«, izjavila, da sicer obsoja ekstremizem v lastnih vrstah »ampak da bi bili katoličani, ali pa celo ubogi stari Mahnič, krivi za to, kar se je zgodilo v drugi svetovni vojni, to se mi pa zdi - navno. Tukaj so bile pa vseeno na delu malo višje sile ...«¹⁰ Z drugimi besedami: med paradigmo 19. stoletja, stoletja *Kulturkampfa*, in paradigmo 20. stoletja, stoletja totalitarizmov, ne moremo iskati kontinuitete. Ali, če si izposodim Kierkegaardovo izrazoslovje: med Mahničjevo brezkompromisno načelnostjo na eni strani in fizično likvidacijo kot sredstvom političnega boja na drugi je *kvalitativen*, in ne zgolj *kvantitativen* skok.¹¹ Ta skok je v slovensko kulturo vnesla komunistična revolucija, ne Anton Mahnič. S tem seveda ne zanikam nestrpnosti in napačno razumljene gorečnosti, ki sta bili v slovenskem pred in medvojnem katolištvu nedvomno navzoči in ki sta se morda res navdihovali pri Mahničjevem načinu argumentiranja. Oporekam pa vzročno-posledični povezavi, po kateri naj bi se »ločitev duhov«, ki jo je v zadnjih desetletjih 19. stoletja začel Anton Mahnič na straneh *Rimskega katolika*, iztekla v slovensko bratomorno vojno v letih 1941-45.

Toliko o ločitvi duhov kot domnevni predsobi bratomornega nasilja. Krajši razmislek pa terja tudi interpretacija, ki jo je leta 1930 izoblikoval že France Vodnik v *Domu in svetu*, ki se pa tu in tam ponavlja tudi v sodobnejši publicistiki. V članku *Ideja in kvaliteta*¹² je namreč Vodnik Mahničju sicer priznal pomen njegovega nastopa, očital pa mu je, da se je s svojim načinom mišljenja in delovanja prilagajal pozitivistični in racionalistični usmerjenosti svojega časa ter s tem v svojem krščanstvu jemal prostor osebne principu, principu enkratnega in neponovljivega življenja. Iz te Vodnikove misli je nemara izhajal tudi teolog Janez Juhant, ko je ugotavljal, da je »Mahnič izrazit predstavnik celovite katoliške miselnosti,

10. Kam plovemo, 23. študijski dnevi Draga 1988, Mladika, Trst 1989, 104.

11. S. Kierkegaard, *Pojem tesnobe*, SM Ljubljana 1998, 64-66.

12. F. Vodnik, *Ideja in kvaliteta*, Dom in svet, 1930, XXXIV, 5.

ki zahteva popolno homogenizacijo vsega osebnega in družbenega življenja v stroge formalne okvire.«¹³

Z zornega kota današnjega časa bi Juhantovim, in še prej Vodnikovim izvajanjem pritegnil. Kot bi na primer pritegnil tudi razmišljanju Joška Pirca, ko se je na Dragi vpraševal, zakaj je od Mahničeve ločitve duhov dalje razvoj vodil le v razhod, ne pa v normalnost pluralizma.¹⁴ Dileme, ki jih postavljata Juhant in Pirc so same na sebi korektne, ampak predpostavljajo opazovalca, ki zgodovinski razvoj motri iz izkušnje celotnega 20. stoletja in slovenske razmere primerja z razmerami pri drugih evropskih narodih. Ne smemo pa pri tem pozabljati, da je evropsko (in svetovno) katolištvo za ovrednotenje osebnega principa, za novo pojmovanje sožitja, slonečega na dialogu, priznavanju in dopuščanju medsebojnih razlik ter na pozitivnem vrednotenju pluralizma zorelo postopoma. Najmočnejši sunek v to smer pa se je zgodil v kontekstu zahodnoevropskega razcveta povojne svobodne družbe po letu 1945. Ta družba je slonela na načelih pravne države, demokracije in socialne pravičnosti ter nenazadnje na dokončni zavrnitvi desnih in levih totalitarizmov kakor tudi vsakovrstnih avtoritarnih režimov. Gre za razvoj, ki ga je spremljalo cerkveno učiteljstvo od Pija XII.¹⁵ do II. vatikanskega koncila z novimi poudarki in jasnimi izbirami v prid spoštovanja dostojanstva vsakega posameznega človeka ter njegove neodtujljive svobode. Tega razvoja pa slovensko katolištvo ni moglo v polnosti doživeti in ponotranjiti, ker je bilo ravno takrat za petdeset let potisnjeno v katakombe. Ta okoliščina je usodno zaustavila tudi razvoj njegove misli in onemogočila, da bi se zgodilo to, kar se je zgodilo drugod po Evropi, namreč da bi se ločitev duhov po naravni poti razvila v *pluralizem*, ne pa, da je ostala tam, kjer je z Mahničem začela, to se pravi pri *razhodu*. Tega pa ni bil kriv Mahnič, ampak pol stoletja nesvobode. Če to upoštevamo, lažje razumemo, zakaj se Mahničeva ločitev duhov

13. J. Juhant, *Filozofske osnove Mahničevega delovanja*, v: *Mahničev simpozij v Rimu*, MD, Celje 1990, 25.

14. J. Pirc, *Ločitev duhov: v razhod ali v pluralizem?* v: *Kam plovemo*, 23. študijski dnevi Draga 1988, Mladika, Trst 1989, 73–107.

15. Med tovrstnimi dokumenti papeža Pija XII. velja omeniti zlasti njegovo božično poslanico z dne 24. decembra 1944.

ni mogla in se še danes ne more povsem sproščeno odpreti kulturi dialoga in pluralnosti.

Za zaokrožitev teme »ločitve duhov« pa je potreben še dodaten, s prejšnjim povezan razmislek. Iz dosedaj povedanega bi utegnil namreč kdo sklepati, da zavrnitev teze o zlih posledicah Mahničeve »ločitve duhov« vodi v promoviranje nasprotna teze, namreč možnosti ali celo nujnosti vnovične pozitivne aktualizacije Mahničeve misli. Tovrstno aktualizacijo pa zagovarjam le deloma. V svojem času je bil Anton Mahnič nedvomno velik človek, pravi mejnik v slovenskem zgodovinskem razvoju. V celoti podpiram Prijateljstvo, Lončarjevo pa tudi Vodnikovo mnenje, da je bila Mahničeva »ločitev duhov« epohalno dejanje, ki je slovenski narod popeljala na višjo stopnjo družbenopolitičnega razvoja. Niti ne zanikam trajne veljavnosti Mahničevega osnovnega namena, namreč da bi se »*božji resnici in postavi pokorili ne le posamezni ljudje, ampak tudi države in narodi*«. ¹⁶ Visoko vrednost priznavam tudi doslednosti in resnosti, s katerima se je loteval obravnavanih vprašanj in nalog.

Vprašanje pa je, koliko bi bile vsebine in metode, na osnovi katerih je Mahnič v svojem času duhove uspešno »ločeval«, danes uporabne. Z vidika nazornosti, jasnosti in konsekvantnosti izvajani so njegovi družbenopolitični spisi še danes vredni občudovanja, neizogibno pa nosijo pečat razmer, v katerih so nastali, današnje razmere pa se od onih, v katerih je pred skoraj 150 leti deloval Mahnič, globoko razlikujejo.

Soočjenje s problemskimi vozi morebitne aktualizacije Mahničevega družbenopolitičnega nauka bi seveda terjala primerno poglobitev in temu namenjen referat. Naj za potrebe tega sestavka na hitro nakažem le dva vidika. Prvi zadeva spremembe v samem jeziku. Že iz površnega branja Mahničevih sestavkov je na primer jasno, da se vsebina pojma »liberalizem«, ki ga je avtor na široko uporabljal v *Rimskem katoliku*, močno, včasih celo bistveno razlikuje od široke pahljače pomenov in vrednot, ki jih današnjemu bralcu priklicuje ta ista beseda. Drugi vidik zadeva Mahničevega naslovnika, ki vendarle ni primerljiv s tistim izpred 150 let. Eno je namreč nagovarjati narod, ki je konec 19. stoletja v veliki večini še

16. *Več luči!*, 129.

vedno živel ne le iz krščanskih vrednot, ampak tudi v tesni zvezi z vidno Cerkvijo, nekaj povsem drugega pa najti pot do naroda, ki so mu krščanske vrednote sicer do neke mere še pomembne, vidni Cerkvi pa ne priznava več duhovne, kaj šele družbene ali kulturne avtoritete.

Vprašanje pa je tudi, ali z ozirom na ton in slog njegovega nastopanja, način argumentiranja in vsebino družbenopolitičnega delovanja Mahniču lahko priznamo tisto univerzalno sporočilnost, ki jo Slovenci zaznavamo, ko proučujemo osebnosti, kot sta denimo kak Anton Martin Slomšek na področju narodne prebuje ali kak Janez Evangelist Krek na socialnem področju. Zakaj bo Mahnič težko požel tovrstno priznanje? Enostavno zato, ker si za svoje poslanstvo ni zadal naloge, da duhove »združi«, ampak da jih »loči«. To nalogo je prevzel na ravni teorije in na ravni konkretne družbene in politične akcije, na katero že po definiciji tudi ljudje istih svetovnonazorskih pogledov lahko gledamo različno, in to tako v njegovem kot v našem času.

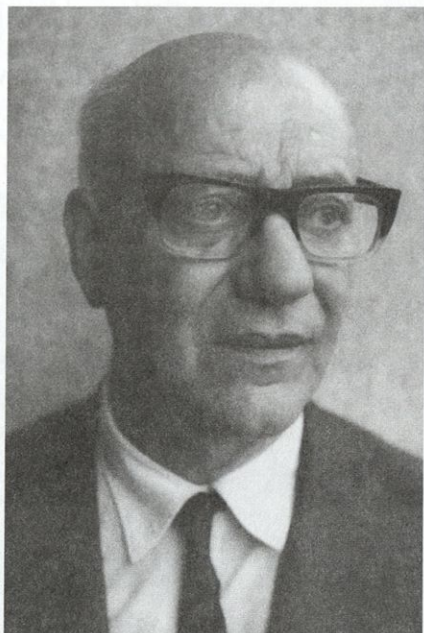
V sleherni družbi je navzoča in tudi potrebna obojna dinamika, združevalna in ločevalna. Ne gre za to, da postavimo eno čez drugo. So okoliščine, ki zahtevajo, da ljudje potegnemo skupaj, so pa tudi okoliščine, ki terjajo, da čeprav za ceno ločitve zavzamemo svoje lastno stališče. V času svoje družbenopolitične angažiranosti v slovenskem javnem življenju (1887-1897) je Anton Mahnič nedvomno deloval v tem drugem smislu. Bil je »kamen spotike«, »nevihta s Krasa«, kot ga je nekdo označil. Prevzel je zahtevno in nehvaležno nalogo, saj je dobro vedel, da mu ne bodo vsi ploskali in da se bo marsikomu tudi zameril.

Zanimivo pa je, da so se v naslednjem obdobju, ko je Mahnič zasedel škofijsko stolico na otoku Krku (1897-1920), stvari proti pričakovanjem obrnile na glavo. Kot škof se je namreč tako globoko zapisal v srca hrvaških vernikov, da so leta 2013 začeli postopek za njegovo prištetje k blaženim. Ampak to je snov, ki presega okvire te razprave in bi terjala ločeno ter poglodeljeno obravnavo.

HELENA JANEŽIČ

ZAPUŠČINA DR. TINETA DEBELJAKA V SLOVENIJI

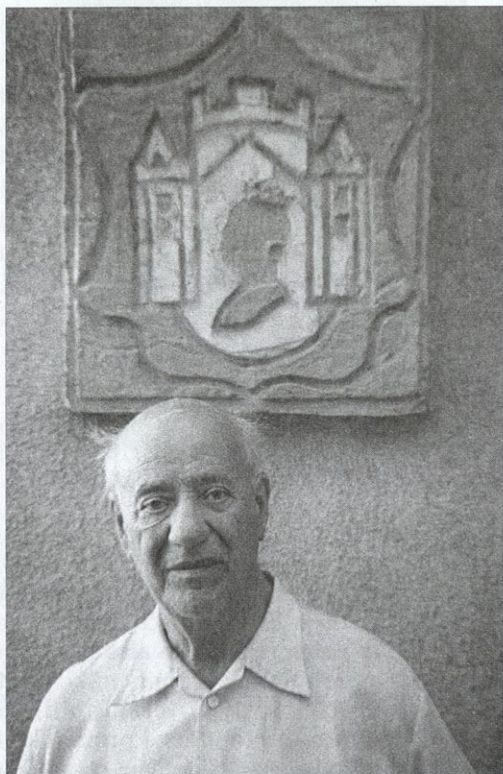

Dr. Tine Debeljak

Škofja Loka je poseben kraj. S svojo dolgo zgodovino in bogato kulturno dediščino navdušuje obiskovalce in raziskovalce, v svojih nedrjih pa skriva še prenekatero neodkrito ali pozabljeno zgodovinsko dejstvo. Kar 830 let je bila središče loškega gospostva, ki so ga upravljali škofje iz Freisinga na Bavarskem, slovensko kraju rečemo Brižin. Tam so nastali Brižinski spomeniki, najstarejši znani ohranjeni zapisi v slovenščini, ki so povezani tudi s Škofjo Loko. Bili so namreč del popotnega pastoralnega priročnika freisingškega škofa Abrahama, kateremu je leta 973 nemški cesar Oton II. podelil Loko in okolico.

Loka, ki je kasneje postala Škofja Loka, v svojem zgodovinskem spominu hrani številne vidne osebnosti. Mesto in njegova širša okolica sta v stoletjih dala mnoge umetnike, znanstvenike, športnike, kulturne delavce ... Med imeni, ki so pustila neizbrisen pečat v slovenski, še prav posebej pa v škofjeloški kulturni zgodovini, je tudi dr. Tine Debeljak. Rodil se je leta 1903 v hiši pod loško nunsko cerkvijo v današnji Blaževi ulici. Na Nunski ulici je odraščal z vrstnikoma dr. Pavletom Blaznikom in prof. Francetom Planino in kdo ve, če niso že v tistih letih, ko so še trgali hlače, sanjali o tem, kako bodo praznovali tisočletnico Škofje Loke.

Ustvarjalno pot je dr. Debeljak začel že v dijaških letih, njegova kreativnost ni presahnila niti v najtežjih trenutkih. Sledila mu je skozi študentska in prva službena leta, njegova sopotnica je bila v vojnih letih, spremljala ga je na begunski poti, ni ga zapustila niti v novi domovini Argentini. Njegov opus je osupljiv.

Deloval je kot literarni kritik, prevajalec, urednik, publicist in pesnik. Del njegove bogate zapuščine, tudi tiste, ki (še) ni publicirana, je v Sloveniji dostopen v treh inštitucijah: v Narodni in univerzitetni knjižnici, Arhivu Republike Slovenije in Studii Slovenica. Po zaslugi Debeljakovih hčera Mete Debeljak Vombergar in Jožejke Debeljak Žakelj je od leta 2017 v domovini njenega očeta dostopen tudi dovršen del njegove ustvarjalnosti, ki je nastala po odhodu iz domovine leta 1945.

LITERARNI ARHIV V NUK

NUK je v Sloveniji osrednja ustanova za zbiranje rokopisnega gradiva s področja humanistike, s poudarkom na literaturi in jeziku. Pod streho največje slovenske knjižnice nastaja tako imenovani literarni arhiv, kjer so shranjeni rokopisi, zapuščine in literarni arhivi skoraj vseh najpomembnejših slovenskih književnih ustvarjalcev. Zbirka je še kako živa, saj se ves čas dopolnjuje z novim gradivom, ki je skrbno zabeleženo, popisano in vidno v katalogu. Namenjeno je raziskovanju in študiju, predvsem pa je kot neprecenljiv vir in dokument slovenske ustvarjalne moči trajno shranjeno za prihodnje rodove. Pogosto vprašanje, s katerim se srečujemo tako bibliotekarji kot arhivarji, ko predstavljamo bogate zbirke, ki jih hranijo naše knjižnice in arhivi, je, kaj vsebujejo zapuščine. Večinoma so to na določeno osebo vezane zbirke rokopisov, tipkopisov, zabeležk, pisem, skic, dnevniških zapiskov, osebnih dokumentov, separatov, izrezkov iz časopisov, načrtov, raznih gradiv (tudi) drugih avtorjev, knjig in včasih celih knjižnic, dostikrat pa tudi osebnih predmetov.

Na policah NUK je bil ob rokopisih Franceta Prešerna, pisem Ivana Cankarja in stvaritvah drugih velikanov naše kulturne zgodovine že tudi pred letom 2017 dostopen del zapuščine dr. Debeljaka. Pod signaturno oznako *Ms 1464 DEBELJAK, Tine* je shranjeno gradivo, ki je v knjižnico prispelo postopoma, in sicer v letih 1947, 1948, 1952 in 1986. Večji del je iz Federalnega zbirnega centra (FZC),¹ del pa ga je že pred začetkom 2. svetovne vojne v

1. FZC je bil leta 1945 pri Ministrstvu za prosveto Ljudske republike Slovenije ustanovljen z nalogo »zbiranja, čuvanja in razdeljevanja knjig in drugih kulturno zgodovinskih in umetniških predmetov« (Uradni list DFJ, št. 36/324, 1945), ki so z zaplembo postali državna last. Tudi okrog 400.000 knjig, večinoma iz zaseženih zasebnih knjižnic, je po 2. svetovni vojni, z vmesno postajo na FZC, našlo svoje mesto v javnih knjižnicah. Velik del prav v Narodni in univerzitetni knjižnici.

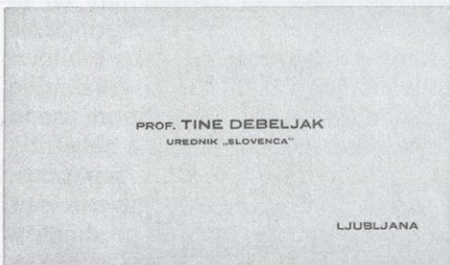
Veselo ozranilo.

Vsej slovenski kulturni in tudi drugi slovenski jamosti z glasnim kritikom v slovenski svet oznanjam, da sem danes ooldne kot prvorojenec slovenskega kulturnjaka zagledal luč slovenskega sveta ter se s tem dnem začnem uteljavljati v slovenskem duhovnem življenju v cast in blagor Skofje Loke in v veselje in radlega svojemu ocu in svoji mamici.

Ljubljana, dne 25. avgusta 1936.

Tinec Debeljak, mlajši.

Čestitam!
Melo me vznemilje!
Čestitam!
Čestitam!
Čestitam!
Čestitam!
Čestitam!
 Tinec Debeljak, mlajši.
 To plačilo ...
 ...
 ...
 ...

KRI IN LJUBEZEN IN BOL NAS VEZALA V DRUŽINSKI JE KROG.
ZDAJ NAS ZDRUŽUJE TA GROB, A SE TESNEJE SAM BOG.

UTRUJENI OD ŽIVLJENJA SMO PODALI ROKE DOBRI SMRTI, KI NAS JE ODVEDLA V SVOJ KROG.
ZDAJ SPIMO MIRNO V TEM GROBU Z ROKAMI NAD SRCI, SPOČITIMI V TEBI , O BOGI!

ŽIVELI SMO ZVEZANI V KRVI IN DELU? LJUBEZNI IN ŽRTVI,
ZDAJ ZDRUŽENI V VAŠI MOLITVI, O ŽIVI, TU RASTEMO MRTVI,
DA DRUŽNO VSTANE MO V LUČ; KO ZAGRMI ANGELSKI ROG,
POMOČ: "ZA ŽIVLJENJE IN SMRT IN MILOST, ZAHVALJEN , O BOGI!"

načrti za nagrobni spomenik naši družini. - 17. maja 1936.

V zapuščini, ki je shranjena v NUK s signaturo Ms 1464
so tudi fotografije in
Debeljakovi osebni dokumenti
iz časa do leta 1945.
(vir: NUK; iz Debeljakove zapuščine)

Podružnica Poštna Uradnice v Ljubljani,
Бухгалтерия Почтамта в Любляна.

Odrežek. - Купон.

№ посылки: - Квитанция:
Debeljak Tivo, profesor,
Mikšič, Tma gora
Žetska bovarna.

Dia. Dan. *18. 5. 1936.*

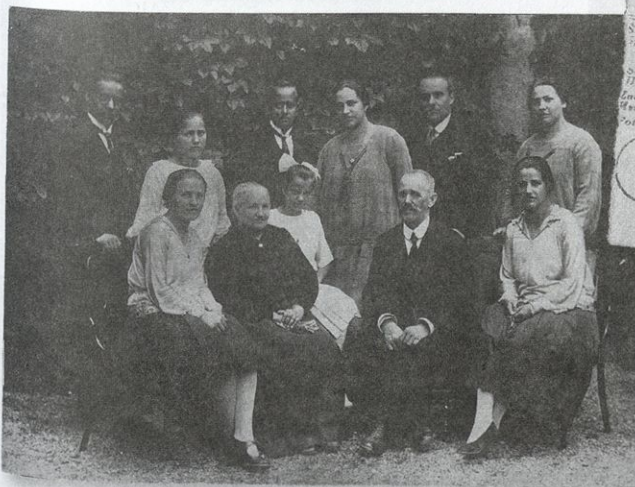
№ adrese. № naslova.
Jugoslovanska knjigarna.
Ljubljana.

№ rač. №. In serija
№. dan. №. u seriji

10547

Obvestilo o izplačilu. - Повестница
ob izplačilu s sledajočo poročilno izjavo in robaletno.
Повестница об уступке удержания и с объявлением
Личная Доверенность
№. Dan. №. u seriji

Potrjeno prijemcem. - Подтверждение приемом!

hrambo izročil dr. Ivan Prijatelj.²

Zapuščina obsega skoraj 1.200 kosov in zajema:

- osebne dokumente (izkaznice, potrdila, bibliografijo, fotografije, doktorat, načrte za družinski nagrobni spomenik ...),
- približno 650 kosov Debeljakovih del (snopič pesmi, prozo, članke, drobno avtorsko gradivo, doktorsko disertacijo, prevode tujih avtorjev ...),
- pisma in korespondenco z okoli 100 posamezniki; gradivo (časopisni izrezki ...),
- tuja dela (Mile Klopčič, Alojz Gradnik, Tone Seliškar ...),
- tujo korespondenco.

Brez dvoma pa so v NUK prišle tudi Debeljakove knjige, zaplenjene v Remčevi vili, kjer je Debeljak z družino³ živel v skupnem gospodinjstvu s tastom Bogumilom⁴ in taščo Marijo Remec.⁵ Dr. Debeljak se je 5. maja 1945 s tastom in svakinjama Vladimiro in Baro umaknil čez Ljubelj, ženo Vero Debeljak s tremi otroki in mamo Marijo Remec pa so junija prisilno izselili iz vile in zaplenili vse njihovo imetje, s hišo vred.⁶ O zaplenjenem niso dobili nikakršne uradne zabeleške. Ker so bivali pod skupno streho, so skupaj z

---

2. V Katalogu rokopisov na spletni strani NUK https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2015/katalog_rokopisov.pdf (pridobljeno 20. 9. 2020) je pod zapisom o zapuščini navedeno: Provenienca: Federalni zbirni center, Ljubljana; Ivan Prijatelj, inv. št. 66/47, 79/47, 140/48, 81/52, 22/86.

3. Dr. Tine Debeljak je bil poročen z Vero Remec, hčerko Marije in Bogumila Remca, rodili so se jima trije otroci: Tine, Metka in Jožejka.

4. Bogumil Remec (1878–1955) je bil znan predvojni politik in gospodarstvenik.

5. Marija Remec, rojena Debevec (1869–1956) je avtorica številnih člankov o kuhi in gospodinjstvu ter avtorica kuharskih knjig, med drugim *Varčne kuharice* (Ljubljana : Katoliška bukvarna, 1915).

6. »Vse, ker je bilo v hiši vrednejšega, sva morali pustiti doma, tako pohištvo, posteljnino, ogromno knjig (ko so odvažali te iz hiše, so z njimi naložili 3 kamione!) itd. Fajdigova nama je pustila vzeti le nekaj hrane, staro omaro, star šivalni stroj, najino obleko (od moža in očeta ne!), slabšo posodo s priborom ter nekaj drv.« Remec Debeljak, Spomini Vere Remec Debeljakove .V: *Devet let v rdečem rajju*. <http://tinedebeljak.blogspot.com/2009/03/devet-let-v-rdecem-rajju-vera-remec.html> (pridobljeno 20. 9. 2020).

imetjem Bogumila Remca zaplenili tudi knjige in rokopise dr. Debeljaka, kakor tudi imetje ostalih članov Remčeve družine.⁷ Seznam zaplenjenih knjig in rokopisov svojega očeta Bogumila sta leta 1996 po spominu sestavili Vladimira Remec in Vera Remec Debeljak. V seznam so vključeni tudi popisi gradiva dr. Debeljaka, ki jih je že februarja 1946 sestavil v Rimu.⁸

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Kakor sklepa že dr. Debeljak, in to zapiše v svojem popisu iz Rima, so »važni dokumenti, ki jih je pustil v Ljubljani, prišli v posest Znanstvenega zavoda«.⁹ Večina se nahaja v Arhivu Republike Slovenije, pod signaturno oznako *SI AS 850 Debeljak Tine, 1904¹⁰–1989*. Gradivo je leta 1948 v hrambo izročil FZC in obsega 9 škatel (1,5 tekočega metra). V zadnji, 9. škatli je gradivo, ki je bilo najdeno naknadno, ob inventuri aprila 1991:

- škatla 1: osebni dokumenti (diploma o profesorskem izpitu, maturitetne naloge iz latinščine in grščine ...), korespondenca (z več kot 80 osebami);
- škatla 2: pesmi in razprave (*Ciklus mladostnih ljubavnih pesmi, 1922–1928, Ciklus – Pesmi iz velemest, Debeljak T. – Pesmi ...*), ocene;
- škatla 3: prevodi (objavljeni in še neobjavljeni);
- škatla 4: pesniške zbirke, proza, prevodi (anekdote, pravljice, pesmi Franceta Balantiča, gradivo in beležke o Balantiču ...);
- škatla 5: gradivo o Balantiču, avtobiografija in dela Lee Fatur ter drugih avtorjev;

7. Bogumilu Remcu, ki je maja 1945 skupaj s hčerka­ma Vladislavo in Baro ter zetom Tinotom Debeljakom odšel čez Ljubelj, so avgusta 1945 kot članu vodstva Vzajemne posojilnice ter Zadrufne zveze in Zadrufne gospodarske banke sodili v odsotnosti. Obsodili so ga na 17 let zapora, imetje pa so mu protipravno zaplenili že dva meseca pred izrekom sodbe.

8. Dokument je del literarne zapuščine dr. Debeljaka, ki je v NUK prispela leta 2017.

9. Prav tam.

10. V arhivskem popisu je navedena napačna letnica Debeljakovega rojstva; rodil se je 27. 4. 1903.

- škatla 6: dela Matije Malešiča (*Oslavje* – v rokopisu; *Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu* – ogrodje v rokopisu; *Odgovora na tisto vprašanje ni* – tipkopis; *Druga točka sporeda* – tipkopis; *Igraciča* – rokopis; *Drina šumi* – tipkopis; rokopis nenaslovljenega romana), Severina Šalija, Antona in Franceta Vodnika;
- škatla 7: Stanko Vuk (pesmi in sestavki);
- škatla 8: članki za posebno številko *Slovenca*, ki je bila posvečena jugoslovansko-češkemu prijateljstvu, ciklostiran literarni list, katerega urednik je bil Srečko Kosovel, razna vabila, letaki, prospekti; deklamacija *Pegam pred Loko* v 29 verzih;
- škatla 9: zabeležke, pesmi in druga dela posameznih avtorjev (Silvin Sardenko, Janez Jalen ...) in korespondenca.

STUDIA SLOVENICA

Najmanj poznan in najtežje dostopen je med raziskovalci tretji sklop gradiva, ki ga hrani inštitut Studia Slovenica pod vodstvom dr. Janeza Arneža.¹¹ Dr. Arnež je del Debeljakove zapuščine pridobil ob svojem obisku slovenske skupnosti v Argentini, konec 80-ih let prejšnjega stoletja, obsega pa:

---

11. Studia Slovenica je zbirka dokumentov, knjig in listin slovenskih izseljencev in zdomcev, ki jih je v desetletjih zbral in rešil pred uničenjem ameriški slovenski profesor dr. Janez Arnež. V Washingtonu je že leta 1957 registriral zasebni zgodovinski center s tem imenom, ker je hotel ameriški javnosti s knjižnimi izdajami v različnih serijah približati, kdo smo Slovenci in kaj smo dosegli v svetu. Leta 1959 je sedež ustanove prenesel v New York. Izdal je več kot 30 angleških in slovenskih knjig o naši preteklosti. Arhivsko gradivo je dobesedno reševal pred uničenjem. Ko se je meja Slovenije ob koncu osemdesetih let začela odpirati, je sklenil zbrano gradivo prepeljati v domovino. Prve ladijske zabojnike je na svoje stroške prepeljal na takrat še jugoslovansko mejo pri Gorici, a je moral z uvozom počakati, da je meja postala slovenska. Leta 1991 je center sodno registriral, danes je nastanjen v Škofovih zavodih v Šentvidu. Leta 2002 je Ministrstvo RS za kulturo na predlog Arhiva Slovenije zbrano gradivo razglasilo za »zasebno arhivsko gradivo«, Arhiv Slovenije pa je dal na voljo arhivarko, ki je v nekaj letih uredila in popisala zbrano gradivo. Dr. Arnež še vedno bdi nad arhivom in odreja njegovo dostopnost; ta pa je zaradi njegove visoke starosti in šibkega zdravja velikokrat nedostopen.

- korespondenco,
- pričevanja o dogodkih med 2. svetovno vojno,
- sezname slovenskih obrtnikov v Buenos Airesu,
- vabila, programe, časopisne izrezke,
- 13 črnobelih fotografij.

ZAPUŠČINA DR. DEBELJAKA, KI SE JE ROJEVALA PO 2. SVETOVNI VOJNI

Z dr. Debeljakom sem se prvič srečala v svojih študentskih letih, ko so se z osamosvojitvijo Slovenije spone okrog zamolčanih in prepovedanih avtorjih začele rahljati. Žal seveda ne osebno. Leta 1988 je razmišljal o tem, da bi po dolgih letih prišel v domovino, a so mu ob poizvedovanju na Republiškem sekretariatu za notranje zadeve prihod odsvetovali. Naslednjega leta je umrl in domov se je simbolno vrnil leta 1990, in sicer z njemu posvečenim simpozijem v Škofji Loki. Po desetletjih molka je bila Debeljakova ustvarjalnost doma in v tujini prvič strokovno in ideološko neobremenjeno predstavljena.

Še vedno pa smo zelo malo vedeli o njegovem delovanju po odhodu v tujino, v naših knjižnicah in arhivih je bilo le malo tistega, kar je ustvaril po vojni. V NUK so sicer prihajale njegove knjige, pošiljal jih je večinoma sam oziroma njegova žena Vera, saj je po besedah hčera Mete Debeljak Vombergar in Jožejke Debeljak Žakelj vedno verjel v poslanstvo te knjižnice. Prav tako NUK hrani tudi periodiko, ki jo je Debeljak urejal ali v njej objavljaj, vendar že dr. Rozina Šventova ugotavlja, da v Sloveniji še zdaleč niso na voljo vse številke, kjer je Debeljak pustil svoje sledi.¹²

Leta 2015 sem z namenom zbiranja slovenskega gradiva, ki ga NUK – knjižnica vseh Slovencev – shrani v svoje zbirke, obiskala slovensko skupnost v Buenos Airesu. Želela sem se tudi srečati z obema Debeljakovima dedinjama Meto in Jožejko in se pogovoriti o možnosti prenosa zapuščine njunega očeta v Slovenijo. Obe sta me prijazno sprejeli in gostili, še posebej pa sta me razveselili z novico, da se strinjata s prenosom literarnega dela zapuščine v NUK. Tej gesti je lahko hvaležna cela Slovenija, kar je v svojih

12. Leta 2009 je Muzejsko društvo Škofja Loka izdalo Debeljakov prevod pesniške zbirke *Olimpijski venec* poljskega pesnika Kazimierza Wierzyńskiego. Dr. Rozina Švent je ob tej priložnosti pripravila gradivo za bibliografijo dr. Tineta Debeljaka, ki je objavljena v knjigi.

besedah najlepše zajel akademik in pisatelj Zorko Simčič, ki se je 50 let tako rekoč vsak dan ali vsaj nekajkrat na teden družil z dr. Debeljakom: »*Debeljak je imel lastnost, žal mi je, da moram to reči, lastnost, ki je danes pri nikomur ne na levi ne na desni ne zaznam: bil je babica tisočim idejam! Ko je videl, da je nekdo nekaj naredil, je brž stopil k njemu in ga spodbudil, navdušil za še več. Živel je za Slovenijo, živel je za kulturo. Nikdar mu Slovenija ne bo mogla biti dovolj hvaležna.*«¹³

Posebna zahvala velja Meti Debeljak Vombergar, ki je zapuščino skrbno uredila, gradivo zložila v škatle in poskrbela za njihov prevoz do Veleposlaništva Republike Slovenije v Buenos Airesu; z njegovo pomočjo je zapuščina v Slovenijo prispela v začetku januarja 2017.

Urejanje zapuščine, ko ta dobi mesto v knjižnici, pomeni natančen popis njene vsebine, vstavljanje gradiva v zaščitne ovitke in vlaganje v arhivske škatle. Odvija se v Rokopisni zbirki NUK in ko bo delo dokončano, bomo gradivo merili v nekaj metrih. Sprehodimo se zdaj skozi njihovo vsebino.¹⁴

Večina gradiva je vezana na **posamezne avtorje**, s katerimi je dr. Debeljak sodeloval, o njih pisal, objavljali ali kritično vrednotil njihova dela ter bil z njimi povezan preko pisem. Gre za vidne slovenske avtorje iz celega sveta, tudi iz Slovenije, čeprav je bila prav z njimi komunikacija najbolj otežena: Ivan Dolenc (Slovenija), Marijan Marolt (Argentina), Marjan Jakopič (ZDA), Florjan Lipuš (Avstrija), Mirko Kunčič (Argentina), Vinko Beličič (Italija), Lojze Ilija (Venezuela), Vladimir Kos (Japonska), Frank Bükvič (ZDA), Vladimir Truhlar (Italija), Stanko Majcen (Slovenija), Ludve Potokar (ZDA), Lev Detela (Avstrija), Ted Kramolc (ZDA), Ruda Jurčec (Argentina), Stanko Kociper (Argentina), Karel Mauser (ZDA), Rajko Ložar (ZDA), Ciril Žebot (ZDA), Ferdinand Kolednik (Kanada, Peru, Avstrija), Janez Hladnik (Argentina), Anton Novačan (Argentina), David Doktorič (Urugvaj), Mirko Javornik (ZDA). Dokaj

---

13. Ob prenosu zapuščine v Slovenijo se je 18. januarja 2017 na Svetovnem slovenskem kongresu odvil večer pod naslovom *Zapuščina dr. Tineta Debeljaka v Sloveniji*. Ob zaključku je spomine na dolgoletno kulturno soustvarjanje z dr. Tinetom Debeljakom z udeleženci delil tudi akademik in pisatelj Zorko Simčič, ki se je leta 1994 po skoraj petdesetih letih tujine vrnil v Slovenijo.

14. Zapuščina še ni dokončno urejena po standardih za urejanje zapuščin, zato ne navajam številke škatel, pač pa zapuščino predstavljam opisno.

obsežni sta mapi pokojnih pesnikov Franceta Balantiča in Ivana Hribovska, tanjše pa mape s posameznimi listi, vezanimi na nekatere druge osebe.

Dobršen del zapuščine zajemajo **prevodi**. Prevajanja nekaterih avtorjev se je dr. Debeljak lotil ponovno, saj so že dokončani prevodi ostali v Sloveniji in do njih nikoli ni mogel, nekatere je opravil v času bivanja v Rimu in begunskih taboriščih Italije, večino pa je končal po prihodu v Argentino. Prevajal je iz slovanskih jezikov ter nemščine, španščine in italijanščine. Med prevodi najdemo dela Ane Ahmatove, Jevgenija Aleksandroviča Jevtušenka, Zygmunta Krasinskega, Karla Jaromira Erbna, Kazimierza Wierzyńskiego, Puškina, Danteja, Ševčenka in Mickiewicza.

Dr. Debeljak je v Argentini vse od ustanovitve vodil Slovenski odsek na buenosaireški podružnici Fakultete za filozofijo in humanistične vede Ukrajinske katoliške univerze sv. Klementa v Rimu, ki so jo slovesno odprli v veliki dvorani Slovenske hiše 9. aprila 1967, delovala pa je do leta 1972.¹⁵ V zapuščini je zato tudi škatla z dokumenti, povezanimi z **delovanjem Ukrajinske univerze**, skripte, predavanja in zapiski.

Posebej me je pritegnila **mapa z napisom Škofja Loka**, ki vsebuje naslednje gradivo:

- arhiv škofjeloških društev, večinoma do leta 1934,
- računi (Slovensko katoliško izobraževalno društvo),
- načrt za adaptacijo kino-gledališča Prosvetnega društva v Škofji Loki, prošnje za adaptacijo, dovoljenja za predstave, prireditve,
- pesmi o Škofji Loki,
- dopis vodstvu Mestnega muzeja v Škofji Loki z listino o odvzemu državljanstva,
- neobjavljeno besedilo *Zgodovinska in ustna poročila o krajih Poljanske doline in njih vasi in Fara*,
- priprave na tisočletnico Škofje Loke.

Med 11 škatlami, ki so januarja 2017 prispele v Slovenijo, so bile tudi tri z napisom **osebno**. V njih je shranjena Debeljakova ustvarjalnost v obliki objavljenih pa tudi neobjavljenih del, kore-

15. Zbornik dela v zvestobi in ljubezni. Zedinjena Slovenija 1948–1998. Buenos Aires : Društvo Zedinjena Slovenija, 1998, str. 619.

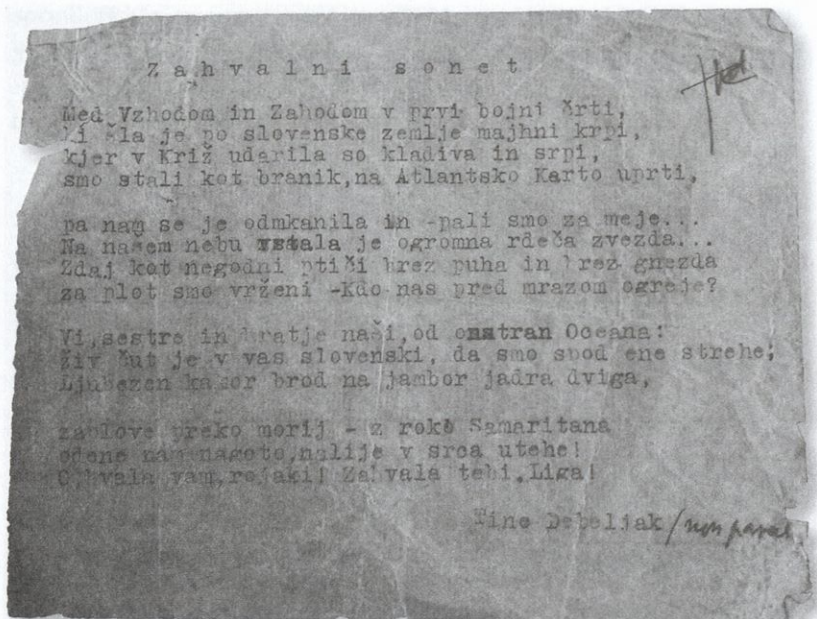
spondenca s posamezniki in inštitucijami ter osebni dokumenti in zapiski:

- prve pesmi iz let 1918–1920 s pripisom: »še iz srednje šole Domače vaje – za nič«,
- *Velika črna maša za pobite Slovence*¹⁶ – tipkopis za pesniško zbirko z opombami, objave ob izidu, najave ...,
- *Mariji*¹⁷ – tipkopis za pesniško zbirko,
- *Kyrie Eleison*¹⁸ – tipkopis za pesniško zbirko,
- *Martin Fierro*¹⁹ – prevod in vsa dokumentacija v zvezi s prevajanjem, korespondenca z založnikom ...,
- *Antologija zdomskega pesništva*²⁰ (gradivo in pisma),
- *Črni Kamnitnik*²¹ (zbirka reportaž in zgodb, ki so izšle pod naslovom *Črni Kamnitnik/Loma Negra*),
- *Vetrinjski trospev*²² – tipkopis s pripisom nedovršeno,
- Jeremija Kalin: *Čez ocean*. Popotni zapiski slovenskega emigranta na poti v Argentino, napisani na oceanu od 24. fe-

-
16. Kalin, Jeremija (psevd. Tine Debeljak): *Velika črna maša za pobite Slovence*. Buenos Aires : Založba Svobodne Slovenije, 1949. Posamezne speve (vseh verzov je 1.500), je objavljala že v listih, ki so izhajali v begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji po 2. svetovni vojni.
  17. Debeljak, Tine: *Mariji. Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954*. Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1954.
  18. Debeljak, Tine; Remec, Bara: *Kyrie Eleison. Slovenski veliki teden*. Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1955.
  19. *Martin Fierro* je epska pesnitev argentinskega pesnika Joséja Hernándezza, ki jo je Debeljak prevedel v slovenščino, leta 1970 pa je izšla v Buenos Airesu v bogati knjižni izdaji.
  20. *Antologija slovenskega zdomskega pesništva* / [zbrala in uredila Tine Debeljak in France Papež]. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1980.
  21. Debeljak, Tine: *Črni Kamnitnik. Loma Negra*. Ljubljana : Družina ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2003.
  22. *Vetrinjski trospev* v celoti ni bil objavljen; dr. Debeljak je posamične dele objavil v *Svobodni Sloveniji*, *Zborniku Svobodne Slovenije*, publikaciji *Čez izaro* in v reviji *Misli*. Tam tudi sam navede, da so spevi iz neobjavljene pesniške zbirke *Vetrinjski trospev*.

- bruarja do 19. marca 1948 – tipkopisi s popravki,²³
- *Na produ zahoda*²⁴ – sestavki, pesmi, zapiski, nastali v Italiji,
- *Rapsodija o slovenskem petju* – zbirka pesmi v tipkopisu, posvečena emigrantskemu pevskemu zboru v Rimu (1946/1947),
- *Spev pred Argentino*,²⁵
- *Turjaški labod*²⁶ – s pripisom: Naše balade, romance in legende,
- osnutek za otroško pesniško zbirko,²⁷
- *Slovenska trilogija* – s pripisom: v pripravi, načrti,
- odrski prizori,²⁸

- 23 Gre za tipkopise raznih pesmi, med njimi je tudi *Pesem o solzi*, ki še ni dokončana in nima tega naslova, pod katerim je objavljena v pesniški zbirki *Poljub*. Nekatere pesmi je objavil v glasilu emigrantskih študentov *Nova doba* v Rimu, kasneje pa v *Svobodni Sloveniji*, *Zborniku Svobodne Slovenije* in publikaciji *Čez izaro*. Zapiše, da so to »doživetja slovenskega begunca po Italiji, ki jo doživlja kot turist, pa vendar s srcem in očmi emigranta.«
24. Takole zapiše Debeljak v predgovoru k zbirki, ki prav tako kot celota ni nikoli izšla: »Kakih 10.000 teh blodečih nomadskih Slovencev je zaprosilo Argentino za naseljitveno dovoljenje, kjer bi si želelo ustvariti svoje nove življenjske pogoje vsaj do vrnitve, ki lebdi vsem pred očmi kot sen in cilj. In leto 1947 je bilo vse posvečeno temu odrešujočemu snu: odhodu iz vulkanske Evrope proti Zahodu. In tej težnji je dal Jeremija Kalin izraz v pričujoči – svoji tretji pesniški zbirki *Na produ zahoda* z željo po Argentini, napisani v Italiji v letu 1947 in prvem mesecu 1948.«
25. Pesnitev je bila objavljena v *Zborniku Svobodne Slovenije*, 2/1950.
26. Nekatere pesnitve so našle mesto v različnih publikacijah (*Slovenska beseda*, *Meddobje*, *Zbornik Svobodne Slovenije*, *Vestnik* ...), kar zapiše Debeljak v spremnem dopisu; balada *Turjaški labod* je bila objavljena v *Zborniku Svobodne Slovenije*, 5/1953.
27. Debeljak je pripravljaval otroško pesniško zbirko, ki tudi ni izšla, nekatere pesmice pa je objavil v *Zborniku Svobodne Slovenije*. Pesmice imajo naslove: *Čeferinčkova ladja*, *Ena do pet*, *Žalostna pesmica*, *Bratec*, *Strahovi argentinskega Slovencega*, *Jožejki*, *Pravljica*, *Prvi naslov*, *Begunčki*, *Rajanje*, *Banane*).
28. Gre za avtorske odrske igre z zgodovinsko tematiko, prizore za proslave, skeče in deklamacije, namenjene uprizoritvam v slovenskih domovih in šolah.

Pesniško zbirko *Na prou zahoda*, ki ni pod tem naslovom nikoli izšla, je dr. Debeljak napisal v Italiji konec leta 1947 in v začetku 1948. (vir: NUK; iz Debeljakove zapuščine)

- mapa nedokončano – zbir pesmi,²⁹
- prispevki za revijo *Duhovno življenje* in tednik *Ameriška domovina*,
- kolednice, priložnostne pesmi ob raznih obletnicah, praznikih, rojstnih dnevih ...,
- separati, gledališki listi, brošure,
- govori, članki, pozdravi.

29. Mapa vsebuje pesmi, kot so *Paralela bizarnemu sonetu*, *V sonce*, *Payador v pampi*, *V taborišču na obali*, *Pridil*, ter *Lepa Vida*, ki jo je dokončal in objavil v *Zborniku Svobodne Slovenije*, 2/1950, in *Pinija v Pompeji*, ki je objavo doživela šele leta 2014 v reviji *Meddobje*.

Teško si je predstavljati bolečino tistega, ki je moral zapustiti domovino, družino, dom in se nikoli več vrniti na rodno zemljo. Skozi bogato zapuščino, ki jo imamo zdaj priložnost pregledovati v Sloveniji, lahko sestavimo sliko moža, ki ga je bolečina lomila, a nikoli zlomila. Prelil jo je v ustvarjalnost, ki je bila na višku tako v težkih in negotovih razmerah prvega poveljnega begunskega obdobja, kakor po prihodu v novo domovino Argentino. Dr. Debeljak se je intenzivno posvečal pesništvu, pisanju, urednikovanju, literarni kritiki, prevajanju in bil središče kulturnega življenja Slovencev, ne le v Argentini, pač pa je predstavljal slovenski steber izseljencem po svetu. Je spodbujal, združeval in ustvarjal. Brez njega bi bila slovenska literarna krajina kakor neslan kruh. Kako že pravi Zorko Simčič? *»Nikdar mu Slovenija ne bo mogla biti dovolj hvaležna.«*

DETELOV ROMAN O STOLETNI VOJNI (v srednjeevropsko-balkanskem kontekstu)

Lev Detela, *Die kahl geschlagene Welt*, Roman,
Mohorjeva založba / Hermagoras Verlag, Celovec -
Ljubljana – Dunaj 2019, 204 strani.
Pred izidom (konec leta 2020) avtorjeva slovenska
svobodna priredba romana: *Posekani svet*,
Mohorjeva založba, Celovec.

Pričujoči esejski zapis je dvodelen: prvi del je širši pregled za-
devnega tematskega konteksta, izjemno pomembnega tako za po-
dobo preteklosti kot za izkušnjo sedanosti (2014: stoletnica začetka
prve svetovne vojne, »matere vseh vojn«; 2020: stoletnica koroškega
plebiscita in sto let gripe kot variante kuge) ter nič manj za prakso
literature, drugi del pa je osredotočen predvsem na Detelov roman,
ki je markantna transpozicija omenjene podobe in izkušnje v literar-
nem metatekstu.

1.

Ne le med knjigami, izdanimi ob 80-letnici avstrijsko-sloven-
skega književnika Leva Detele (Maribor, 1939; od 1960 živi na Du-
naju), temveč sploh v celotnem njegovem opusu zavzema posebno
mesto izvirno v nemščini napisani roman *Die kahl geschlagene Welt*
(Mohorjeva, Celovec, 2019). Osnovna posebnost je bibliografsko
dejstvo, da je to (vsaj doslej) Detelov edini pravi roman na nemški

---

* Ivo Antič, roj. 1948, živi v Ljubljani, slavist, pesnik, prozaist, prevaja-
lec, eksperimentalni umetnik, likovnik (karikatura, strip, konkretizem
– udeležba na razstavah doma in v tujini). Zbirke poezije, aforizmov
in vizualij. Urednik ljubljanskih literarnih revij SRP in LiVeS Journal (z
besedili v slovenskih izvirnikih in vzporednih prevodih v angleščino).

strani njegovega dvojezičnega (slovensko-nemškega) opusa. Naslov zbirke kratke proze *Die Königsstatue: ein historischer Roman aus Gegenwart* (Dunaj, 1977; avtorjeva priredba po slovenskem izvirniku, izdanem v Londonu 1970) je namreč le ludistična avtoironija, navezana na nadrealistično-groteskne poetične zapise, ki pod svojo metaforiko preliminarno vsebujejo isto subtekstualno jedro kot roman *Die kahl gW: analiza oblasti in vladanja kot ujetosti v risu vzponov in padcev, tragikomični mehanizem parad, sprejemov, gostij, pohote, pohlepa, prevar, mučenj, zarot, spletk, uporov, atentatov, spopadov in vojn, sanjsko delirični ples smrti kot večni konec-začetek iste »historične sedanjosti«* v bivanjskem blodnjaku (*Blodnjak* je naslov prve Detelove knjige, sedem zgodb, 1964). Tu bi šlo za podporo znanemu mnenju, da vsak pisatelj v večini svojih del na različnih razvojnih stopnjah bolj ali manj razvidno variira določeno lastno fabulativno-sporočilno jedro.

V tej zvezi ni odveč omeniti, da je bil Detela pri jugoslovanski tajni policiji (Udba) registriran kot »nevaren emigrant« in zato pod njenim »daljinskim nadzorstvom«, to pa je nedvomno pomenilo tudi pozorno branje njegovih fantazijsko kritičnih (»magični oz. fantastični realizem« kot varianta ekspresionizma) refleksij avtokratsko-paternalističnega oblastništva kot v sumljive pravljice zakrinkanih sovražnih načrtov zoper Titovo kompartijsko Jugoslavijo. To je z današnjega vidika lahko videti kot nekakšna presežena smešnost, toda vohunska praksa je zmeraj, tudi v minornih zadevah, delovanje zares. Kako so se makabrične vizije, značilne zlasti za Detelovo zgodnejšo poezijo, prozo in dramatiko ter zmeraj podložene z ironijo, ki ni brez vitalizma, kmalu zatem uresničile, pa je danes že splošno znana zgodovina; vsekakor se je to »uresničenje« zgodilo v realnosti prej, bolj presenetljivo in v širših dimenzijah, kot je avtor verjetno pričakoval.

Te dimenzije imajo danes, zlasti ob globalni pandemiji koronavirusa, ki je kitajskega izvora (kakor t. i. španska gripa 1918-1920), celo »kitajski dodatek«; različne kitajske asociacije se pojavljajo že na začetku Detelovega opusa v zbirki kratke proze in pesmi *Atentat* (1966), ki vsebuje prozne cikluse *Maškarada* (»napoved« antivirusnih mask 2020), *Rumena nevarnost* in *Kitajski ukaz* ter ciklus v verzih *Ču Fu: kitajske pesmi*. Ču Fu je sicer ime ene od oseb v klasičnem kitajskem romanu *Povest z vodnega brega*, ki ga je v nemščino prevedel pravnik in sinolog Franz Kuhn pod naslovom *Die Räuber vom Liang-Schan-Moor*, Leipzig 1934; Borges je po Kuhnu povzel kitajski

»paradoksalni seznam živali«, to Borgesovo fantastično zoologijo pa omenja Detela v pesmi *Osel* (zbirka *Grške pesmi*, 2009). Korepondenco med *Atentatom* in *Die kahl gW* nakazuje tudi isti moto v obeh: citat iz nemškega romana *Belphegor* (1776, avtor Johann Carl Wezel), ki je klasična satira svetovnega sistema tiranije, pohlepa, rivalstva, vojne vseh proti vsem v okuženem ozračju na Zemlji (*Vojna vseh proti vsem* – eno od poglavij v *Die kahl gW*).

Uvodoma se tukaj, zadevnemu romanu ustrezno, zastavlja temeljno literarnoteoretično vprašanje, ki ima sicer splošno veljavo: v kakšen kontekst je vpisan določen tekst (neogibna geohistorična determinanta, brezpredmetnost abstrakcij suprematizma). Najprej gre za kontekst z vidika literature, nato z vidika zgodovine (prostorčasa, biotoposa – Binswanger: »Daseinanalyse«).

Literaturni kontekst romana *Die kahl gW* je danes očitno aktualna avstrijska in deloma tudi širša srednjeevropska literatura. V zvezi z Detelovim visokim jubilejem v letu 2019 namreč ni mogoče spregledati nekaterih simptomalnih vzporednic na ozadju Srednje Evrope. Zlasti to velja za nenavadno, morda po svoje celo kljubovalno izbiro Nobelove nagrade za književnost v istem letu, saj sta bila hkrati nagrajena dva izrazito srednjeevropska avtorja, tako rekoč soseda, vsaj v jezikovnem pogledu: poljska pisateljica Olga Tokarczuk (za 2018) in avstrijsko-nemški pisatelj Peter Handke (za 2019); ta nagrada je od začetka med slovanskimi literaturami največkrat pripadla poljski, avstrijski pa prvič razmeroma pozno (Canetti, 1981). Za oba nagrajenca je tudi značilno, da literarno (leposlovno, poetično – ona bolj mitološko-parabolično, on bolj memoarsko-esejistično) reflektirata zlasti srednjeevropsko zgodovino ali (pol)preteklost kot posebno individualno-kolektivno izkušnjo, pri tem pa zaradi (levičarske) nekonvencionalnosti svojih pogledov iritirata dele javnosti, ona predvsem na Poljskem. Nobelovska utemeljitev za Tokarczukovo omenja njeno »pripovedno imaginacijo /.../ ki je preseganje meja kot način življenja«, Handke pa je tako po poreklu kot tudi po bivanju in ustvarjanju »presežek« meja Avstrije. Tokarczukova je tudi prejela skupno nemško-poljsko nagrado Brückepreis (2015), ki jo podeljuje dvostransko mejno mesto Zgorzelec/Görlitz za dela, ki gradijo mostove med narodi na zgodovinsko konfliktni nemško-poljsko-češki tromeji (multikulturalna Šlezija z Lužico in Sudeti; pisateljica živi v sudetski vasi Krajanów, nem. Krainsdorf, češ. Krajanov).

Poglavitne značilnosti obeh aktualnih srednjeevropskih nobelovcev po svoje poseblja tudi Detela tako z bivanjem v dveh državah kot z literarnim delovanjem, ki je zaradi pisanja v dveh jezikih (v enem od slovanskih kot Tokarczukova in v nemščini kot Handke) še posebej značilen most med srednjeevropskimi kulturami, pri tem pa je bil v domovini desetletja na realsocialistični »črni listi« disidentov. Z vidika fenomenologije pričujočega zapisa je potemtakem mogoče slikovito reči, da je Detela svojevrsten slovensko-avstrijski most med sodobnima vrhovoma nemške in poljske literature.

Srednja Evropa je sicer geopolitični pojem, ki je izmuzljiv, kot da zanj velja Heisenbergovo načelo nedoločenosti delcev; njena zametka sta po svoje že vzhodnofrankovska Avstrazija in »provincia Sclaborum« Karantanija, zlasti na zahodu in na (jugo)vzhodu so srednjeevropske meje še danes »premične«. Za Masaryka so bili Srednja Evropa mali narodi med dvema rtoma – norveški Nordcapp in grški Matapan (oboje med drugo svetovno vojno prizorišče pomorskih bitk, ob katerih so bili ti mali lokalni narodi le del štafaže), za Handkeja pa je le »meteorološki pojem«. Slednje je dokaj provokativen pogled, kakršni so sploh značilni za Handkeja, ki je aktualni vrh v reprezentanci novejše avstrijske literature (te sicer nekateri ne obravnavajo kot avtonomne v okviru nemške). Kritična, neredko sarkastično groteskna (avto)ironija do lokalnega, provincialnega okolja in biografska migrantsko-popotniška eksteritorialnost sta skupna značilnost te reprezentance vse od Musila, ki velja za utemeljitelja sodobne avstrijske literature, četudi ni sam, saj je ob njem vrsta sočasnih znamenitih avstrijskih imen (Meyrink, Hofmannsthal, Kafka, Werfel, Rilke, S. Zweig, Brod, Broch, Trakl, Doderer, J. Roth), nobelovec Elias Canetti pa je vezni člen med njimi in markantnimi avtorji, formiranimi po drugi svetovni vojni (Artmann, Dor, Bernhard, Innerhofer, Rosei, G. Roth, Winkler itd. – z nič manj pomembnimi avtoricami: Aichinger, Mayröcker, Bachmann, Frischmuth, nobelovka Jelinek).

Bolj ali manj za vse naštete sta kot simbolični gesli primerna naslova dveh del: roman *Beg brez konca* Josepha Rotha (1927) in Artmannova pesem v prozi *Presegati obzorje*. Biografski podatki se namreč simptomalno ujemajo v pisani raznovrstnosti porekla, rojstnih in smrtnih toposov ter vmesnih (e)migracij in potovanja ne le po številnih državah, temveč tudi prek kontinentov. Posebno izrazit in aktualen primer je Peter Handke; zanj je preseganje

konvencij tako v pisanju kot v načinu bivanja (mnoge preselitve in potovanja po svetu) esencialna bivanjsko-ustvarjalna naravnost. Ob Handkeju je vprašanje Srednje Evrope neogibno povezano s fenomenom Jugoslavije, to pa pomeni razširitev tega vprašanja na Balkan v skupni mitropobalkanski prostor. Na začetku kariere je nastopil kot enfant terrible literature s prizvokom avantgardizma in »philorock« levice 1968 ter specifičnega osebnega položaja zaradi svojega avstrijsko-slovenskega izvora kot paradoksalne dvojne predsobe, na severni strani vezane na nemški, na južni na jugoslovanski prostor. Kljub izjemnim zgodnjim uspehom mu avstrijsko okolje očitno ni zadoščalo, bilo je pravzaprav le nekaj katapult za preseganje tako severnega kot južnega obzorja, saj se je naposled naselil v Parizu, podobno kot nekoč Heine, avtor satirične pesnitve *Nemčija, zimska pravljica* in briljantnih potopisov.

Handkejeva proza je v veliki meri potopisno-esejistična refleksija nekaterih provincialnih okolij, zmeraj radikalno eksistencialna in jezikovno virtuozna ter tudi kontroverzna, zlasti v »zimski pravljici« o prostoru razpadle Jugoslavije z baročnim naslovom *Zimsko potovanje k rekam Donavi, Savi, Moravi in Drini ali Pravičnost za Srbijo* (1996). To so reke (poleg Drave), ki kot krvni obtok povezujejo Srednjo Evropo od francosko-nemške meje do Črnega morja, še posebno pa področje exYU, kjer tečejo ene od severa, druge od juga v smeri Beograda, pri katerem se združijo v vlaški (romunsko-bolgarski) preostanek. Zavzel se je za Srbijo, ki je bila v balkanskih vojnah pri koncu stoletja demonizirana v svetovnih medijih; to je bil nekaj osebni rekviem za njegovo vizijo Jugoslavije, zraslo iz otroških spominov na sorodnike matere Slovenke, ki so ob koroškem plebiscitu leta 1920 glasovali za priključitev k preliminarni »Državi Srbov, Hrvatov in Slovencev«, torej za svoj politični ideal in zoper Avstrijo. V medijski praksi je bil etiketiran kot srbofil, častilec Miloševića, zagovornik genocida, jugonostalgik, zadnji Jugoslovan ali »zadnji jugoslovanski nobelovec« (v Srbiji Handkejevo srbo-jugoslovanstvo povezujejo z Andrićem). Nakazal je lastno distanco do takih in podobnih žurnalističnih simplifikacij, a splošna podoba markantne pisateljske osebnosti, profilirane skozi nenehne kontradikcije, neizogibno ostaja.

Zdi se, kot da Handke nekako mimo realnosti ne priznava izginotja večnarodne Jugoslavije, čuteč določeno patriotsko odgovornost do tega fenomena (izjava »sem napol Jugoslovan«), ki je danes praktično le še zgodovinski pojem in zemljepisna »metafora«.

Slovenija mu je bila zgolj bližnji etnični vezni člen (ob preskoku Hrvaške in BiH) do Srbije kot ključnega stebra jugoslovanske države; po njenem razpadu ni odobral odcepitve Slovenije in Hrvaške, ostalih »ocepkov« niti ni omenjal, saj so vse to, z izjemo Srbije, zanj očitno le državotvorno invalidni etnorelikti. Iz nekaterih novejših izjav je sicer zaznati, da se po soočenjih z določenimi skrajno krutimi dejstvi (Srebrenica, Goli otok) v Handkejev desetletja nedotakljivi jugoparavan naseljujejo razpoke. V njegovi ostro individualizirani, globinsko vrtajoči refleksiji bo verjetno tudi to naposled del ekskluzivne, paradoksalne sumarne enotnosti nasprotij v smislu: umetnost je esencialna ekspresija problemov, ne njihovo ad hoc parcialno reševanje kakor politika. V navideznem nasprotju s tem je izjava Olge Tokarczuk: »Pisatelji smo vedno in povsod politični«. Pisateljska političnost je seveda specifična, ne nujno v tako bizarno angažirani obliki kot pri Handkeju. To dokazuje tudi Detela tako s svojo biografijo kot s pisanjem: iz domovine je emigriral iz moralnopolitičnih razlogov, a njegovo delovanje je bilo zmeraj le dosledno literarno-humanistično brez dnevnopolitičnih ekscesov, ki imajo nasploh bolj medijsko reklamni kot res odločilni praktični učinek. Za radikalni srbski nacionalizem je Handke namreč sicer dobrodošel »sosed«, v bistvu pa le nekoliko eksotičen, zapozneli ocepki preseženega jugoslovanstva, ki je bilo podtaknjeno votlo jajce nemočnega hrvaško-slovenskega priveska k Srbiji-Piemontu v okoliščinah dveh »vročih« svetovnih vojn in tretje hladne.

V avstrijsko kulturno tipologijo, nakazano z zgoraj navedenimi paralelami in determinantami, se Lev Detela vključuje nadvse ustrezno in uspešno kot ustvarjalec in kot prebivalec na vseh ključnih točkah: izvorni bivanjski prestop rojstnega etnohorizonta z emigracijo iz Slovenije (Jugoslavije), »handkejevsko« raznovrstna literarna dejavnost (poezija, proza, drama, esejistika, publicistika, memoaristika, prevodi), naposled celo podobno svetovno popotništvo z grekofilsko potezo (Grčija kot kvintesenca Balkana - Handkejevi prevodi iz grščine, Detelova zbirka *Grške pesmi*, 2009; tudi Handke ima »kitajski dotik« z romanom *Kitajec bolečine*, 1983). Bližino s Handkejem kaže tudi generacijska pripadnost, ki jo določa travmatično doživetje druge svetovne vojne v zgodnjem otroštvu, ta izkušnja pa je pozneje reflektirana v luči njenih mnogopomenskih, univerzalnih, nadčasovnih razsežnosti (npr. dve igri: Detelova satirično-groteskna, v nemščini napisana *Tisočletna vojna*, 1983; Handkejeva *Še vedno vihar*, 2010).

Detelova tako rekoč naravna, »neproblematična« vključenost v avstrijski kontekst in med njegove literarne protagoniste pa seveda sloni na izjemni razlikovalni determinanti. Kakor nekateri drugi prišleki je vstopil, ni pa več za trajno odšel kot nekateri od njih, ohranil je tudi svoj prvotni jezik in postal dvojezični slovensko-nemški pisatelj; to ga deloma približuje tistim avstrijskim književnikom, ki so kot koroški Slovenci dvojezični ali pa pišejo v glavnem le slovensko (Florjan Lipuš, Maja Haderlap itd.). Tudi ta Detelova »polovična« ali dvojna pozicija je po svoje podobna Handkejevi: mučna, shizotimna dvoumnost »biti vmes« omogoča določeno satisfakcijo v privilegiju avtentično dvostranskega in še širšega obzorja.

Ugotavljanje nekaterih tipoloških sorodnosti med Detelo in Handkejem seveda ni namenjeno »vplivologiji«, marveč gre predvsem za reliefnost prikaza; razlike med njima so dovolj razvidne že na formalno-stilskem nivoju. Handkejeva pisava je v glavnem sintaktično kompleksna, v tako rekoč baročni bujnosti včasih že hermetična, medtem ko je Detelov dvojezični slovensko-nemški izraz v vseh zvrsteh razmeroma preprost in dostopen ne glede na tematsko zahtevnost.

V interesu iste reliefnosti se ponuja kakšna vzporednica tudi med Tokarczukovo in Detelo, zlasti v dveh romanih: v njenem z naslovom *Pravek in drugi časi* (1996) ter v njegovem *Die kahl gW* (2019). Njen roman je podoba osmih desetletij življenja v fiktivni vasi sredi Poljske (za avtorico je Poljska središče Evrope) od leta 1914 do sodobnosti, v Detelovem romanu pa se prvo poglavje začne z datumom atentata v Sarajevu 28. 6. 1914 in s sumarno pomenljivo sintagmo v prvi vrstici »Hundert Jahre nach Ereignissen, die alles verändern«, nakar sledi preskok na odmeve tega dejanja osemdeset let pozneje s poudarkom na nezanesljivosti znanosti (zgodovine) – naslov drugega poglavja: *Achtzig Jahre später: Die verunsicherte Wissenschaft 1988*. Tokarczukova za svoje postmodernistično romanopisje, ki je po nekaterih blizu t. i. ibero-ameriškemu magičnemu realizmu, uporablja oznako »konstelacijski roman«, sestavljen iz nelinearnih fabulativnih fragmentov po »metodi konjekturre« (cf. nemški renesančni teolog-filozof Nikolaj Kuzanski: konjekturalizem, domnevnost in omejenost vsega znanja, *docta ignorantia* ali učena nevednost, enotnost protislovij itd.). Po svoje podobno je komponiran tudi Detelov roman.

2.

Detelova srednjeevropska vizura v romanu *Die kahl gW* je razširjena z balkansko retrospektivo, ki zajema, rečeno v poenostavljenem povzetku, geografski trikotnik Dunaj-Sarajevo-Trst (fronta na Soči). Oprema knjige: kvaliteten papir, trda vezava, fotodizajn platnic s portreti treh, za omenjeni geografski trikotnik ključnih zgodovinskih likov – Franca Ferdinanda, Gavrila Principa in Franca Jožefa I. na ozadju bojišča, zravnane kot poseka (der Kahlschlag), v gozdu Delville, zahodna fronta 1916. Trojica obrazov: balkanski mladenič, trpeče zazrt v epohalne posledice svojega dejanja, med habsburškima aristokratoma, ki sta prestolonaslednik v ekscentrično otrpli pozi in zagonetno »očetovski« cesar. Trije akterji, neločljivo zavozlani v unikatno determinirane okoliščine prostorčasa, ki so presegle njihove realne moči posameznikov, čeprav so imeli v določenem trenutku pomembne, celo odločilne vloge.

Vsi trije, vsak po svoje, so izvedli »harakiri«. Princip, po lastni izjavi ateist, je v samouničevalnem atentatu (s kompleksnim mednarodnim ozadjem) ubil Ferdinanda, ki je bil kot zgleden katoličan obsesiven lovski pobijalec živali in kljubovalec vsem opozorilom, Franc Jožef, prav tako zgleden katoličan, pa nazadnje ni imel drugega izhoda, kot da je na pragu smrti v visoki starosti ugriznil v »antantino past«. Z apostolsko-cesarsko enunciacijo *An Meine Völker!* (28. 7. 1914) in z geslom »viribus unitis« je svojo groteskno multietnično državo, katere »bakenbart« utelešenje je bil sedem desetletij, kot odgovor na atentat pognal v peklenski potres, ki je spremenil Evropo in svet; praktično je podpisal smrtno obsodbo lastne države in množice svojih podanikov (že na začetku vladanja krute represalije zoper ogrski upor 1848-1849; k vsem odmerkom demokratizacije so ga prisilili le porazi v vojnah). Med posledicami, ki odmevajo vse do danes, je druga svetovna vojna in naposled tudi v marsičem podoben razpad iz tega potresa rojene multietnične Jugoslavije, ki jo je v socializmu več desetletij utelešal Tito (»poslednji Habsburžan«, kot ga je označil angleški zgodovinar A. J. P. Taylor; med različnimi »resnicami« o Titu je tudi, da je bil nezakonski sin Franca Jožefa I.; oba sta bila tudi deloma »sakralizirana«). Vseh poglobitnih vidikov tega stoletnega procesa se bolj ali manj dotakne Detela v svojem romanu, med drugim tudi z omembo glavnih »pogrebcev Jugoslavije«: Milošević, Tudjman, Izetbegović, Karadžić, Mladić (str. 59). Tako njegov roman poleg avtorske literarne (poetične) vizije vsebuje tudi zanesljivo dokumentarno informativnost.

V notranjosti romana na začetku pritegne pozornost podroben pregled vsebine v treh dramatično naslovljenih delih (Atentat, Vojna, Propad), razčlenjenih z naslovi poglavij ter z *Epilogom* na koncu. To nakazuje pretehtano zgradbo celote, oblikovane na način »filmske« montáže sekvenc (kot »igrani dokumentarec«) ali skoraj leksikonsko zgoščenih poglavij kot izmeničnih časovnih preskokov nazaj-naprej v razponu od leta 1914 do sedanjosti, jedro dogajanja pa je v tistem delu Srednje Evrope, ki je bil stoletja avstronemški, med 1867-1918 pa uradno dvodelni avstro-ogrski imperij. Za ta imperij, ki je bil prednja straža nemškoimperialnega interesa (»Drang nach Osten« – od srednjega veka do Hitlerja), je bil naposled usoden Balkan, tj. Bosna, Srbija, Slovani; slednji (Rusi, deloma Hrvati z Jelačićem) so najstniku Francu Jožefu sicer na začetku vladavine rešili državo, ko so leta 1849 zatrli upor Madžarov, saj bi morala Avstrija po »naravni logiki« že takrat razpasti. Glede na iniciativo sarajevskega atentata se je dunajsko-berlinski imperializem spotaknil na Balkanu; podobno naj bi se zgodilo Hitlerju, ki mu je Jugoslavija povzročila usoden časovni zamik napada na slovansko Sovjetijo. Franc Jožef je načrtoval, po svoje logično, s svojimi 53 milijoni proti tedaj trimilijonski Srbiji, le kratko kazensko ekspedicijo, ki naj bi zbrisala predrzno pritlikavko, nevredno, da bi se zaradi nje kdor koli pognal v vojno z mogočno A-O. Sledil je katastrofalen zaplet, s katerim se mučijo protagonisti Detelovega romana kot neposredni faktučni akterji (zvezdniki zgodovine in brezimneži na frontah) ali kot fiksijski zgodovinarji stoletje pozneje.

Tema razpada habsburške monarhije na ozadju vojne je seveda že bila obdelana v literarnih delih pisateljev različne etnične provenience, v glavnem tistih, ki so bili tako ali drugače osebno vpleteni v to epohalno kataklizmo. Nekaj primerov: v avstrijski literaturi Stefan Zweig, Joseph Roth in Bruno Brehm (rojen v Ljubljani), v češki Karel Nový (roman *Sarajevski atentat*, 1935, s simpatijo do atentatorja-patriota), v slovenski Cankar, Finžgar, Stanko Majcen, Juž Kozak, Voranc, Seliškar, Miran Jarc, v srbski Andrić in Crnjanski, v hrvaški Avgust Cesarec, predvsem pa Miroslav Krleža. Monumentalni Krležev opus je bistveno zaznamovan s prvo svetovno vojno in z njenimi prelomnimi rezultati, krona te baročno ekspresivne refleksije pa je roman »monstrum« *Zastave* (pet knjig, 1962-1976), ki figurativno zajema trikotnik Zagreb-Dunaj-Budimpešta. Krleža v tem romanu svoj avstro-ogrski srednjeevropski razgled podaljšuje v Srbijo; seganje na srbsko stran pa je značilno tudi za mlajšega sodobnika Handkeja, čigar srednjeevropski trikotnik bi bil Dunaj-

-Pariz-Beograd (Požarevac), medtem ko Detela v obravnavanem romanu s svojim jugohorizontom v glavnem ostaja na nekdanji avstro-ogrski strani Drine.

Čeprav je v podnaslovu označen le kot »roman«, je *Die kahl gW* tudi zgodovinski (historični) roman, a ne na način tradicionalnega populističnega spektakla s celovito, obsežno, dinamično linearno fabulo in s številnimi slikovitimi junaki sredi znanega sveta; prav tako pa ni niti (post)modernistični jezikovni zapredek na sledi amorfne hermetičnosti t. i. novega romana ali antiromana, kjer je svet sinonim za neznano. Detela je v virtuozno preprostem, mestoma lapidarnem, zmeraj gladko berljivem jezikovnem izrazu, ki je tudi v bolj kompleksnih observacijah enako luciden brez retorično-stilističnih ekshibicij, izvirno kombiniral osnovne elemente tradicionalnega in modernega romanopisja: od prvega preglednost besedila in dostopnost oseb, od drugega nemoč teh oseb pred uganko sveta in zgodovine. Pred njim je bilo velikansko dokumentarno gradivo, ki bi tako rekoč samoumevno zahtevalo vsaj eno knjižno »opeko« (kakšnih tisoč strani), Detela pa se je temu izognil z zanesljivim oblikovanjem zmerno obsežnega, ekonomičnega, a v vsakem pogledu funkcionalnega literarnega dela.

Gre za prozno kompozicijo poglavij, ki so bolj ali manj kratke osvetlitve v stoletno dogajanje, izbrane glede na pomembnost, odločilnost in slikovitost posameznih epizod. Čeprav razvrstitev teh prizorov v romanu ni časovno linearna, je celota logično zaokrožena med prvim poglavjem, ki nakaže sprožilni sarajevski atentat 28. 6. 1914, in sklepnim epilogom, ki je melanholični povzetek z vidika sedanjosti skoz oči glavne osebe, zgodovinarke Helene. Vmesni pobilski skozi čas in prostor(e) ponekod segajo tudi prek osnovnega trikotnika: od dunajskega cesarskega dvora do skromne rojstne hiše Gavrila Principa v Obljaju, bosanski vasi na meji z Liko in Dalmacijo; od ječe na Češkem, kjer Principa, na smrt bolnega, zaman zaslišujejo, do pekla soške fronte in »jetniškega raja« na Madeiri, kjer leta 1922 umre »zadnji prvi« Avstrijec z dvojnimi imenom: avstrijski cesar Karl I. – ogrski kralj Karl IV. (poglavje *Smrt na Madeiri*); prizorišče epiloga pa je Berlin, kjer Helena, po vmesni kratki epizodi na srednji šoli v spodnjeavstrijski provinci, postane sodelavka na inštitutu za zgodovino, potem ko je bila kot »neprimerna« v kolegialni intrigi izgnana z dunajskega.

Helena je vodilna oseba v romanu, deloma kot avtorjeva »senca« ali povezovalni medij, skoz katerega so posredovani lirsko-kri-

tični komentarji zgodovinskih dogodkov, ki so predmet njenega študija in nato poklica, pri tem pa jo nenehno razdvaja obsesivna misel o neujemljivosti prave, objektivne resnice. V knjigi se namreč večkrat pojavi sintagma »morda je bilo vse drugače«, ki je bila v rokopisu tudi prvotni naslov romana; nadomestni naslov je ustrežnejši, ker daje v oklepaj forsirano relativnost / iracionalnost (določeni dogodki so pač dejstva, tako ali drugače problematične pa so njihove razlage). Helena je tudi ena od štirih osrednjih fiktivnih oseb v sedanjosti, ki so zapletene v (kvazi)ljubezenski kvadrat; njihovo poimenovanje se zdi značilno: Helena Kletzki, Karl Hensel, Pippa Süßholz, Anastasius Rosenbaum. (Sicer sta »zgovorni« tudi imeni dveh realnih nasprotnih akterjev: Gavrilo Princip je za Srbe simbolični »znanilec načela« preroda in osvoboditve, njegov preiskovalni sodnik pa je bil dr. Leo Pfeffer, »Lev Poper«, uradno Hrvat, katolik, judovskega porekla.) Helena: ime, ki povezuje grški pojem svetlobe s poljsko-judovskim priimkom Kletzki. Karl: ime z germanskim pomenom »možak, vojak«; Hensel: priimek, ki asociira Grimmovo pravljico *Hänsel und Gretel* in nemški glagol »hänseln« (za norca imeti). Pippa: deminutiv iz Philippa (gr. ljubiteljica konj); Süßholz: rastlina sladič – oboje seksualno asociativno. Anastasius: iz gr. znova pokončen, prerojen; Rosenbaum: značilen judovski priimek, rastlinski kot Pippin.

Omenjene štiri osebe delujejo na dunajskem (univerzitetnem) inštitutu za zgodovino; ta prostorsko-poklicna konotacija je primerna za refleksijo dejstev (pol)preteklosti, hkrati pa omogoča tudi romaneskni vpogled v »banalno« medčloveško zakulisje ugledne znanstvene ustanove, ki se načeloma ukvarja z objektivnim raziskovanjem zgodovine. Prvi zaplet je stik študentke (in nato asistentke) Helene s profesorjem dr. dr. Henslom; čeprav sta si »simptomalno« blizu tudi z obrnjenimi inicialkami HK – KH in postaneta celo pragmatična ljubimca, je njuno razmerje napeto zaradi značajskih in strokovnih nesoglasij. Ona je prefinjeno svojeglava, bolj literarno kot ozko znanstveno navdihnjena iskalka »prave resnice« o sarajevskem atentatu in prvi svetovni vojni, pri tem pa niha med različnimi zornimi koti in nasprotnimi čustvi; enkrat hvali Principa in njegove tovariše kot velike patriote, drugič je polna razumevanja za starega cesarja in podobno. Hensel, ostareli uživaški vdovec, ima vse to za feminizirano nasprotovanje dejstvom; ko se plavolase Helene naveliča, si za nadomestilo izbere njeno tipološko nasprotje: bolj naravno seksepilno in drzno stremuško študentko Pippo

z velikimi žametnočrnimi očmi. Kmalu zatem Hensel nenadoma umre – »sočasno« kot Franc Jožef in zadnji cesar Karl (isto ime kot profesor), namreč v zaporednih poglavjih, seveda z realnim časovnim razmikom. Po Henslovi smrti Pippa, ves čas ljubosumna in nevoščljiva do Helene, osvoji njegovega naslednika dr. Rosenbauma, samskega knjižnega molja, in z njim doseže odstranitev tekmice z inštituta.

Ta »love story« med dvema profesorjema, ki sta temeljito spregledala relativnost znanstvenih podatkov in rezultatov (Hensel bolj melanholično, Rosenbaum bolj cinično), in dvema študentkama, ki si pri napredovanju pomagata tudi »telesno« (Helena bolj zadržano, Pippa bolj napadalno), je podana brez romantičnih tančic, stvarno, tako rekoč naturalistično, s tragikomičnimi potezami. Profesorji se načeloma spodnašajo z medsebojno kritiko v imenu strokovnosti, njihove asistentke pri izrivanju tekmič segajo po bolj oprijemljivih sredstvih. Mašinerija eksploativnosti medčloveških odnosov deluje s polno paro tudi v višjih, znanosti posvečenih krogih: »So ist das Leben eben.« (cit. str. 89).

Detelov roman namreč ne ponuja posebnih iluzij glede nobene od oseb, ki jih obravnava, pa tudi ne nasploh glede preteklih ali prihodnjih perspektiv Evrope in sveta. Deloma je sicer Helena še najbližje pozitivnemu junaku tradicionalnega romana, ki se zaman bojuje za svoj ideal »čiste resnice«; opazna je njena afiniteta do Principa, ki je med faktičnimi liki romana deloma podobna izjema, kot je ona med fikcijskimi. Nekdanja Avstrija bi bila ideal »starih dobrih časov« (pogl. *Ach, du schönes, altes Österreich*); nakazano je tudi vprašanje, kako se je lahko Avstro-Ogrska, ki je bila na prehodu 19-20. stoletje eno od središč svetovne kulture, ob radikalni preizkušnji sesula kot gnila hiša iz kart. Na podlagi povsem neidealnih bivanjskih izkušenj pa se vse te slutnje nekakšnih idealnih možnosti izgubljajo v prevladujoči relativizaciji s turbno-ironičnimi podtoni.

Na koncu zadnjega poglavja *Abgeschrieben* v Heleninih sanjah vsi »odpisani« (oznaka velja tudi zanjo, ki jo je odpisal dunajski inštitut), skupaj s Francem Jožefom, Ferdinandom in Principom, zaplešejo donavski valček kot mrtvaški ples. Vse, kar je minilo, tudi če je bilo »do tal posekano«, ohranja prikrito in nedorečeno navzočnost; na poseben način še naprej obstaja kot nenehen (etični) izziv potomcem, širšim krogom bolj ali manj nezavedno, ostreje pa tistim, ki kljub vsakršnim oviram vrtajo za resnico. Epilog je meditacija starejše, utrujene in zdaj bolj modre Helene o minljivosti in večnosti življenja ter o zgodovini, ki ni le črno-bela, temveč ima

kompleksna, manipulirano raziskana ozadja, iz katerih se porajajo tudi vprašanja v smislu različnih pravljčno-poetičnih možnosti: kaj bi bilo, če bi se zgodilo drugače. Sklepni privid kipa Franca Jožefa je nekakšna vzporednica z delirično agonijo kralja na koncu Detelove zgodnje knjige kratke proze *Kraljev kip* (1970). Tematske vzporednice ponuja tudi njegova zbirka proze in pesmi *Atentat* (1966), kjer je naslovni akt obravnavan v nadrealistično-ludistični luči zunaj faktičnih relacij; roman *Die kahl gW* je izpopolnitev te teme na novem, bolj realističnem nivoju. Zanimiva vzporednica se kaže tudi med poglavjem *Der Adler sieht alles* in Detelovo pesmijo *Oporoka visokega ptiča* iz njegovega zgodnjega obdobja »fantastičnega realizma« (cf. Wiener Schule des Phantastischen Realismus, 1946); prvi verz: »Jaz, zadnji ptič iz roda Karazoki« (kara – značilna predpona v balkanskih jezikih, turško: črn, zlosluten; zoka – turško: tečaj vrat, past, prevara, limanice); pesem je skrajno mračna vizija prihodnosti, ki je že v marsičem današnja ekološko-pandemična realnost (cit. ibid. »Prihaja doba s slepimi očmi.«).

Na ozadju teh vzporednic, rečeno slikovito, se roman *Die kahl gW* kaže kot »orlovski« panoramski kalejdoskop skozi določen prostorčas s pomočjo elementov zanimive fabule in profiliranih oseb v presečišču faktov in fikcije: »oporoka visokega ptiča« ali sintetični, sumarični povzetek katastrofalnega stoletja in Detelove lastne biografsko-pisateljske izkušnje med Srednjo Evropo in Balkanom, med Avstrijo in Jugoslavijo (Slovenijo). Detelov opus je dvojezični »sedemglavec« (središčni simbolično-metaforični pojem opusa) glede na sedem vej njegovega izvirnega pisanja: poezija, novelistika, romanopisje, dramatika, esejistika, memoaristika, publicistika. Sploh se v opusu število sedem pojavlja večkrat, zlasti v naslovih, in tako ponuja določeno simptomatnost. Nekaj primerov:

- *Sedemglavec* – pesnitev o sedemvejnem javorju-zmaju v Unteresiebenbrunnu z omembo sedmine po njegovem pogrebu ter s ključno ugotovitvijo v opombah: »Nenadoma je tekst več kot materija, iz katere je sestavljen. Tekst postane META-TEKST¹«; vzrok zadevne spremembe je »presežni faktor« teksta (cit. zbirka *Zvezde, zanke*, 2008);

1. Avtor termina »metatext« je angl. lingvist Charles E. Bazell, 1909-1984 – op. I. A.

- v isti zbirki verz »oblečen v sedem odrtih kož« v pesmi *Sporočilo tragičnega poeta*;
- v prvi knjigi *Blodnjak* (1964) podnaslov *Sedem pripovedi*;
- pesem *Deček s sedmimi prsti* (zbirka *Sladkor in bič*, 1969);
- cikel sedmih potopisno-zgodovinskih pesmi *Los volcanes* v zbirki *Obljubljena dežela* (2017) glede na sedem glavnih Kanarskih otokov²;
- *Sedem smrti* (odlomek iz *Die kahl* gW; Revija SRP 147-148 / 2019).
- sedem poglavitnih oseb v tem romanu: tri zgodovinske (Franc Jožef, Ferdinand, Princip) na začetku in štiri fiksijske (Helena, Hensel, Pippa, Rosenbaum) na sedanjem koncu časovne linije³;

Po vsem zgoraj zapisanem je nedvomen sklep: roman *Die kahl geschlagene Welt* je mojstrsko literarno delo izkušenega pisatelja v življenjski in ustvarjalni zrelosti.

junij 2020

-
- 2 Simbol otoka Tenerife je t. i. »zmajevo drevo« – op. I. A.
  3. Dodaten kuriozum: ob šestih republikah federalne Jugoslavije so Albanci zahtevali zase sedmo; danes je na tem prostoru sedem držav-republik: Slovenija, Hrvaška, BiH, Srbija, Črna gora, S. Makedonija – in »osma«, mednarodno nepriznana Republika Srbska v okviru BiH – op. I. A.

KAKO ŽIVETI S KULTURNIMI DEDIŠČINAMI SLOVENIJE MED SLOVENCİ PO SVETU?

1.

Razvoj vprašanj kulturne dediščine je privedel do razumevanja, da moramo govoriti o kulturnih dediščinah v slovenskem kulturnem prostoru, prav tako tudi o kulturnih dediščinah tega prostora med Slovenci po svetu. Temeljnega pomena je seveda vzgoja odnosov do različnih kulturnih dediščin, ki je najbolj odločilna že v predšolskem obdobju, saj takrat lahko zasejemo pravo seme, ki bo v poznejših starostnih obdobjih le še razvejalo razumevanje tega področja, ali pa tudi ne! Zato je vzpostavljanje odnosov s kulturnimi dediščinami ne le odgovorna ampak tudi strokovno zahtevna naloga, saj tudi v svetu odraslih pogosto zabredemo v nepravilne smeri in se ustavimo le pri značilnem romantičnem nostalgiranju ter trkanju po prsih. Britanski zgodovinar Eric Hobsbawm je zapisal, da so bile tradicije vedno na novo izumljene in so bile vedno bolj dokaz izkazovanja potreb sodobnosti. Čeprav so taka stališča lahko tudi vprašljiva, pa vendar drži, da se iz odnosov do tradicij ali dediščin lahko kaj hitro ustvarijo miti in stereotipi. Takih primerov je bilo in jih je še zelo veliko povsod po Sloveniji, zlasti na področju turizma, ljubiteljskega kulturnega delovanja, tudi načrtovanja in urejanja prostora, bivalne kulture, na drugih področjih, tudi v oblikovanju istovetnosti med Slovenci po svetu in njihovimi potomci. Če poskušam polemizirati z navedenim zgodovinarjem, moram ugotoviti, da tradicije niso bile nikoli na novo izumljene, razen, če je šlo za t.i. »oživljanja«, ki so tudi v Sloveniji poznana, zlasti še iz obdobja po koncu druge svetovne vojne vse do danes. Tradicije so bile vedno na nove in drugačne načine interpretirane, to pomeni tudi uporabljene in celo najpogosteje zlorabljene.

Ob vprašanih kulturnih dediščin se pogosto uporablja pojem "podedovanih obrazov" določenih lokalnih in regionalnih okolij,

tudi posameznikov, družin in skupin. Vendar podedovani obraz ni bil vedno eden ampak jih je bilo več. Predvsem se je ob tem vprašanju treba vprašati, kaj je podedovano in kako ter zakaj naj se ohrani? Ohranjanje obraza je namreč problematična stvar, saj vemo, da tudi pri človeku nastajajo gube kljub uporabljanim kremam in drugim kozmetičnim sredstvom. Sporočila in spoznanja iz različnih preteklosti moramo danes pojmovati le kot spoznane kulturne modele, nekatere od možnih sestavin za načrtovanje prihodnosti. Na tak način nam je omogočena kontinuiteta, razvoj načinov, oblik in slogov, ki ne degradirajo ali izmaličijo podedovanih obrazov ampak jih ustvarjalno nadaljujejo v nove rešitve, ki ohranjajo lokalne in regionalne razpoznavnosti. Ne kot nekakšen kičast muzej ali s preoblačenjem v poenostavljene oblačilne videze določenih obdobj ampak kot iskanje pravega ravnovesja med sporočenimi gmotnimi, družbenimi in duhovnimi sestavinami, kar lahko ustvarja vsakokratne kakovosti bivanja in življenja nasploh.

V strokovnih okvirih so bila vprašanja kulturnih dediščin že dokaj dobro razčiščena. Žal pa je pretok teh spoznanj na različna področja družbenih praks še vedno obremenjen s t.i. tradicionalnimi pogledi. Različne kulturne dediščine niso nikakršna brez časovna, celo nadčasovna kategorija. Vsaka nova generacija odbira podedovane kulturne oblike. Nekatere poskuša spoznati in sprejeti, druge dokumentacijsko uskladišči in tretje spusti skozi sito pozabe. S kulturnimi dediščinami označujemo različne oblike človekovega gospodarskega prizadevanja, družbenih razmerij in odnosov ter pestro paleto duhovnih ustvarjalnosti. Ta tridelna zgradba ima seveda več podskupin, ki pa so med seboj vzročno povezane. Za njihovo opredeljevanje in navsezadnje tudi za uporabo v vsakokratnih sodobnostih, moramo vedno odgovoriti na tri temeljna vprašanja: na vprašanja **časa**, **kraja** in opredelitve **družbenega okolja**. Vprašanje časa je pogosto zelo zahtevno opredeljevanje, saj oznake nekoč, nekdanj, staro, pred davnimi časi idr., ne morejo zadovoljivo postaviti posameznih kulturnih dediščin v trden časovni trak. Pogosto se sestavine kulturne dediščine predstavlja kot nekakšne zgodovinske nespremenljivke in se jih poskuša prikazovati kot nekakšne stalnice zgodovinskega razvoja, čeprav dobro vemo, da so se vsa človekova dejanja in prizadevanja vedno spreminjala. V tem razvoju se je marsikaj opustilo, pozabilo, uničilo, na drugi strani pa se je marsikaj tudi ohranilo, vendar v najrazličnejših spremenjenih oblikah in vsebinah. Tudi pri krajevnem opredeljevanju dediščinskih kultur-

nih pojavov moramo biti zelo previdni in naj bi ostajali v okvirih krajevnih značilnosti. To pomeni, da načrtujemo v mestih vsebine iz urbanih kulturnih dediščin, v vaseh in trgih pa iz ruralnih. Te naj bodo temelj, seveda pa so možne tudi (vizualne) seznanitve s podobnimi ali drugačnimi oblikami v drugih geografskih okoljih. Tretje vprašanje je povezano z opredelitvami družbenega okolja, ki vključuje tako družino (katerokoli njeno obliko), kot tudi druge oblike družbenega povezovanja na krajevni oz. lokalni ravni. V sodobni družbi moramo omogočati razumevanje večkulturnosti in z vsebinami različnih kulturnih dediščin navajati k medkulturnemu povezovanju in ne izključevanju. Ta tematika je npr. zelo povezana s praznovanji, tudi s prehranskimi navadami idr. področji. Eden od dobrih primerov je bilo pomladno praznovanje gregorjevega v Berlinu, ko so otroci slovenskih družin po reki Spree spustili osvetljene barčice ali gregorčke. To je bilo seznanjanje z žlahtno slovensko kulturno posebnostjo tudi za ostale prebivalce Berlina.

Zelo vprašljiva so prizadevanja, še posebej za mlade, ki po navodilu odraslih izvajajo neke pomanjšane, celo kostumirane svetove odraslih. Zmotno je prepričanje, da je to eden od najbolj pravih načinov za vzgojo odnosa do kulturne dediščine. To se pogosto dogaja na raznih proslavah in nastopih, na katerih otroci "igrajo" neko kulturno okolje in kulturne vsebine iz prikrojene kulturne dediščine odraslih. Kot je bilo že povedano, moramo izhajati iz otroških kulturnih dediščin in iz otrok ne smemo delati kostumiranih karikatur. Tudi otroška življenja imajo svoje dediščine, torej govorimo o otroškem oblačilnem videzu, prehranskih navadah, šegah, igrah idr., vse v določenih časovnih obdobjih. Na to se navezujejo tudi tematike, ki jih lahko izbiramo iz velike palete gospodarskih oblik, družbenih razmerij in duhovne ustvarjalnosti. Velja pa temeljno pravilo, ki pravi, da je manj več!

Sodobni življenjski ritem je neusmiljen in razmerje med želenimi in uresničenimi idejami je po navadi v dobro prvih. Vse to velja tudi za kulturne dediščine, torej za temelj in izbor, ki ga odbere in postavi vsaka naslednja generacija. Danes je vedno manj zamaknjene in vzhičenega odnosa do posameznih pričevanj kulturne dediščine. Sodobni človek išče v kulturni dediščini predvsem rešitve in odgovore na vprašanja, ki mu jih agresivno postavlja odtujeni, betonski, atomski, globalni in ne vem še kakšen sodobni svet. Globalna agresivnost neusmiljeno uničuje vse, kar opredeljuje lokalne in regionalne kulture, predvsem njihovo različnost.

Prav ta različnost, tako zgodovinska kot tudi tipološka, je odlično področje za spoznavanje kultur, njihovih posebnosti, drugačnosti, torej bogastev v duhovnem pogledu in ne tistih, ki jih narekujejo denarni tokovi. V kulturnih dediščinah so številne ideje, spoznanja in modeli za sodobno prehranjevanje, oblačilni videz, bivalno kulturo, medsebojne odnose, spoznavanja in povezovanja ter za razna področja duhovnih ustvarjalnosti.

V stoletjih zgodovinskega razvoja so in smo prebivalci ozemlja na stičišču Alp, Mediterana, Panonske nižine in Balkana, območij z mešanim prebivalstvom v sosednjih Italiji, Avstriji, Hrvaški in na Madžarskem ter območij v svetu, kjer živijo Slovenci in njihovi potomci, ustvarili nešteto kulturnih različnosti v naravnih in kulturnih okoljih, na področjih gospodarskih prizadevanj, družbenih razmerij in različnih umetnostnih zvrsteh. Nekatera pričevanja ohranjamo s pomočjo muzejskih jezikov, druga spet v zapisanih oblikah ali v okvirih arhivskega, dokumentarnega varstva. Simbioza "podaljšanega" življenja kulturne dediščine s pestrimi oblikami sodobnih življenjskih slogov je verjetno najboljši odgovor na vprašanje, kaj naj pravzaprav z dediščino počnemo? Navsezadnje prav dediščina omogoča ohranjanje in razvoj razpoznavne istovetnosti in omogoča iskanje inovativnih rešitev, primernih sodobnemu človeku in ob spoštovanju naravnega okolja.

2.

Slovenci in drugi prebivalci Slovenije so odhajali (in odhajajo) v svet iz različnih vzrokov. Vendar je med njimi zanemarljivo število tistih, ki pri zapuščanju svoje domovine niso odnesli s seboj tudi del spominov na njo ter na naravno in kulturno okolje, v katerem so živeli pred odhodom. Ti spomini so bili lahko opredmeteni in so ljudem pogosto predstavljali eno redkih vezi z domovino v novem okolju. Pri neopredmetenih vezeh ne smemo prezreti pomena jezika in pesmi. Morda je bila ena večjih pomanjkljivosti, da Slovenija ni postavila trdnega sistema svojih simbolov razpoznavnosti in istovetnosti, ki so tako kot sestavine kulturne dediščine podvrženi spremembam. To bi bilo več kot potrebno storiti najprej doma v Sloveniji in potem tudi v vseh tistih okoljih sveta, kjer živijo Slovenci in njihovi potomci. Nabor ključnih simbolov se je začel povečevati in vsebinsko drobiti. Med najbolj značilnimi so bili narodni pripadnostni kostumi (ali narodne noše). Kljub obetav-

nim prizadevanje od druge polovice 19. stoletja do obdobja med obema vojnama, da bi dobili in predvsem sprejeli svojo narodno uniformo, tako kot je to značilno za številne druge narode, se zadeva ni v popolnosti uresničila in se je prosto razvijala vzporedno z nekaterimi drugimi pojavi po koncu druge svetovne vojne. Takrat je namreč kot nov pojav množične kulture, brez povezav s kulturno dediščino, začela prodirati narodno zabavna glasba, ki je razmeroma hitro postajala simbol tudi med Slovenci po svetu. Tu so bile še kranjske klobase, pa naglji, kozolci, panjske končnice, Triglav in še kaj. Številne sestavine in področja kulturnih dediščin so postajali značilni stereotipi, umeščeni v neko časovno nedoločeno preteklost. Še danes pogosto nastopajo težave, zlasti ob obiskih tujih novinarjev, ki postavijo vprašanje, kaj je značilnost Slovenije, kaj predstavlja njeno razpoznavnost v svetu. Največja posebnost in vrednota Slovenije, njene naravne in kulturne dediščine ter sodobnega načina življenja je najprej njena **velika različnost** na stičišču Alp, Panonske nižine, Sredozemlja in sosednjega Balkana. To je bistvo Slovenije in hkrati njeno največje bogastvo, s katerim lahko obogatimo kogar koli na svetu. Slovenija je konkreten primer pomena lokalnih in regionalnih kultur in kulturnih dediščin za sodobni (?), vedno bolj globalizirani svet. Prav zato je zelo pomembno, kako

tudi Slovenci po svetu in njihovi potomci vključujejo posamezne sestavine kulturnih dediščin v svoja osebna, družinska, društvena, verska, krajevna in še kakšna življenja.

3.

V nadaljevanju bomo navedli nekatera področja kulturnih dediščin Slovenije, ki imajo lahko pomembno vlogo v delovanju Slovencev po svetu. Zaradi sistematičnosti in preglednosti uvrščamo posamezna področja in sestavine dediščin v tri temeljne skupine. Najprej so to oblike gospodarskega prizadevanja in bivanja. Sledijo vprašanja družbenih razmerij in odnosov, družinsko sorodstvenih vezi s šegami ter navadami. Slednje predstavljajo veliko skupino osebnih mejnikov in koledarskih praznikov ter navad ob delu. In tretjo skupino predstavljajo vsa področja duhovne ustvarjalnosti, z jezikom, narečji, glasbo, pesmijo, plesom idr. področji.

Dediščine gospodarskega prizadevanja v posameznih obdobjih zgodovinskega razvoja pokažejo izjemno paleto različnosti, torej delovnih postopkov in ustvarjalnosti. Npr. na področju sadjarstva so še zlasti Štajerska z jabolki, Brda in Vipavska dolina s češnjami pomembno sooblikovali prehransko kulturo srednje Evrope. Med živinorejskimi panogami ne smemo prezreti pomena prašičereje, saj je bila Slovenija vodilna po reji in izvozu prašičev med vsemi avstroogrskimi deželami. Če pogledamo nekoliko dlje v preteklost, npr. v drugo polovico 17. stoletja, ugotovimo uspešno prodajo poljških kožic celo na oddaljena azijska tržišča. Ali pa sloviti sladkovodni raki iz Krke in Kolpe, ki so jih vozili v zabojih s koprivami vse do Dunaja in drugih pomembnih trgov. V sodobnosti pogosto pozabljamo, da so bile to naše najstarejše blagovne znamke, s katerimi bi lahko vzgajali svoj narodni ponos in še marsikaj drugega. Tudi na rokodelskem področju, ki predstavlja dediščine sodobnega obrtništva in podjetništva, so bile številne dejavnosti, ki niso zadovoljevale le potreb slovenskega prebivalstva ampak so temu prinašale tudi dobre zaslužke v svetu. Nekdanja ribniška suha roba ima nasledke v sodobni lesni galanteriji. Solkanski in vižmarski mizarji so sloveli s svojimi izdelki po Evropi in vse do Egipta. Poznavanje rokodelskih dejavnosti in njihovih izdelkov daje odlične možnosti tudi za razpoznavne oblike ustvarjanja med Slovenci po svetu, seveda tam, kjer so za to primerni naravni pogoji za različna gradiva. Različni rokodelski tečaji in izobraževanja (npr. s področja

klekljanja, vezenja, lončarstva idr.) lahko pomenijo odlične načine spoznavanja dediščinskih izdelkov in njihova nadaljevanja v različne smeri sodobne ustvarjalnosti, ki pa ohranja svojo identiteto ter s tem tudi razpoznavnost v drugih okoljih.

Zelo pomembno in predvsem "uporabno" področje z bogatimi in različnimi kulturnimi dediščinami je tudi **gastronomija** ali prehranska kultura. V zvezi z delovanjem Slovencev po svetu se postavlja vprašanje, zakaj skoraj nimamo nobene slovenske gostilne v okoljih njihovega prebivanja, tako kot imajo to odlično razširjeno npr. Italijani, tudi Nemci, Francozi, celo Madžari in še bi lahko naštevali. Slovenija je od leta 2006 razdeljena na 24 gastronomskih regij. To pomeni območja z največjo koncentracijo značilnih ali tipičnih živil, jedi in pijač. Vseh teh je nekaj čez 430, kar predstavlja odličen dediščinski temelj za sodobno kulinarično ponudbo, ki bi bila značilno slovenska. Pripravljanje nekaterih jedi (npr. goveja juha, pražen krompir, klobase, potica, zavitek idr.) po slovenskih domovih in drugih krajih združevanja je tako namenjeno le Slovencem in tistim, ki sem tam družijo, ni pa vzpostavljena kulinarična komunikacija tudi s siceršnjim prebivalstvom. Pogosto imajo izbrane jedi celo stereotipni značaj. Pri podajanju gastronomske dediščine je še veliko drugih možnosti. Ob nedeljskih in prazničnih kosilih ali večerjah ter drugih priložnostih druženja, bi morali vedno nameniti nekaj pozornosti predstavitvam posameznih jedi ali jedilnih obrokov. Danes poudarjamo, kako pomembne so zgodbe v gastronomiji, a pogosto niti ne vemo, kaj to pomeni. Pri tem načinu je posamezna jed le izhodišče za podajanje njenega nastanka, razvoja in drugih vsebin, s katerimi lahko pokažemo na celoten način življenja ljudi, tudi naravno okolje in načine pridobivanja živil, ki so potrebna za določeno jed ali jedilni obrok. Prav zaradi teh zgodb je gastronomija Slovenije lahko odlična tematika v učnih programih za otroke in mladino. V Sloveniji zadnja leta poteka zelo uspešno tekmovanje osnovnošolcev "Kuhna pa to" in sicer v kuhanju lokalno in regionalno značilnih jedi, med katerimi so bile nekatere že močno pozabljene ali opuščene v vsakdanjih in prazničnih jedilnih obrokih. Rezultati teh tekmovanj so obetavni in nekatere skupine otrok oz. šole so celo nastopale že tudi v tujini (npr. v ZDA, Bruselj). Seveda oblečeni v sodobne kuharske obleke, ne pa v nacionalne pripadnostne kostume ali v pomanjšane narodne noše odraslih. Pri gastronomiji ne govorimo le o kuhanju, postrežbi in okusih ampak "skozi" posamezne jedi lahko spoznavamo po-

Patagonia

Linoleo 5/6

A. Dolinar

Andrejka Dolinar
NA SEVERU
Linorez

sebnosti in značilnosti kulture in sodobnega življenja Slovenije, ki na tem področju izhaja iz prehranskih kulturnih dediščin.

Nacionalni pripadnostni kostum ali preoblačenje v narodno nošo je prav gotovo pomembna sestavina kulturnih dediščin. Žal pa te narodne uniforme nikoli nismo dokončno določili oz. opredelili in je skozi razvoj od druge polovice 19. stoletja, zlasti še od konca druge svetovne vojne, doživljala razne ljubiteljske interpretacije. K temu so veliko negativnega prispevali narodno zabavni ansambli. Poleg tega se z neko skupno, univerzalno narodno uniformo niso poistovetili vsi prebivalci Slovenije ampak so iskali rešitve v dediščinah lokalnih in regionalnih oblačilnih videzov, kar pa je bilo pogosto močno stereotipno. Različne oblačilne videze posameznih slovenskih pokrajin so v zadnjih letih začele tudi s strokovno podporo odlično razvijati skupine folklornikov. Narodne noše ali narodne uniforme ostajajo predmet take in drugačne ustvarjalnosti in približkov, kar se pogosto odraža v posameznih delih, kot npr. pri rutah, ki prihajajo iz Madžarske, posploševanjih oblikovanja čelnikov na avbah, dekorativnih pasovih ali sklepancij idr. Vsekakor preoblačenja v narodno uniformo kot tudi v replike regionalnih oblačilnih videzov, pomenijo pomembno sestavino v delovanju Slovencev po svetu. Na tem področju lahko Slovenija zagotovi tudi ustrezno pomoč, saj imamo nekaj odličnih mlajših strokovnjakov in tudi izdelovalcev teh preoblek.

Kulturne dediščine Slovenije predstavlja cela vrsta posebnosti iz različnih obdobij zgodovinskega razvoja. Vendar velika večina ne omogoča gmotnega prikazovanja, kaj šele vključevanja v razne nastope in druge oblike. Npr. postavljanje miniaturnih kozolcev pred nekaterimi slovenskimi domovi po svetu ni najbolj primeren način seznanjanja s to značilno dediščino, ki je lahko zanimiva tudi za večinsko prebivalstvo posameznih držav, v katerih živijo Slovenci. Zato menimo, da bi morala Republika Slovenija v prihodnje poskrbeti za vsebinsko in oblikovno učinkovite **vizualne predstavitve naših dediščin**, ki bi tako našle svoje mesto v slovenskih domovih po svetu. V ta reprezentativni nabor sodijo tako najstarejša pričevanja (npr. najstarejša znana piščal in kolo na svetu, vaška situla idr.), nekatere posebnosti naravnega okolja, prehranske značilnosti, pričevanja o bloškem smučanju, pomen čebelarstva za sodobno Evropo in svet, značilne rokodelske dejavnosti, šege in navade ter številne posebnosti s področja duhovne ustvarjalnosti. Taka predstavitev Slovenije bi omogočala tudi občasno postavitev

zunaj slovenskih domov, v mestnih središčih, galerijah in drugih razstavnih prostorih, kar bi imelo tudi izjemen promocijski učinek.

Soočanja s kulturnimi dediščinami potekajo lahko na javni ali zasebni ravni. Zasebna raven je pravzaprav temeljni pogoj, da razvijamo odnose do dediščin na javni ravni. Pomembno dediščinsko področje na zasebni ravni predstavljajo **družinske dediščine**. To prizadevanje se najpogosteje izvaja z zbiranjem gradiva za odkrivanje lastnih korenin in sestavljanjem družinskih dreves. Med Slovenci po svetu je to področje že dalj časa močno razširjeno npr. v ZDA in Kanadi. Z medmrežjem se ta dejavnost razvija tudi na drugih območjih, kjer živijo Slovenci in njihovi potomci. Zgledno urejeno in predstavljeno družinsko drevo je lahko eden temeljnih motivov vsakega slovenskega stanovanja ali domačije, del njenega reprezentativnega "oltarja", kjerkoli v svetu. Za zbiranje podatkov je na voljo dovolj gradiva za 20. in delno tudi za 19. stoletje, za starejša obdobja pa je potrebno ustrezno strokovno znanje s tega področja.

Pri pregledu nekaterih področij kulturnih dediščin in njihovih uporabah v sodobnem življenju ne moremo mimo šeg in navad, ki so v posameznih obdobjih zgodovinskega razvoja pomembno sooblikovale vsakdanjike in praznike slovenskega človeka. Za delovanje Slovencev po svetu so najbolj primerne koledarske šege in navade. Pri šegah in navadah ob delu nastopajo nekatere težave glede predstavitev, pri pomembnih osebnih mejnikih v človekovem življenju pa ostajamo na ravni zasebnosti in intime osebnega in družinskega življenja. Za vse tri skupine velja temeljna ugotovitev, da so se tudi ta področja dediščin spreminjala in ne moremo govoriti o nekih trdnih, nespremenljivih in različnim družbenim skupinam enotno odmerjenih vsebinah. Šege in navade, kakršne poznamo danes, so le ena od razvojnih stopenj ali oblik kulturnega pojava, za katerega niti ne vemo, kdaj se je začel in kdo je bil njegov "izumitelj". Kljub tej omejitvi imamo v veliki večini možnost, da posamezne šege in navade postavimo v časovni in družbeni kontekst. To je zelo pomembno pri morebitnih predstavitvah te dediščine po načelu "gledališča zgodovine". Če se odločimo za take predstavitve, je zelo pomembna najprej časovna opredelitev oz. katero obdobje ali čas želimo predstaviti. Temu sledi določitev vseh podrobnosti, od realnega prizorišča, do kostumov in ostalih podrobnosti. Pri tem načinu gmotne, organizacijske in tudi strokovne možnosti pogosto ne omogočijo popolnega uspeha, zato so taki

(odrski) prikazi pogosto lahko le karikature nekega dediščinskega pojava. V šolah se občasno dogaja, da otroci igrajo svet odraslih, ki ga niti niso poznali. Oblačijo jih v pomanjšane obleke odraslih in ustvarjajo prikaze, ki se pogosto tudi v otroških očeh strnejo v karikaturu in posmehovanje. Ob takih odločitvah se moramo vedno vprašati ali tudi otroške kulture niso imele in nimajo svojih dediščin. Šege in navade otrok so se razlikovale od šeg in navad odraslih. Razlike so bile v družbenem poreklu, ki so mu posamezni otroci pripadali in v vseh drugih kulturnih oblikah, ki so jih sooblikovali z odraslimi. Številne šege in navade ter njihove dediščine omogočajo zanimive in predvsem koristne vsebine delovanja Slovencev po svetu. Že zgoraj smo navajali zanimiv primer spuščanja osvetljenih splavov in barčic na predvečer praznika sv. Gregorja. Ta šega je bila prvotno značilna predvsem za nekatera slovenska rokodelska središča, kjer so s spuščanjem osvetljenih plovil na simbolni način spustili luč v vodo. To je pomenilo prekinitev večernega in nočnega dela ob sveči ali nekem drugem svetilu ter začetek daljšanja dneva. Z osamosvojitvijo je gregorjevo začelo postajati vedno bolj tudi praznik pomladi in otroci so ob sodelovanju staršev začeli spuščati osvetljena plovila v krajih, kjer tega prej sploh niso poznali. Vidimo, da je šega dobila nove razsežnosti, tako v prostorskem kot tudi vsebinske smislu. Zelo slabo bi namreč bilo, če bi gregorjevo organizirali zgolj kot repliko neke preteklosti. Drug tak primer izvira iz bogatih možnosti v velikonočnem času. Eden od slovenskih časnikov vsako leto pripravlja nagradno tekmovanje za najlepše pobarvana in okrašena velikonočna jajca, t.i. pirhe, pisanice, remenke idr. S pomočjo tiskanega medija se vsako leto udeleži tega tekmovanja cela vrsta posameznikov, od predšolskih otrok do odraslih. Poleg kategorije dediščinskih pirhov, strokovna komisija ocenjuje tudi sodobno oblikovane. Prav na tem področju je zares velika paleta različnih ustvarjalnosti. To pomeni, da je sodobna ustvarjalnost, kot pomemben del enega od dveh največjih krščanskih praznovanj, le nasledek stoletne dediščine. Mnogim je ta dediščina v tehnološkem kot tudi v oblikovno sporočilnem smislu pomembno izhodišče in motiv za iskanje rešitev, ki so po meri današnjega časa. Predstavljena primera govorita o dveh možnih oblikah stikov s slovenskimi dediščinami tudi med Slovenci po svetu. Naravnana sta k vsem starostnim skupinam, zlasti pa še k mladim, na katere smo dolžni prenašati bogata izročila na različne ustvarjalne načine, primerne vsakokratnim sodobnostim. Jokavo in romantično spogledovanje z dediščinami je obsojeno na slepo ulico.

Dediščine šeg in navad navsezadnje omogočajo nešteto možnosti izstopov iz okolij slovenskih kulturnih domov v siceršnja kulturna okolja, ki jih s svojim delom in življenjem sooblikujejo tudi Slovenci po svetu, skupaj z ostalimi prebivalci.

Kadar govorimo o kulturnih dediščinah, bi morali vedno na prvo mesto postaviti **jezik**. Toliko bolj v sodobnosti, ko najrazličnejši globalizacijski pojavi in vplivi postopoma uničujejo pestrosti in različnosti regionalnih okolij z njihovimi jeziki vred. Ob tem je razveseljiv podatek, da zanimanje za učenje slovenskega jezika narašča. Vzrokov za to je več, med drugimi tudi sodobne migracije in ekonomski motivi. Pri učenju kateregakoli jezika ni pomembno le spoznavanje jezika in načina sporazumevanja ampak tudi oblik gospodarskih, družbenih in duhovnih zvrsti kulturne dediščine in sodobne lokalne ter regionalne ustvarjalnosti. Ena od posebnosti slovenskega jezika je dvojina. To je slovnično število, ki s končnico izraža količino dve ali dva. Poleg samostalniških besed imajo dvojino tudi vse pridevniške besede, povedkovniki in glagoli v sedanjiku in velelniku. V starejših obdobjih razvoja so dvojino poznali tudi nekateri drugi indoevropski jeziki. Vendar so jo ohranili le nekateri, med njimi tudi slovenski. Poleg slovenskega knjižnega jezika je v Sloveniji sedem (po mnenju nekaterih jezikoslovcev osem) narečnih skupin z več kot 30 narečji. Slovenski jezik je eden od narečno najbolj razčlenjenih slovanskih jezikov. Vse navedene in številne druge jezikovne posebnosti so seveda odlična priložnost, da se Slovenci po svetu predstavijo tudi s tem področjem kulturne dediščine. V matični Sloveniji pogosto ustvarjamo pravo pretiravanje s pretiranim prevajanjem nekaterih besed in pojmov v druge jezike. Klasičen primer je besedilo voščilne pesmi za rojstni dan, ki je na voljo poleg izvirne angleške različice tudi v slovenskem jeziku. A ga v vedno večjem obsegu pojejo le v angleščini. Številni so primeri pretiranega prevajanja imen nekaterih značilnih slovenskih jedi. Ena največjih neumnosti na tem področju je tudi angleško govorečim nerazumljiv izraz za pogačo "over Mura mowing cake", namesto izvirnega imena "prekmurska gibanica" ali "Gibanica - Prekmurje". Zanimiv primer nacionalne promocije s pomočjo jezikovne dediščine izvajajo Italijani v ZDA, kjer npr. v New Yorku prodajajo razglednice z duhovitimi besedili v značilni italijanski angleščini.

Vprašanje jezikovne kulturne dediščine je povezano z dediščino **pesmi** in **glasbe**. Morda se nam je prav na tem področju

uspelo najbolj približati in celo uresničiti idealno razumevanje vloge in pomena kulturnih dediščin v sodobnosti. Poleg t.i. ponavljanja zgodovinskega spomina sta prav dediščini pesmi in glasbe eno najbolj ustvarjalnih področij. Številni, zlasti mladi glasbeniki in glasbene skupine, ustvarjajo na tem področju in so uspešni tudi v tujini. V delovanju Slovencev po svetu se zato ponuja nešteto priložnosti sodobnega glasbenega ustvarjanja ter izražanja v različnih glasbenih zvrsteh, zlasti še tistih, ki lahko veliko uspešneje nagovarjajo mlade, kot jo npr. narodno zabavna glasba. Seveda do te glasbe nimamo odklonilnega stališča, saj ima navsezadnje tudi svojo dediščino, ki je razvojno veliko mlajša in je značilen pojav množične glasbene kulture. Razvijati se je začela v 50. letih 20. stoletja kot nova "izumljena tradicija".

4.

Za življenje s kulturnimi dediščinami je zelo pomembno zavedanje, da si jih vsaka generacija na novo izbira. Marsikaj tako ostane na situ zgodovine, marsikaj pa za vedno utone v pozabo ali se ohranja dokumentarno, na zapisan ali kateri drugi način. V sodobnem svetu se moramo zavedati, da že kar nekaj časa ne živimo več le z eno, "svojo ali našo", ampak v družbi različnih kulturnih dediščin. Prav to sobivanje različnih dediščin omogoča pestre oblike življenjskih slogov in možnosti za številna inovativna iskanja ter ustvarjalnosti na različnih področjih vsakdanjega in prazničnega prizadevanja.

**POEZIJA V SLOVENSКИH BEGUNSKIH
TABORIŠČIH V AVSTRIJI IN ITALIJI*
(1945-1950)**

Z datumom 14. septembra 2018 je avtor predložil sledeče delo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Delo je bilo izvedeno v okviru univerzitetnega študijskega programa prve stopnje: Slovenistika (dvpredmetna). Mentorica dela je bila doc. dr. Darja Pavlič.

IZVLEČEK

Motivno-tematska analiza obsega deset pesniških zbirk petih avtorjev, med katerimi je ena skupinska. Razkriva, da je prevladujoča tematika obravnavanih pesmi domovinska, bivanjska, religiozna in ljubezenska, ki se med seboj pogosto prepletajo. Tematika pesmi močno vpliva tudi na njene motive. Najpogostejši so: motiv odhoda, ločitve, domotožja po domu, bližnjih in domači pokrajini, po drugi strani pa notranjega nemira, bolečine in hrepenenja, tujosti in poti oz. ceste. Zbirke predstavljajo začetke pesniškega ustvarjanja obravnavanih avtorjev, na katerih sta kasneje gradila predvsem Vladimir Kos in Dimitrij Oton Jeruc, medtem ko ostali avtorji samostojnih pesniških zbirk niso več objavili. V analizi so pri posameznih avtorjih zajeta tudi njihova motivno-tematska odstopanja, kot tudi odstopanja pri besednem slogu in na oblikovni ravni.

---

* **Ključne besede:**
(begunska) taboriščna poezija, izseljenska književnost, motivno-tematska analiza

1. UVOD

V času po drugi svetovni vojni je slovensko ozemlje zaradi nestrinjanja ali nasprotovanja novo nastajajočemu političnemu sistemu in revolucionarnega nasilja zapustilo več kot 20.000 ljudi (Rihar idr. 2017: 29). Večina se je odpravila na avstrijsko Koroško, del pa v Italijo, kjer so se zatekli v begunska taborišča pod okriljem zaveznikov, ki so delovala nekje do leta 1950. V težkih okoliščinah so poskrbeli za bogato družbeno, versko in kulturno življenje. Organizirali so šolstvo na osnovni, poklicni in gimnazijski ravni, obsežno publicistiko in kmetijstvo, vseskozi pa s pevskimi zbori, dramskimi skupinami, obrtništvom in leposlovjem gojili ustvarjalnost.

Predmet raziskave je tako izvirna poezija, ki je bila v različnih taboriščih v Avstriji in Italiji natisnjena v samostojnih izdajah. Narodne in cerkvene pesmi v obravnavo niso vključene, kot tudi posamezne pesmi, objavljene v periodiki in glasilih. Motivno-tematska analiza obsega deset pesniških zbirk petih avtorjev, kar predstavlja le peščico tistih, ki so v omenjenih taboriščih umetniško ustvarjali. Namen naloge je tudi primerjalna analiza izbranih pesmi ter njihovo literarno vrednotenje z ozirom na preostal opus avtorjev.

2. POEZIJA V AVSTRIJSKIH TABORIŠČIH

Po prihodu v Avstrijo so slovenski begunci bivali v naslednjih taboriščih: Vetrinj, Št. Vid ob Glini, Lienz in Peggez, Bistrica ob Dravi, Spittal, Lichtenstein, Judenburg in Anrass (Švent 1992: 68). Na začetku so se s publicistiko ukvarjali s pomočjo pisalnega stroja in šapirografa, kasneje pa s pravimi tiskalnimi stroji. Na eni strani je šlo za dnevnike in ostalo časopisje, dokumentacijo ter verski tisk, na drugi pa za leposlovje, učbenike in priročnike. Ekonomist in bibliotekar Janez A. Arnež v knjigi *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji* navaja, da skupna naklada vseh tiskanih del v Avstriji presega 30.000 izvodov (1999: 113).

Analiza tiskovin, ki so na razpolago v NUK-u, kaže, da je skupaj izšlo 168 enot, od tega devet slovenskih klasikov in trinajst izvirnih leposlovnih del (Švent 1992: 71). Pri tem gre za pet pesniških zbirk treh avtorjev: Vladimir Kos (*Marija z nami je odšla na tuje, Deževni dnevi*), Franček Kolarič (*Na tujih tleh, Žalni venec*), Erik Kovačič (*Romar na beli cesti*). Izdana je bila tudi anonimna zbirka poezije in proze, *Strti cvetovi*. Zanj vemo, da sta pri njenem nastanku sodelovala (vsaj) Karel Mauser in Vladimir Kos.

2.1. VLADIMIR KOS

Vladimir Kos velja za osrednjega pesnika slovenske emigracije. Izdal je več pesniških zbirk, med katerimi najbolj izstopa *Dober večer, Tokio* (1960). Poleg samostojnih izdaj je pesmi prispeval predvsem za *Zbornik Svobodne Slovenije* in *Meddobje*, ki sta izhajala v Argentini. V njem ga je Tine Debeljak označil za najplodnejšega pesnika emigracije in avantgardista (Debeljak 1973-75: 385).

O njegovem življenju podrobno piše France Pibernik v spremni študiji zbirke *Cvet, ki je rekel Nagasaki* (1998). Na ustvarjanje Vladimirja Kosa je poleg begunske usode in številnih selitev sprva vplivalo predvsem bivanje na Irskem, kjer se je spoznal s T. S. Eliotom, Ezra Poundom in Edmundom Spenserjem ter tedanjimi angleškimi literarnimi kritiki. Novo obdobje njegovega ustvarjanja pa začenja prihod na Japonsko, kamor se je preselil kot misijonar, in obsežno dopisovanje z Zorkom Simčičem, takratnim urednikom *Zbornika*. Na Japonskem je v samozaložbi izdal zbirko *Dober večer, Tokio*, ki že na zunaj izstopa po štirih barvah papirja (te se močno povezujejo s psihologijo barv), posebnosti pa se kažejo tudi v netradicionalnih oblikah in vsebinskih novostih, omenja Pibernik (1998). France Papež v Kosovi poeziji do začetka 70. let prepoznava prevladujočo tematiko narave, ljubezni in časa, ob tem pa opozarja, da pesnik v oblikovanju pesniških podob preseže stvarno aristotelsko logiko. Tako zapiše: »[P]reko velikega dela novejše Kosove poezije najdemo neko izrazito moderno asociativno doživljanje, kjer dosega pesnik s križanjem in ne-logičnim druženjem besed in doživetij nadčutno, abstraktno in metafizično vsebino. Dojetje in razumetje teh asociacij zahteva posebno poetično senzibilnost in tudi višja poetična doživetja« (Papež 1973: 99). Za zbirki *Pesmi z japonskih otokov* (2012) in *Ob rahlo tresoči se tokijski harfi* (2012) je Kos prejel nagrado Prešernovega sklada.

2.1.1. *Marija z nami je odšla na tuje* (1945)

Kos je pesniško zbirko, sonetni venec, napisal pod psevdonom RE-O. Na naslovni strani je upodobljen križ s trnjevo krono, prva stran pa prikazuje ljudi, ki se s culami ali nahrbtniki vzpenjajo na hrib, kjer so postavljeni trije križi. Med njimi hodi tudi Marija z detetom. Kos je obliko sonetnega venca prevzel po Prešernu, z akrostihom, posvečenim Gospodovi dekli. Kot opisuje France Pibernik, je uvodni sonet ključen za razumevanje pesnitve, saj pojasnjuje, kako se begunci v stiski, svojem križevem potu (ki

je nakazan z uvodnima ilustracijama), zatekajo k Mariji, pri tem pa upajo na vrnitev v domovino (Pibernik 1998: 170).

Uvodni sonet tako opisuje prihod v taborišče, neprijazno okolje, kamor so prišli v begu pred smrtjo. Pri tem (avtorski) lirski subjekt v množini verjame, da jih pri tem spremlja Marija, ki jo prosijo tolažbe in vrnitve domov (Kos 1945¹).

Nadaljnji soneti opisujejo dogodke križevega pota: od prihoda v Jeruzalem, sojenja, trpljenja in smrti do vnebohoda. V njih se lirski subjekt izraža v tretji osebi, skozi zorni kot Marije, le v zadnji trivrstičnici XI. soneta se lirski subjekt vrne v množinskega, ko prosi miru in sprave. Ob očitni religiozni tematiki so tako prisotni motivi strahu in nemira: *Oko v bodočnost s strahom se upira, / nejasne slutnje v duši se budijo* (II.), samote in bolečine, pa tudi tujosti in sprave: *Odpusti! Mati moli trepetaje* (VI.), *Le bij, da pride k nam spet mir izgnani, / ko čas za kazen spolni se in spravo* (XI.) Kos uvede tudi motive laži: *V lažnivem upu se pohlep pretaka [...]* *Iskre pred ljudstvi se maliki zlati* (VIII.), svarjenja in malikovanja: *Umre naj, kdo želi jim grob skopati! / Iskre pred ljudstvi se maliki zlati!* (VIII.), Marija pa je iz te zablode videna kot rešiteljica: *V zaton teme bleste maliki zlati, / dokler ne trešči v prah jih božja Mati* (IX.)

V magistralu pride do izraza predvsem prehod od motivov nemira, samote, smrti, laži in malikov do miru: *Lesket miru razlije se v nižavo / In ljudstvo božje vzklije v blagodati* (XIII), ki po kazni in spravi nastane kot neposredna posledica dejanj Marije. Vladimir Kos se v sonetnem vencu poslužuje številnih motivov, ki so v primerjavi z ostalo taboriščno poezijo edinstveni.

2.1.2. Deževni dnevi (1946)

Tudi to pesniško zbirko je Kos napisal pod psevdonimom RE-O. V njej je zbranih 23 pesmi, pri čemer prevladujejo štiri- in trivrstičnice. Prisotna sta tudi dva soneta in hvalnica Mariji. V zbirki so pogosti kontrasti svetlobe in luči - pesniško zbirko npr. začena takole: *Vesela sončna luč se v gozd umika, / lahko šume drevesa v slutnji mraka, / na dnu potoka zvezda se svetlika* (Kos 1946: 1). Mestoma z uporabo barv izstopajo izvorni okrasni pridevki: rubinast somrak, vijoličast mrak (9), lasje pšenični (20), kot tudi

1. Strani v zbirki niso oštevilčene, so pa z rimski številčkami označeni soneti.

zamolki, naznanjeni s tropičji. Značilne so tudi impresionistične podobe, s katerimi avtor opisuje predvsem pokrajino in taboriščno okolico: *Pod oknom barake zdaj ogenj žari, / s kotlička na drvih lahko se kadi / in smreke drhtijo ob vodi* (11).

Za zbirko so značilni motivi odhoda, razočaranja, bolečine, nemira in samote: *Nečesa še manjka, kar žejno srce / do roba napolni, umiri želje po sreči, / po sreči brez konca ...* (18) Pogosti so tudi religiozni motivi: *Kot Njemu nekoč mi je kamen: blazina / in v srcu deliva si tujcev nemir* (9). Motiv utišanosti in navezava na povojne poboje sta izrazita v pesmi *Tajna*, s katero pesnik svojo zbirko zaključuje: *To je pesem, ki morda nikdar / v velikih dnevnikih sveta / ne bo izšla v prevodu ... [...] V nočeh se trga blazni krik, / izmučeni, tuleči vik / in smeh žena znorelih* (23).

Prevladuje bivanjska tematika, ki se povezuje z domotožjem: *Prav tako potonke / na našem so oknu / cvetele nekoč* (8) ali *Ponoči kliče zvezd me roj domov* (13).

Kot v prvi se tudi v tej zbirki simbolika mestoma povezuje s križem, saj pesnik svojo usodo ter usodo ostalih beguncev povezuje z usodo Kristusa: *Gospod nam je svoj težki križ nadel, takrat, ko z doma z nami je odšel* (4). Simboliko bi lahko raziskovali tudi ob navedbah številnih cvetlic, npr. potonkah, dalijah in nageljnih.

2.2. FRANČEK KOLARIČ

Javno dostopne informacije o življenju Frančka Kolariča so skope. Iz časopisa *Slovenska država*, ki je izhajal v Torontu, lahko razberemo, da je Kolarič deloval v Clevelandu.²

2.2.1. Na tujih tleh (1946?)

Pesniška zbirka je opremljena z ilustracijami Rudolfa Hirscheggerja, ki se povezujejo z motiviko pesmi, ob katerih stojijo. Razdeljena je na pet sklopov in se začne s sonetom *Žalni venec*, v kateri se lirski subjekt skeleče spominja svoje ljubljene, obenem pa tudi cvetlic, iz katerih ne bo mogoče splesti nevestinega šopka, temveč zgolj žalni venec. V naslednji pesmi, *Počivaj sladko*, lirski subjekt nagovarja zlatega angela, s tem pa naslovnik zaradi

---

2. Režiral je igro Mirka Kunčiča, *Triglavska roža*, in bral na obletnici smrti škofa Rožmana. V: *Slovenska država* 6 (1960) in 12 (1964).

abstraktnosti ostaja nejasen. Ravno tako ostaja nejasno, ali gre za osebo, ki je živa, ali le za nekoga iz spomina, saj se v pesmi meja med resničnostjo in sanjami briše: Že dvoje src na mehkem mahu sniva / in dvoje duš se v blage sanje zлива (Kolarič 1946: 3). V pesmi *Med rožami* pesnik izvirno personificira cvetlice, ko ga te sprašujejo, zakaj jim s hojo zadaja bolečino. K njim se lirski subjekt zateka zaradi nesrečne ljubezni, saj jim prinaša *srce zastrupljeno / in sliko nje, ki dala je ljubezni vice* (6). Če se v tej pesmi lirski subjekt zateka k naravi v želji po tolažbi, se v naslednji (*Majska noč*) izkaže, da mu je ta (več) ne nudi: *Mehko si božala nekoč, / srce bolno te zdaj preklinja* (7). Podobe iz narave pesnik povezuje s notranjim razpoloženjem tudi v naslednjih pesmih. Tako npr. v pesmi *Slovo* opisuje, kako mlado dekle gorski veter spomni na preteklo ljubezen.

V drugem sklopu se avtor dotika spominov iz lepših dni, ki se vedno povezujejo z izgubo bližnje osebe. Med pesmimi v drugem delu motivno izstopa *Razklano drevo*, kjer strela povzroči, da dve polovici nemo gledata v nebo. Pesnik polovici posebi in zapiše, da *V objem stegujeta roke, / otožno majeta glave / v trpljenju tovarišici*, medtem ko *zemlja pije sočno kri* (15). Lirski subjekt ob tem prizoru občuti bolečino.

Nato se pesnik motivno prestavi na področje tujstva, domotožja in notranjega miru. Opozarja, da nekateri novih okoliščin ne bodo dobro prestali: *Po sreči srca vseh nas hrepenijo, / a mnoga v strti boli obnemijo* (24). Med pesnimi oblikovno izstopa *Za dan tvojega imena*, saj je vsaka od treh štirivrstičnic položajno zamaknjena, lirski subjekt pa je drugoosebni. Ta v nekaterih pesmih nastopa kot dobronamerni nagovornik: *Lepota mladih dni te zdaj ogreva / Obseva pot Ti sonce prave sreče* (22), v drugih pa kot svetovalec: *Mornar čolničku svoje sreče bodi* (26). Sklop se zaključuje s pesmijo, ki motivno odstopa od drugih. V njej namreč tretjeosebni lirski subjekt opisuje metuljčka, ki se huduje nad cvetlico, ker ji je nekdo spil cvetni nektar. Pesem učinkuje šaljivo, saj cvetlici postane nerodno: *A rožica skrbno molči, / skrivnost bo zase ohranila. / Ji v lice belo šine kri, / morda se vest je oglasila* (31).

Pesmi se v četrtem sklopu gibljejo okoli motivike poti. Tokrat pesnik motive potovanja in ceste mestoma izraziteje prepleta z religioznimi motivi, saj se poslužuje realističnih opisov in podob ljudi, ki se zatekajo npr. h križu, ki stoji ob cesti. Pogost je simbol bele ceste, ki je posameznikom, ki so morali na pot, *odtislila pečat* in ki jim predstavlja novo domovino (39), hkrati pa jo pesnik

povezuje z njihovim notranjim trpljenjem. Bele barve ne uporablja le v zvezi *bela cesta*, temveč vedno, ko lirski subjekt izpostavlja bolečino popotnika ali otopelost: *do cerkve belih vrat* (33); *Le stisni belo mi roko / [...] / Tam v belem mestu za goro* (36). Simboliko bele barve na enak način uporablja tudi v drugih delih zbirke, najizraziteje v pesmi *Bela senca*.

V zadnjem sklopu pesnik bralca vodi skozi zgodovinske trenutke slovenskega naroda. Pesem **1917** povezuje s svobodo, **1941** z razdeljenostjo in vsesplošnim strahom, **1945** s trpljenjem ter izgonom, **1946** pa s trpečo usodo izgnanih. Pesnik zadnji del in zbirko zaključí s pesmijo *Kočevski rog*, ki ga po naliki z znanim reklom (Doberdob ...) imenuje *slovenskih fantov grob* (45).

2.2.2. *Žalni venec* (1948)

Medtem ko je Kosov sonetni venec pretežno narativen, je Kolaričev bolj izpovedne narave. Prvoosebni lirski subjekt pesmi, ki jih ne piše on, temveč poosebljena *skeleča bol*, posveča neimеноvani *dragi*. Spomin nanjo mu namreč lajša notranje bolečine, ki so posledica odhoda od doma v tuje okolje. Lirski subjekt se v njem čuti neuravnovešenega: *Zapreden v dneva tohle pajčevine / srca poslušam struno razglašeno* (Kolarič 1948³). Pozornost se od lirskega subjekta prevesi na ženo, ki z otrokom v naročju izve za žalostno novico, kasneje pa še na neveste in ostale mladenke. Za njih lirski subjekt pravi, da mu bodo ob smrti plele žalni venec, to pa pesnik nazorno opiše: *Odslužena srca bo težka dnina, / ko kri ob mehkih vlaknih se spotakne / in smrt rdeči sij iz lic odplakne. / Na ustnah se ujel bo cvet pelina*. Za tem se lirski subjekt sprašuje, kakšna usoda ga čaka po smrti. Če bodo to nebesa, je prepričan, da bo na tujino popolnoma pozabil. Do takrat pa tolažbo išče v pesmih, *Da skrajšal dni bi grenke bolečine*.

2.3. ERIK KOVAČIČ

Po objavljeni zbirki v taborišču se je Kovačič pesniško udeleževal redko, in sicer v Ameriki s prispevki za *Zbornike Svobodne Slovenije* in časopis *Ave Maria*. Bolj se je posvečal bibliotekarstvu. Pisal je tudi za *Ameriško domovino* in bil med ustanovitelji Studia

slovenica (Novak 1964: 236). Njegove pesmi so vključene v vse pomembnejše antologije zdomske poezije: *Antologija slovenskega zdomskega pesništva* (1980), *To drevo na tujem raste* (1990) in *Beseda čez ocean* (2002). V slednjo je uvrščena tudi istoimenska pesem iz obravnavane taboriščne zbirke.

2.3.1 *Romar na beli cesti* (1946)

Pesniška zbirka je opremljena s poslikavami Božidarja Kramolca, v njej pa je 48 (izpovednih) pesmi, večinoma sonetov z nestalnimi metričnimi shemami, ki jih avtor posveti »slovenskim mučencem«. Razdeljene so na različne tematske sklope. Tako se zbirka *Romar na beli cesti* začne z istoimenskim sklopom, kjer uvodna geselska trivrstičnica napoveduje tematsko in motivno podobo sklopa.

Ta se v prvem giblje predvsem okoli begunstva oz. romarstva, a ob stalnem zavedanju prisotnosti Boga: *Kot romar sem, pred njim je svet odprt, / in v Tvojem varstvu, Večni, svet je vrt* (Kovačič 1946: 6). Pogosta so retorična vprašanja, ki se pretežno povezujejo z bolečino in žalostjo, ki je posebljena: čemu od mene nočes se ločiti, / zakaj zvestó si vsako uro z mano? (11). Prevladujoče občutje lirskega subjekta je izgubljenost: *a ni razgleda, znamenja ni, / kjer bi v goščavi smer pravo odkril* (12). Pojavlja se tudi vprašanje greha (10).

V drugem sklopu, naslovljenim *Noč v viharju*, avtor nadaljuje s tematiko življenja na poti, vpelje pa nov motiv notranjega nemira v tujini: *Kam romam sam, bežim v viharno noč? / Kot tujca tujec me povsod sprejema* (17). Naprej razvije razmišljanje o grehu in skušnjavi: *Strahotno brezno se odpira meni / in padel skoraj v grozni bom prepad / če hodil bom po poti tej zgrešeni* (19), medtem pa se čuti ujetega v *telesa tesno ječo* (20). Drugi sklop zaključuje s pesmijo, kjer se v štirivrstičnicah spominja igranja v otroštvu, v trivrstičnicah pa refleksivno ocenjuje svoj položaj (22).

S spomini nadaljuje v naslednjem sklopu, ki ga posveti umrli materi. V njem tako na eni strani poudarja bolečino ob izgubi nje in otroštva, po drugi pa opeva njegovo brezskrbnost in lepoto: *Rad bi mladosti pel labodji spev, / ko v morje se preteklosti izliva, / uspavanke bi slišal rad odmev, / ki pela jo je mati ljubezniva* (28).

Naslednji sklop je imenovan *Dragi neznanki*, v katerem prevladuje ljubezenska tematika. Če lirski subjekt v prvi pesmi sklopa še verjame v obojestransko čustva romantično idealizirane ženske,

postane njegova prepričanost z vsako pesmijo bolj omajana, dokler ne pride do slovesa: *srce po tebi žalostno vzdihuje* (35). Avtor v zadnji pesmi ljubljeno še vedno nagovarja, ljubezensko tematiko pa preplete s poetološko: *Kot pesem gre življenje mimo tebe, / kot pesem, ki tvoj nasmeh odkriva. / Morda v zrcalu pesmi vidiš sebe?* (36.)

V sklopu *Romar v tujini* se avtor vrne k motivom begunstva in slovesa, ponovno pa je prisotna tudi religiozna tematika, ki je stopnjevana skoraj do molitve. Lirski subjekt se sprašuje o svoji preizkušnji in izraža svoj odnos do nje: *Zahvaljen, Bog, da si me obiskal / in mi trpljenja čašo piti dal* (40). Vrača se tudi k domovinski tematiki, ko piše o prijetnih spominih iz otroštva (47, 48). Pesem *Begunski sveti večer* v tem sklopu in zbirki oblikovno izstopa, saj gre za daljšo pesnitev v svobodnem verzu. Ta opisuje občutja beguncev ob praznovanju božiča, pri čemer je poudarjena vseslovenskost in močna navezanost na domovino ter slovenski jezik (49–52).

Zadnji sklop štirih pesmi je imenovan in posvečen *Mrtvim junakom*. V prvi na splošno opeva junaštvo bratskih vojakov, ki kot žrtve in mučeniki naznanjujejo novo dobo, *ki že svita se iz teme viharja* (55). V drugi je lirski subjekt v prvi osebi enačen z enim od mučnikov, ki ga bo v kratkem doletela smrt, a je zmožen odpustitve: *Kaj z nami delajo, saj ne vedo, / zato, Gospod, tega jim v greh ne štejl* (56). Naslednji dve pesmi sta posvečeni avtorjevima prijateljskima, Jarošlavu Kiklju (sonet z akrostihom) in Francetu Mravljetu (tri štirivrstičnice), ki sta bila ubita med vojno.

Avtor zbirko zaključí z nenaslovljeno pesmijo, v kateri izpoveduje občutja ob zaključevanju svoje zbirke, kar ga opominja, da je vse minljivo. To ga privede do vprašanja, če je v duši čist.

2.4. SKUPINSKO DELO

Zaradi okoliščin se avtorji včasih pod svoja dela niso podpisali ali pa so to storili pod psevdonimom, kot npr. pri naslednji zbirki.

2.4.1 *Strti cvetovi* (1946)

Strti cvetovi je zbirka, posvečena razoroženim vojakom in civilistom, ki so bili vrnjeni v Jugoslavijo in pobiti. Poleg sedmih pesmi vsebuje tudi pismo gibraltarskega škofa in nekaj proznih prispevkov. Škofovo pismo, objavljeno v angleščini in slovenščini,

opozarja na odgovornost angleške vlade pri t. i. vetrinjski tragediji oz. prevari, prozni prispevek *Cena krvi* pa je poskus, da se dogodek osmisli kot poravnava dolga slovenskega naroda pri Bogu ter da je kri mučencev »seme novih kristjanov«, ki bo obenem begunce varovala (Skupinsko delo 1946: 5). Objavljen je tudi odlomek iz romana Karla Mauserja, *Mrtvi bataljoni*, prispevek *Za Boga sama* pa dogodek zopet osmišlja s teološkega vidika.

Karel Mauser je poleg odlomka prispeval še pesem *Mrtvi živim!*, ki se dotika tematike povojnih pobojev v Kočevskem rogu. Lirski subjekt v prvi osebi množine predstavlja umrle, ki živim opisujejo svojo usodo in kako doživljajo spreminjanje narave, obenem pa jih nagovarjajo k pokopu. V pesmi prevladuje temačno in srhljivo vzdušje, ki je izraženo predvsem z besednimi podobami gnilega ali trohnečega: Čepprav nam žica roke gnile veže (13); *Noge strohnele so v kolenih* (15).

Pri nastanku zbirke je sodeloval tudi Vladimir Kos, saj lahko v njej najdemo pesmi *Vetrinjska balada* (3) in *Tajna* (12), ki so bile natisnjene tudi v zbirki *Deževni dnevi*.

Avtorji ostalih štirih pesmi ostajajo anonimni. Med njimi je pesem *Čutimo*, ki je dvokitična, ostale pa so enokitične. Ob različno dolgih verzih v njej prevladujejo inverzije in številni zamolki: *bratov zgubljenih draga imena / reže v bitij globine - / Čutimo, /* (6). Pesem se zaključí s pozitivno noto, saj se lirskemu subjektu porodi misel o tem, *kako ... lepo / je biti zemlje mučencev sin* (6). Umrle ima za mučence tudi lirski subjekt v pesmi *Naše priče*, kjer nagovarja *sij iz grobov in krik teles*, naj se razodeneta vsem ljudem in pričujeta o tem, kako so *[umrli] ljubili Boga in pravico* (17). O ohranjanju spomina na srčnost mrtvih govori tudi pesem *Spomin častimo*. Zbirka se zaključuje s petvrstičnico, v kateri prvoosebni množinski lirski subjekt napoveduje obisk umrlih.

3. POEZIJA V ITALIJANSKIH TABORIŠČIH

Publicistika je bila v italijanskih taboriščih manj razvita kot v avstrijskih. Kljub temu je izšlo več enot časopisov, revij in verskega tiska. Izdajali so tudi humoristično časopisje, ne pa tudi učbenikov ali ostalih priročnikov. Leposlovje je bilo prisotno predvsem v prilogah publikacij, tako da samostojnih izdaj proze ni bilo, bile pa so izdane tri pesniške zbirke dveh avtorjev: Pavle Borštnik (*Iz mojih temnih dni*) in Dimitrij Oton Jeruc (*Pritaval sem, Samotne poti*). Borštnik kasneje kot taboriščnik izda še zbirko *Mejniki*, toda v Nemčiji.

Slovenski begunci so tam delovali v naslednjih taboriščih: Ser-
vigliano, Senigallia, Riccione, Trani, Eboli, Monigo, Visco, Forli,
Casena, Barleta in Napoli. Skupaj je v Italiji izšlo 46 različnih enot
(Švent 1992: 90, 93–94).

3.1. PAVLE BORŠTNIK

Borštnik se je pod pesniški zbirki podpisal s psevdonimom
Ljubo. Uporabil ga je tudi pri objavi pesmi *Ukradena mladost* v
Zborniku, nato pa se pesniško ni več udeleževal. Po selitvi v Cle-
veland se je posvetil predvsem političnim in kulturnim vprašanjem
v časniku *Ameriška domovina*, deloval pa je tudi v Washingtonu.
O svojem življenju obsežno piše v avtobiografiji *Moj čas* (2016).

3.1.1 *Iz mojih temnih dni* (1946)

Gre za bibliofilsko izdajo, katere podoba in ilustracije sta iz-
delala Zvonimir Žitnik in Tone Krois. V predgovoru avtor zapiše,
da so pesmi nastale v težkih dnevih izgubljenosti in slutnji, da bo
moral v izgnanstvo, in da mu je »prav v tistih usodnih dnevih neka
doslej neznana sla potisnila pero v roke, ki ga niso bile niti malo
vajene«. Na kratko napove še tematiko svojih pesmi in omeni, da
venec nima ničesar skupnega z erotiko (Borštnik 1946⁴).

Pesnik zbirko začne s pesmijo, v kateri opisuje, kako bi mor-
al peti: *o sreči, / o ljubezni, srčno vdani, / o prijatlih, zvezdah,*
soncu / o gozdovih, sinjem morju. Toda njegova pesem pravi, da
ni takšna, da je edino, o čemer lahko piše, *Domovina*. Naslednjo
pesem posveča materi, ki jo je začel ceniti šele tedaj, ko je izgnan,
nato pa je umeščen sonetni venec z akrostihom *Ideal mojih sanj*.

Lirski subjekt v sonetih govori o nedosegljivem romantičnem
idealizmu ženske, ki ga obišče v sanjah, a ki ga hkrati ustvarja tudi
sam. Svoja srečanja z idealom pesnik umešča ob impresionistične
podobe iz narave: *Iz sanj prišla si, v sanje se povračaš; / zato kot*
sen si, kakor dih pomladi / a spet – kot sreča – mi hrbet obračaš. /
Enaka si cvetlicam na livadi. Izpostavljena je nedostopnost ideala
in sreče, ki jo ta prinaša – tako lirski subjekt spozna, da so vsi upi
po dosegu ideala odveč, a svojih poskusov, da se jim je vdajal, se
ne kesa, saj si je z njimi lajšal notranjo bolečino.

Avtor nato priloži še tri motivno in oblikovno nepovezane pesmi. Prvo osnuje okoli impresije iz taboriščnega življenja, v drugi pa razmišlja o preteklem letu in obžaluje svoj odhod od domovine, Matere. Zadnja je naslovljena kot *Izgnančeva molitev*, v kateri lirski subjekt prosi složnosti med svojimi brati (po vsej verjetnosti sovojaki).

Zbirka se nadaljuje z epsko pesnitvijo *Slovenski tragediji*, ki je razdeljena na uvod, vrh in epilog. V uvodu spremljamo sanje izobčenca, v katerih se lirskemu subjektu v siju pojavi neznanec, ki izjavi, da je njegovo hrepenenje in življenjski vodnik. Lirski subjekt mu začne slediti, dokler ne prideta do domovine. Tam odkrije, da je vsepovsod prazno, vodnik pa mu razloži, da je to zato, ker so vsi mrtvi. Omeni, da so časi njegovemu narodu zadali globoko rano, in mu razkaže morje solz in krvi. Lirski subjekt je zgrožen, vodnik pa ga prepriča, da je potrebno nadaljevati pot. V vrhu odideta na goro, kjer ob križu srečata lepo Vido, Martinka Spaka in starca, ki se po mogočnem govoru razkrije kot njegov narod, domovina. Spodbudi ga, naj vztraja v stiski in naj še naprej ljubi svojo domovino. Del se zaključi z izginotjem vodnika in prebuditvijo lirskega subjekta. V epilogu lirski subjekt pozove k edinosti, ob tem pa prosi za lepše in srečnejše dni.

Zadnji dve pesmi sta posvečeni Mariji. Navdih za prvo je avtor po vsej verjetnosti dobil ob pogledu na porušeno kapelo, kjer je ostala le še freska Marije z Jezusom in prošnje mimoidočih. Druga pesem se nanaša na prvo in govori o tem, kako bo lirskemu subjektu podoba v spominu ostala za vedno.

3.1.2 *Mejniki* (1948)

Zbirka je nastala med avtorjevim bivanjem v taborišču Di-epholz v Nemčiji (Borštnik 2016: 269). Toda glede na to, da gre še vedno za zbirko, ki je motivno in tematsko sorodna ostali taboriščni poeziji, in ker se pogosto navaja ob Borštnikovi zbirki, izdani v italijanskem taborišču, jo še vedno obravnavam tukaj. Razdeljena je na šest sklopov, avtor pa ji je pristavil tudi moto: *Tako grem jaz, podoba svoje dobe*.

Prvi del, naslovljen *Quo vado*, se začinja s pesmijo *Spoznanje*, v kateri lirski subjekt v blodnji uvidi, da je okoli njega zgolj gnus, laž in bol. Pesem je zaznamovana z asindetoni in zamolki. Naslednja se motivno dotika krščanske legende, ki jo je v svojem romanu *Quo vadis* populariziral Henryk Sienkiewicz. V njej izstopajo verzni

prestopi: *In sem Ga srečal / in spoznal Ga / zroč // v oči Njegove. / Roke svoje / On // v objem je dvigal / in se vračal – / v Rim.* (Borštnik 1948: 5). Religiozne motive pesnik vpelje tudi v naslednjih pesmih, med katere mestoma dodaja tudi domovinsko tematiko.

V delu *Tisoč in ena noč*, kjer so zbrane le tri pesmi, se avtor dotika predvsem spominov na svojo mater in preteklo srečo. Med njimi izstopa prva, *Tisoč in ena noč*, v kateri gre očitno za spomine iz otroštva. Avtor to nakaže s pogosto uporabo manjšalnic: */ oblački plovejo v daljave, / šepeče pravljice Šeherezade, / – ljubeče mamice pozdrave, – // blag vetrič; boža me v obraz* (12).

V naslednjem delu izstopa sonet Življenje žge, predvsem zaradi visoke čustvene nabitosti. Pesnik jo doseže z izrazitim kontrastom med hrepenenjem in strastjo lirskega subjekta ter spokojnostjo narave, uvede pa tudi motiv tujosti: *Ujet sem v molk topolov in neba, / neznana mi je pesem tujih ptic* (16). Prisotne so tudi impresije iz taboriščnega življenja, ki jih avtor poveže z notranjim življenjem lirskega subjekta: *Beli molk šotorov vame strmi / in oljke srebrne šumijo. / Meni pa sredi srebrne noči / zlate želje se rodijo* (20).

V delu *Strte peruti* lirski subjekt nagovarja umrlega prijatelja in se le težko sprijazni, da je pokopan na tuji zemlji.

Avtor se vrne k domovinski tematiki in spominom v delu *Razpotja*, tem pa v pesmi *Zemlji* dodaja še motiv tujine in njene škodljivosti: *O zemlja, skoraj sem pozabil nate; / tujina grenka mi zastruplja kri* (35). Kljub škodljivosti pa se lirski subjekt zaveda, da je lahko njegovo trpljenje tudi plodovito.

V zadnjem delu, imenovanem *Podobe moje dobe*, se avtor vrne k motivu hrepenenja, ki pa tokrat ni nekaj nedoločnega, strast, temveč iskrena želja po pomoči drugim. Lirski subjekt si v pesmi *Hrepenenje* tako želi biti kot mogočen topol, ki bi ljudem v tujini nudil senco in srečo. V naslednjih pesmih se dotakne tudi motiva blodnje in notranjega nemira, tudi samote: *V veselem hrupu tih sem samotar* (42).

3.2. DIMITRIJ OTON JERUC

Jeruc je s pesniškim ustvarjanjem po obdobju taborišč nadaljeval v Belgiji, kjer je izdal še zbirke *Večerne pesmi* (1952), *Razgovor s srcem* (1977) in v francoščini *A la recherche des étoiles* (1982). Med drugim je pesmi objavljala v *Zbornikih Svobodne Slovenije*. Tine Debeljak ga v enemu izmed njih označi kot podobnega Josipu

Murnu, Cvetku Golarju in Simonu Jenku, v primerjavi z Borštnikom pa ga ima za čustveno pristnejšega, a tehnično manj spretnega (Debeljak 1973–75: 388). Podrobneje so o njem pisali Lev Detela, Rozina Švent in Martin Jevnikar, ki za zbirko *Razgovor s srcem* pravi, da je v njej avtor »človeško in pesniško dozorel« (Jevnikar 1989: 140).

3.2.1 Pritaval sem (1946)

Gre ponovno za bibliofilsko izdajo, narejeno na enak način kot Borštnikova zbirka *Iz mojih temnih dni*. Umetniško jo je obogatil Tone Krois. V predgovoru avtor izpostavi hrepenenje po slovenskem jeziku in pesmi, ki so mu bile pogosto v tolažbo, a o svoji zbirki ne zapiše ničesar.

Avtor v svoje pesmi dosledno vpeljuje religiozne motive, ki jih povezuje z bivanjsko tematiko. Lirski subjekt se pogosto keša, saj meni, da se je od Boga oddaljil: *prodal sem srce za kopico laži* (Jeruc 1946⁵). A njegovo dejanje in razlog za oddaljitev ostaja nerazjasnjen. Tudi Jeruc v pesmih uvede domovinske motive, medtem ko tujine ni zmožen sprejeti. Mestoma se pojavljajo tudi motivi ločitve in smrti. V pesmi *Prečesto sem sanjal* se kaže odklonilen odnos do življenja: *ostal do življenje le grenek prezir*, a že v naslednji lirski subjekt vztraja, da se bo boril ne glede na vse. Avtor obravnava tudi motiv odraščanja, kar se najbolje kaže v pesmi *Jesen 1945: / umira mladost in bolešno ječi, / kot morje, ko val mu se vrača od sten*. Lirski subjekt za izgubljeno mladostjo žaluje, obenem pa se čuti nemočnega, da bi svoje trpeče stanje presegel. Dodaja tudi motive iz taboriščnega življenja: *O vem, da sem ničvreden, hlapec tuji sli, / številka mrtva te in te barake*. Prevladuje oblika soneta, prisotne pa so tudi trikitične štirivrstičnice.

3.2.2 Samotne poti (1947)

V svoji drugi taboriščni pesniški zbirki se avtor od soneta oddalji, tako da postaneta dolžina verzov in število kitic bolj razgibana. Začenja jo z domovinsko tematiko. Spominja se predvsem podeželske idile, obenem pa hrepeni po tem, da bi mu nekdo (vsaj v sanjah) povedal, da ga dekle še vedno čaka in njegov dom še stoji. Dodaja še motive izgubljenosti, ceste in osamljenosti, lirski

subjekt pa se poenači s desetim bratom. V pesmi *Zapel bi rad* s ponavljanjem začetnega verza pri vsaki kitici, *Zapel bi rad veselo pesem*, izraža željo (morda celo potrebo) po petju vesele pesmi, ki jo skozi verze natančneje opredeli. Končna dvovrstičnica pomensko pesmi ne zaključí, zaradi česar ta deluje odprta. Bralcu se zato zdi, da se hrepenenje lirskega subjekta kljub končani pesmi nadaljuje: *Tako bi rad zapel / in si srce ogrel!* (Jeruc 1947: 16). Podoben odprti konec lahko zaznamo pri pesmi *V treh dneh*, kjer avtor predstavi jesensko impresijo, v zadnji kitici pa izpostavi obupano in zgarano dete, ki *hodi od hiše do hiše, / iz mesta na vas, / opolnoči lačno ne spi* še (32). V pesmi *Spomin* je avtor dolžino verzov zastavil tako, da oblikujejo trikotnike. Oblika petih kitic se pomensko ne povezuje z vsebino, povzroči pa, da določene besede izpadejo pomensko izrazitejše: *kot pesem dobrega Boga / in sanje vseh rodov, / gre prek stezic / srce* (17). Na poseben način avtor predstavi pogovor med poosebljeno smrtjo in lirskim subjektom, ki jo ima ta za vsakdanjo znanko. Z njo žreba za življenje ali smrt, izžreba pa slednjo. Vrhunec srhljivosti pesmi je sicer dosežena pred žrebom, ko mu gostja razodene, da se imenuje smrt: *Molčal sem zlomljen pred strašno besedo, / videl v zrcalu le sebe mrliča, / ona me z bikovko šiba in biča, / srepo sijalo ji lice je bledo* (38). V zadnjem sklopu pesmi, naslovljenem *Njene pesmi*, se avtor posveti ljubezenskim motivom, ki jih poveže z žalostnim slovesom. Za njih je značilna sentimentalnost, ki je dosežena predvsem s ponovitvami in paralelizmi.

4. PRIMERJALNA ANALIZA IZBRANIH PESMI

V primerjalni analizi sem preučil, kako so pesniki obravnavali motiva tujine in notranjega nemira. Iz vsake zbirke je tako izbrana pesem, v kateri se pojavi vsaj eden od obeh motivov, ki sta za taboriščno poezijo reprezentativna. Pesmi so zbrane na koncu v Prilogi 1.

V pesmi *Rubinast somrak* Vladimirja Kosa lirski subjekt tujino in notranji nemir doživlja ob idiličnih impresijah iz narave, iz katerih ga predramijo vonji po dimu in vzpodbudijo, da prične razmišljati o okoliščinah, v katerih se je znašel. Iz brezosebnega opisovanja pesnik v zadnji štirivrstičnici preide v prvoosebno izpoved, kjer lirski subjekt ob zavedanju prisotnosti presežnega zaradi tujine čuti nemir. Nasprotje med *molčečo tujino* in notranjim razpoloženjem subjekta je nakazano, a je ta razpetost veliko izrazitejša v sonetu *Življenje žge Pavleta Borštnika*. V tem primeru

pesnik notranji nemir z zamolki, eksklamacijo in verzniimi prestopi (dvakrat) stopnjuje do neukrotljive strasti, erosa, ki po vrhuncu potihne oziroma ostane ujet – v *mir topolov*. Če lirski subjekt pri Kosovi pesmi z naravo ostane povezan, se ta v Borštnikovi od nje oddalji in se je želi, sicer neuspešno, osvoboditi. Tujina je tokrat nakazana posredno preko petja ptic, ki lirskemu subjektu ostaja neznano. Z lahko razpoznavnimi pomenskimi prenosi tujino opisuje tudi Dimitrij Jeruc v sonetu *Ničvreden sem*, v katerem subjekt do nje izraža prav poseben odnos. Čuti se namreč kot razčlovečen hlapec, ki mora svojo energijo porabljeti za vse tuje, namesto da bi jo usmeril v osebno rast. Njegov notranji nemir tako izhaja iz želje, da bi to stanje presegel, s tem pa zunanje okoliščine omejujejo subjektovo notranjo razsežnost, kakor v pesmi Življenje žge. V Kosovem sonetnem vencu, kjer dogajanje spremljamo skozi zorni kot Marije, zunanje okoliščine sicer ne omejujejo subjekta, so pa vsekakor vzrok za dramatično vzdušje pesmi. Notranji nemir subjekta tako izvira predvsem iz strahu pred prihodnostjo, medtem ko spomini na mladost nelagodje le še poslabšajo. Spominjanje v magistralu sonetnega venca Frančka Kolariča pa nasprotno notranji nemir oziroma bol, ki jo pesnik personificira, lajša. Toda dokončno rešitev od bolečine, ki jo zadaja tujina, lirski subjekt pri Kolariču vidi le v smrti. Preteklost kot navdih služi tudi Eriku Kovačiču, saj v pesmi *Spomin* obnavlja otroško igro in domačnost. Notranji nemir v tej pesmi nastopi kot posledica razlike med tem, kar je bilo, in tem, kar je: enoličnost tavanja v tujini, ki jo pesnik nakaže z besednimi ponovitvami. Kot pri Jerucu se tudi tukaj refleksije povezujejo s samopomilovanjem, saj se lirski subjekt označi za bednega popotnika, ki si poje pesmi o nekdanjih dneh. Popotovanje je tema tudi v sonetu iz zbirke *Na tujih tleh* Frančka Kolariča, a v njej lirskega subjekta namesto spominov spremlja poosebljena bela senca. Ta se sprva kaže kot nekaj pozitivnega, saj ga budi iz nočnih mor in mu polaga svojo roko. Toda na poti mu neločljivo sledi, obenem pa povzroča otopelost, zaradi česar ne more uživati ne v naravi ne v družbi. Razlogov za to, zakaj v sebi nosi *bol zdivjano*, lirski subjekt ne daje. S pomočjo ostalih Kolaričevih pesmi lahko slutimo, da je ta posledica tujstva, ki ga spremlja kot pečat. Zapečatenost se kaže tudi v množinskem lirskem subjektu pesmi Čutimo, ki ga je v tem primeru zaznamovala izguba bližnjih. Če je pri Kolariču posledica pečata bela senca, se pri subjektu pesmi Čutimo kaže kot neposredna notranja bolečina. Anonimni pesnik jo izraža predvsem z roditeljskimi oblikami, kar za ostale pesmi ni značilno, ob številnih zamolkah pa lirski subjekt v izgubi bli-

žnjih išče smisel in s tem notranjo pomiritev, za katero sluti, da je dosegljiva. Tujina pri tem nima nobene vloge, kot pri Borštnikovi nenaslovljeni pesmi iz zbirke *Iz mojih temnih dni*. Tudi v njej si lirski subjekt želi preseči notranji nemir – ta je tokrat posledica velikega hrepenenja po idealu – a se zaveda, da to ni mogoče. Z vzkliki in nagovarjanjem vztraja kljub vednosti, da je ideal dosegljiv zgolj v sanjah. Podobna nemoč se kaže v Jeručevi *Pikovi dami*, kjer se mora lirski subjekt soočiti s smrtjo in z njo žrebati za življenje. Vzdušje pesmi in otopelost lirskega subjekta sta podobna kot v Kolaričevi pesmi *Bela senca*, a je grotesknost z dialogom, bičanjem in srepim gledanjem posebljene smrti veliko izrazitejša.

5. SINTEZA

Analiza taboriščne poezije razkriva njene skupne tematsko-motivne značilnosti. Avtorji se dotikajo predvsem domovinske, bivanjske in ljubezenske tematike. Te se skupaj z religiozno tematiko in različnimi motivi med seboj skoraj vedno povezujejo. Pri pesmih s prevladujočo domovinsko tematiko prevladujejo motivi odhoda, ločitve, spominjanja doma, bližnjih in pokrajine, čustva pa so po navadi izražena ob impresijah iz narave. Bivanjsko so lirski subjekti izpostavljeni občutjem notranjega nemira, žalosti, tujosti in hrepenenja, ki se ob izrazitem domotožju kažejo kot posledica begunskega in taboriščnega življenja. Pogosti so zato motivi poti oz. ceste, romanja in samote. Pesniki neredko obravnavajo tudi ljubezensko tematiko. V pesmih se tako pojavljajo motivi izgubljene ljubljene osebe ali nesrečne ljubezni, lahko pa gre za romantični ideal ženske ali preprosto nagovarjanje neznanké. Religiozna tematika je mestoma stopnjevana do molitve, v glavnem gre pa za zavedanje o prisotnosti Boga, kljub okoliščinam, v katerih se lirski subjekti znajdejo. V takšnem etosu so si zmožni osmisлити svoje bolečine in trpljenje, ki ga pogosto dojemajo kot nekaj rodovitnega. Včasih avtorji obravnavajo tudi oddaljitev od tega zavedanja, s tem pa kesanje. Poglavitna pesniška oblika je sonet in tudi ostale oblike pesmi so zveste tradicionalnim. Izstopa pesnitev v svobodnem verzu in likovna pesem, a pri njej ne moremo reči, da gre za vizualno poezijo.

Vladimir Kos s sonetnim vencem izvirno poustvari pasijon, ki ga izpelje skozi zorni kot Marije. Skozi tega avtor ne razkriva zgolj njene žalosti in bolečega pričakovanja, temveč tudi strahove in skrbi vseh beguncev, npr. zaradi negotove prihodnosti. Poseben zorni kot tako postane sredstvo za učinkovito poistovetenje (predvsem

tedanjega) bralca. Avtor skozi ta kot sporoča tudi idejo o spravi, ki pa jo vidi kot neposredno posledico dejanj Marije. V svoji drugi zbirki se Kos posveti impresijam iz narave in taboriščne okolice, ki jih postreže z nevsakdanjimi okrasnimi pridevki in kontrasti. V pesmi *Tajna* vpelje tudi motiv utišanosti, ki pri drugih avtorjih ni prisoten.

Franček Kolarič v svoji prvi zbirki poleg ljubezenske tematike, katere sentimentalnost ne postane pretirana, obravnava najrazličnejše motive. Notranje razpoloženje tesno poveže z utrinki iz narave, ki pa lirskemu subjektu več ne nudi prave tolažbe. V pesmi *Počivaj sladko* prepleta resničnost in sanje, motiv razdeljenosti pa učinkovito obdela v pesmi *Razklano drevo*. Ob motivih tujstva dosledno razvije simboliko bele barve, ki jo povezuje z notranjim trpljenjem in otopelostjo ljudi, ki so morali na pot. Drugoosebni lirski subjekt, ki mestoma nastopi, pa se izkaže kot njihov dobronamerni svetovalec. V smislu šaljivosti je njegova pesem *Metuljček* edinstvena. V Žalnem *vencu*, drugi zbirki, pesnik ostaja zvest subjektivizmu. Zanimivo vpelje motiv notranje razglašenosti in pisanja pesmi, kar mu je v tolažbo.

Osrednja tema poezije Erika Kovačiča je begunstvo in življenje na poti, ki jo zaznamuje religiozna tematika. Prevladujoč občutek lirskega subjekta je izgubljenost, njegovo notranje razpoloženje pa avtor nakazuje s pogostimi retoričnimi vprašanji. Vpelje tudi motiv greha in skušnjave, izvirno pa preplete ljubezensko tematiko s poetološko. Pesnitev *Begunski sveti večer* je pisana v svobodnem verzu, v njej pa izstopa močna navezanost na domovino in slovenski jezik.

V zbirki proze in poezije, *Strti cvetovi*, izstopa predvsem temačno vzdušje in estetika grdega, obenem pa je zbirka zanimiv dokument, ki pričuje, na kakšen način so se ljudje s tragedijo izgube spopadali in kako so si jo osmislili.

V zbirki *Iz mojih temnih dni* Pavle Borštnik sonetni venec nameni romantičnemu idealu ženske, v pripovedni pesnitvi *Slovenski tragediji* pa smo priča sanjam lirskega subjekta, ki ga posebjeno hrepenenje vodi po domovini. Avtor v pesnitvi posebi tudi narod in čas. Zbirka ima veliko umetniško vrednost predvsem zaradi bibliofilske izdaje, medtem ko se pesniška dovršenost bolje kaže v njegovi drugi zbirki. V njej npr. spomine iz otroštva nakaže z uporabo manjšalnic, strast lirskega subjekta pa ob spokojnosti narave, v katero se čuti ujetega, dramatično pride do izraza. Od romantične sentimentalnosti se oddalji, hrepenenje pa postane iskrena želja po pomoči ljudem v tujini.

Bibliofilska izdaja umetniško zaznamuje tudi prvo zbirko Dimitrija Jeruca. V njej vpelje motiv oddaljitve od Boga, ki ga ob bivanjski tematiki vodi do prezira življenja in bolečega odraščanja. V drugi pesniški zbirki jo estetsko nadgradi. Oddalji se od soneta, še vedno pa uporablja druge tradicionalne oblike. Med njimi izstopa pesem *Spomin*, v kateri je dolžina posameznih kitic prilagojena tako, da te tvorijo obliko trikotnika. Zaradi tega določene besede pridobijo poseben poudarek. Z odprtim koncem v pesmih *Zapel bi rad veselo pesem* in *V treh dneh* pesnik izpostavi, da se vzdušje hrepenenja nadaljuje. Zanimiva motivna novost je deseti brat, čigar usodo enači z usodo lirskega subjekta. Posebej grozljivo vzdušje mu uspe vzpostaviti v pesmi *Pikova dama*.

O taboriščni poeziji je sicer pisala že Irena Novak Popov in izpostavila tri glavne tematike: trpljenje, upanje in boj (1986: 201). Pri tem je potrebno opozoriti, da je bil njen predmet raziskovanja poezija, napisana v koncentracijskih taboriščih, medtem ko so bile pesmi, obravnavane v tej nalogi, napisane v begunskih. Neposreden boj za preživetje in težko fizično trpljenje se tako v njih ne odražata, lahko pa kljub temu med pesnimi odkrijemo več vzporednic. Povezujejo se predvsem opisi (tuje) pokrajine, smrti in izpovedi osamljenih posameznikov ter njihovega hrepenečega spominjanja doma (202). V prispevku še zapiše, da se lahko dovršenost pesniškega jezika v polnosti razvije šele v »situaciji odprtih eksistenčnih možnosti« (204), kar koncentracijska oziroma begunska taborišča vsekakor niso.

Od petih avtorjev sta se po taboriščni izkušnji v samostojnih izdajah pesniško udeleževala zgolj Dimitrij Jeruc in Vladimir Kos, ki velja za osrednjega pesnika slovenske emigracije. Njegova prelomna zbirka *Dober večer, Tokio* (1960) je označena kot ena prvih pesniških zbirk moderne slovenske poezije (Ogrin 2014: 11), s svojim ustvarjanjem pa si je kasneje prislužil tudi nagrado Prešernovega sklada. Na časovnici sodobne slovenske poezije, na katero ob drugih izseljenskih pesnikih in pesnicah⁶ vse do osamosvojitve niso smeli, jima nedvomno pripada posebno mesto. Če pa so njuni pesniški dosežki in dosežki ostalih izseljencev danes dovolj raziskani ter na časovnico ustrezno umeščeni, še vedno ostaja vprašanje.

6. Naj naštejemo le nekatere: Tine Debeljak, France Papež, Mirko Kunčič, Anton Novačan, Vinko Žitnik, Milena Šoukal, Pavla Gruden.

Pesniške zbirke iz begunskih taborišč predstavljajo začetke literarnega ustvarjanja obravnavanih avtorjev. Zaradi njihovih raznolikih življenjskih poti so prežete z motivi, ki so v slovenski poeziji skoraj edinstveni. Poleg umetniške in zgodovinske vrednosti bibliofilskih izdaj pa lahko njihovo vrednost najdemo tudi v številnih primerih izvirne in kvalitetne poezije, ki nam obenem razkriva, kako pristen odnos so obravnavani avtorji gojili do slovenskega jezika, kot tudi do domovine, iz katere so morali oditi.

6. VIRI

- Pavle Borštnik. *Iz mojih temnih dni*. Eboli. Begunska tiskarna, 1946.
Mejniki. 1948.
- Dimitrij Oton Jeruc. *Pritaval sem*. Eboli: Tehnika Slovenske armade, 1946.
Samotne poti. 1947.
- Franček Kolarič. *Na tujih tleh*. Špital: Slovenska begunska tiskarna, 1946?
Žalni venec. Špital, 1948.
- Vladimir Kos. *Marija z nami je odšla na tuje*. Lienz: Slovenska begunska tiskarna, 1945.
Deževni dnevi. Lienz: Založba Domači glasovi, 1946.
- Erik Kovačič. *Romar na beli cesti*. Špital, 1946.
- Skupinsko delo. *Strti cvetovi*. Lienz. Slovenska begunska tiskarna, 1946.

7. LITERATURA

- Janez A. Arnež. *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945-1949*. Ljubljana-Washington: Studia Slovenica, 1999.
- Pavle Borštnik. *Moj Čas*. Trst: Mladika, 2016.
- Tine Debeljak. *Trideset let zdomske emigracijske književnosti. Zbornik Svobodne Slovenije* 24/1 (1973-75). 381-437.
- Martin Jevnikar. *Nepoznani pesnik Dimitrij Oton Jeruc. Mladika* 8 (1989). 140-141.

- Zdravko Novak. *Slovenska ideološka emigracija v Združenih državah Amerike. Zbornik Svobodne Slovenije* 16 (1964). 253-277.
- Matija Ogrin. *Nagrada Prešernovega sklada: pesnik Vladimir Kos za pesniški zbirki Pesmi z japonskih otokov in Ob rahlo tresoči se tokijski harfi. Prešernov sklad* (2014). 10-12.
- France Papež. *Struktura poezije Vladimirja Kosa. Meddobje (Entre-siglo)*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1972. 96-100.
- France Pibernik. *Poezija Vladimira Kosa. Cvet ki je rekel Nagasaki*. Maribor: Obzorja, 1998. 163-221.
- Irena Novak Popov. *Slovenska taboriščna poezija. JiS* 31/6 (1986). 198-204.
- Lenart Rihar; Helena Jaklitsch; Helena Janežič. *Rojstvo novih domovin: bogata ustvarjalnost slovenskih beguncev v Italiji in Avstriji*. Ljubljana: NUK, Družina, 2017.
- Rozina Švent. *Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji. Dve domovini* 2/3 (1992). 67-101.

8. PRILOGA

Vladimir Kos

Deževni dnevi – Rubinast somrak

*Rubinast somrak in bežeči oblaki.
Na travnike padajo sence z gora,
v daljavo drdrajo leskeči se vlaki,
ob mlinu odmeva šumenje voda.*

*Vijoličast mrak, da nebesa temnijo.
Le murni še v miru večernem pojo.
V velikih se oknih že lučke smejiijo,
a vonji po dimu leže nad zemljo.*

*Brezkončen polmrak. – In molčča tujina.
Ah, vedno ta lepi in hladni večer ...
Kot Njemu nekoč mi je kamen: blazina
in v srcu deliva si tujcev nemir.*

Marija z nami je odšla na tuje – I.

Grozeč nemir lebdi v naročju mraka,
 že kriki karavan done v puščavi,
 molče se dviga tempelj na višavi,
 ni zora poljubila še vodnjaka...

Marija v mesto z Jezusom koraka,
 da praznik svet obišče po postavi;
 nekje za njo je Nazaret v daljavi,
 nekje pred njo prerokba Sina čaka...

Zaman v zastrto daljo se ozira,
 nikdar ne vrnejo se mlada leta,
 spominov trnje krog srca se spleta.

Ljubezen v nemi žrtvi zdaj odmira.
 Med njo in Sinom volja je Očeta.
 Oko v bodočnost s strahom se upira.

Franček Kolarič
Na tujih tleh – Bela senca

Zdaj bela senca plazi se za mano.
 In vsako noč z blodečih sanj me dramí,
 nje mehko belo roko čutim še na rami,
 ko skož' viharje nosim bol zdvijano.

Srce ob cvetu rože se naslaja,
 a senca bela k duši se privije,
 opojen vonj cvetlice s srca spije.
 zastonj srce ob rožah se napaja.

V veselju, vrisku v pesmi pevcev vbran,
 v prešernem plesu družbi razigrani,
 poljublja sence me obraz zorani.

Zdaj z roko v roki čez poljane bele,
 hodila bova, senca bela, v dvoje
 in gledala, ko rože bodo cvele.

Žalni venec – Magistrale

Zdaj v pesmi zlivam prošlih dni spomine,
skeleča bol jih tebi, draga piše.
Srca skrivaj pekočo solzo briše.
V spominu nate dan tesnobe mine.

Z dobrav so tožnih cvetke obledele,
kjer pesmi v smehu smrti so ugasnile.
Nevesti šopka ve ne boste zvile.
Še meni žalni venec boste plele.

Moj prt mrtvaški bodo deve tkale,
ko zvon bo jokal Svetega Martina.
Lopate bodo zadnji dom kovale.

Odslužena srca bo težka dnina.
Prevare duše več ne bodo žgale.
Pozabljena na veke bo tujina.

Erik Kovačič

Romar na beli cesti – Spomin

Bila mi ljuba je nekoč igrača.
Gradil železnice sem, peljal vlake,
postavljaj sem svinčene si vojake
in streha krila me je še domača.

K igračam vedno se spomin povrača,
ko sem gradil si majhne vrtiljake,
gradove si postavljaj nad oblake.
Za god mi zadišale so pogače.

A danes krije me viharna noč,
popotnik beden sem na tujih tleh,
popotnik, ki sam sebi si pojoč

ustvarja pesem o nekdanjih dneh,
ustvarja pesem, v duhu zemljo zroč,
ki mu je vzeta, kot bi storil greh.

Skupinsko delo
Strti cvetovi – Čutimo

Čutimo,
 kako nam trpljenja roka jeklena
 bratov zgubljenih draga imena
 reže v bitij globine. –

Čutimo,
 da se za večno je vtisnil nam v duše
 trpečega doma prt Veronikin –
 a slutimo le –
 kako bridko – in – kako ... lepo
 je biti zemlje mučencev sin.

Pavle Borštnik
Iz mojih temnih dni

Jutranji žar bi snel Ti raz nebesa,
 povzdignil v sončne bi Tvoj lik višave,
 poslednjo Ti razbral željo z očesa,
 strun najmilejših bi zapel Ti – ave!

Takrat – se zdi mi – bi začel živeti,
 pozabil bi na vse nekdanje boje,
 takrat bi nehal iluzije kleti,
 prerodil bi se v moči luči Tvoje!

A Ti? Bežiš mi! Brez glasu odhajaš in v
 sanjah le brezupnih me prepuščaš,
 takrat prevzemaš me, mi čuda rajaš.

A vem: čeprav mi hrepenenje plačaš,
 bežiš, ko sine zora spet odhajaš:
 iz sanj prišla si, v sanje se povračaš!

Mejniki – Življenje žge

Ujet sem v molk topolov in neba,
neznana mi je pesem tujih ptic
in plamen v strasti razgorelih lic
mi ne ovija tihi hram srca.

Le včasih pljuske v me kot val iz morja
neznana želja, – kot fazanov klic
v poletno noč, odeto v plašč meglic, –
in spet zamre v molk zmirjenih želja.

Pa vendar sem nemiren kot vulkan:
življenje vre, ljubezen se preliva,
kipi in vre kot sinji ocean.

Vse vre in kliče, hoče ven, na dan;
vsa moč, ki polna je je duša živa!
A jaz sem v mir topolov zakovan!

Dimitrij Jeruc**Pritaval sem – Ničvreden sem**

O vem, da sem ničvreden, hlapec tuji sli,
številka mrtva te in te barake,
zaman oteпам se moreče tlake,
služiti moram tujcu lačnemu slasti.

Ko bil bi vsaj berač, da prosil bi ljudi,
močan in mlad, odšel bi med težake,
odkril bi pot, ki vodi med oblake,
spet bil bi krepek mož, poln vere in časti.

A več razdelil sem kot sem s krvjo prejel
in rodno mleko zlival v tuje žile,
smehljaj jim dal, ko nisem drugega imel.

Sedaj sem sam in roke so klonile,
zeleni plod, ki pred poletjem je zvenel,
odmev srca, ki sle so ga zdrobile.

Samotne poti – Pikova dama

Tiho stopila je v sobo bolest,
znanka vsakdanja z nešteto obrazi,
rahlo, vdano do srca se plazi,
nemo ozrla se v mojo je vest.

»Kje si zapravil, o človek, življenje,
reci, povej mi zdaj svojo skrivnost,
vem, da ti nisem priljubljeni gost,
smrt mi ime je, poslednje hropenje.«

Molčal sem zlomljen pred strašno besedo,
videl v zrcalu le sebe mrliča,
ona me z bikovko šiba in biča,
srepe sijalo ji lice je blede.

»Sedi za mizo, zdaj bova vadjala,
sodbo si slišal, ki Bog jo je dal,
smrt ali milost boš sam si izbral,
liste premešaj!« – je grobo dejala.

»Hočeš življenje, izvleci rdečo!
Vedi, grobar ti izkopal je jamo.
Vleci!« Potegnil sem Pikovo damo,
zlobno je smrt ugasnila mi svečo.

NAŠ SVET, NAŠ VESOLJNI POGLED

Konec tisočletja in začetek novega sta s seboj prinesla človeštvu vrsto sprememb na vseh področjih. Obstaja veliko pogledov in elementov, ki določajo nov svetovni kontekst. Na ekonomskem področju doživljamo globalizacijo gospodarstva z oblikovanjem blokov, ki so, po upajočem začetku, sprožili različne procese, nova gospodarsko-komercialna soočenja po vsem svetu, pojav regionalnih in drugih nacionalizmov.

V mnogih državah ta razvoj povezuje in podpira neoliberalna ekonomska teorija. Socialna država, ki je nastala po drugi svetovni vojni, se umika pred neoliberalno državo; mnoga državna podjetja so privatizirana, pri čemer se ne upravlja več v skladu s storitvami, ki jih morajo zagotavljati družbi, temveč v skladu s tržnim zakonom, konkurenčnostjo in ustvarjanjem večjega dobička, ki je skoncentriran v rokah le redkih. Dejansko svetovni kapitalizem nalaga novo mednarodno prerazporeditev dela, hkrati pa daje velik pomen finančnemu, špekulativnemu področju, ki se prav sedaj nahaja v krizi. Realni socializem izginja skupaj z ZSSR in na njenih vplivnih območjih. Padec berlinskega zidu je simbol tega razvoja, a ne smemo prezreti, da se marsikje po svetu pojavljajo drugi zidovi.

V povezavi s temi pojavi obstaja velik razvoj družbe znanja, ki ima zelo pomemben vpliv tako v kibernetnem kot v tehnološkem svetu, zlasti v biogenetskih in mikrogenetskih raziskovanjih. Komunikacije dosegajo presenetljiv razvoj po vsem svetu. Na ta način nastane novo obdobje svetovnega kapitalizma z novimi odnosi na mednarodni ravni in novimi funkcijami ali vlogami odvisnih, obrobni držav, ki se evfemistično imenujejo »nastajajoče«.

Spremembe se dogajajo na vseh področjih, tako v gospodarskem kot političnem, socialnem in kulturnem. Brez dvoma se je začelo novo obdobje z novo vizijo sveta, ki so jo mnogi poimenovali ‚postmodernizem‘.

Svoboda in boginja razuma, tako opevani v modernosti, omogočata povrnitev različnih vrst pravic, ki po drugi strani dvomijo o vesoljnem idealu modernizma; krivica, marginalizacija, lakota, nasilje ostajajo na vseh ravneh družbe in v vseh družbah, tako razvitih kot tistih, ki niso uspele doseči te stopnje.

Postmoderna misel drastično postavlja pod vprašaj neizbežno vero v napredek, učinek Razuma in Znanosti, ki naj bi domnevno vodili človekovo dejavnost. Na ta način se radikalno postavlja pod vprašaj evolucija človeštva, kjer bi blagostanje bilo način življenja vseh, univerzalna znanost in edinstvena vizija sveta, do katerih nikoli ni prišlo.

Obstaja globoka kriza sodobne misli in njenega znanstvenega epistemološkega modela. Vprašamo se: katera je vizija sveta, ki prevladuje v sedanjem obdobju, kje izvira in kako se ohranja? Na različnih področjih družbe se začenjajo pojavljati nove skupine mladih z zelo različnimi vizijami. Generacija tisočletnikov (rojnih med letoma 1981 in 1999), generacija Z (rojena po letu 1995), če omenimo le obe najnovejši.

Kateri je izvor te nove vizije sveta in načina bivanja, ki se začne v mladosti in se ohranja v družbi? Vprašamo se: kateri so prevladujoči dejavniki socializacije in kateri omogočajo nastanek novih načinov razmišljanja in življenja? V vseh teh procesih, kakšno vlogo igra šola ali na splošno izobraževalni sistem? Kako se v tej stvarnosti postavimo z umom, duhom in telesom? Kakšne strokovnjake potrebuje ta nova stopnja družbe? Sprašujemo se, kam se v vseh teh procesih usmerja misel in pogled človeka.

Tradicionalno govorimo o socializatorjih, ne glede na to, ali gre za ljudi ali ustanove ali družbo samo, ki skuša v elemente, ki so vanjo vključeni, vgraditi različne vrednote, običaje, znanje, spretnosti itd., za produktivno integracijo posameznikov v družbo in da jim to omogoča dostojno življenje.

V tem pogledu se pojavljajo družina, šola, vrstniki, prijatelji, družba sama, mediji, skupaj z različnimi klubi in kulturnimi ustanovami. Vsi ti so glavni posredovalci za druženje.

Družina je prvo okolje, ki otroka izobražuje in usposablja v različnih vidikih. Za njegovo nadaljnje vedenje je bistveno občevanje, ki ga je bil deležen v prvih letih življenja. Vse to je povezano z različnimi podedovanimi genetskimi elementi. V sedanjosti vključevanje otroka v družbo poteka zelo zgodaj. Mediji vseh vrst vplivajo na njegov način razmišljanja in vedenja. Elektronske igre polne nasilja, osebe v serijah ali telenovelah, ali v oglaševanju, zelo pomembno vplivajo na vedenje otroka tako v sedanjosti kot v poznejših fazah.

Sedanja psihologija poudarja, da je način njegovega življenja v zgodnjem otroštvu odločilen v strukturi njegove osebnosti. Gotovost lastnega zadržanja, ki si jo je otrok pridobil v tej prvi fazi, ga bo spremljala vse življenje. Družinsko nasilje mu ne bo omogočilo živeti iskreno in polno naklonjenost in ljubezen. Družbena negotovost njegove družine v zgodnjih letih ga bo pogojevala skozi celotno pot. Očitno je, da bomo z globokim delom odpornosti lahko premagali številne težave in travme.

Brez dvoma je šola bistvena za razvoj otroka. Vsekakor se tu še naprej potrjujejo socialne razlike, ki jih otrok že živi v svoji družini. Veliko so nam povedali o izobraževanju na Finskem, eni izmed držav z najboljšim izobraževalnim sistemom; tam so vse šole enako učinkovite in kompetentne. V našem okolju (avtor se nanaša na Latinsko Ameriko – op. ur.) imamo široko paleto šol različnih kakovosti in vrst usposabljanja, ki ga prejemajo otroci in mladi. Čeprav obstaja javna in univerzalna izobraževalna politika, šole, tako javne kot zasebne, odražajo družbeni sektor, ki mu pripadajo učenci, ne samo zaradi kakovosti poučevanja in usposabljanja, temveč tudi glede na miselnost, ki jo širijo, na ideologijo socialnega sektorja, ki mu pripadajo njihovi študentje. V mladih letih mladostnik analizira in živi različne izkušnje, se bolj kritično približa številnim življenjskim razmeram. Izbira in prilagaja modele, ki jih nalaga družba, ter prilagaja in izbira vrednote in življenjski slog. Vedno je prostor za svobodno izbiro, če je bila osebnost strukturirana z vrednotami.

Vsekakor so vrednote, ki mu jih vcepi družina, pomembne, vendar v mnogih primerih niso odločilne. Oseba gradi svoj življenjski model zavestno ali nezavestno. Obstajajo ljudje, ki so bolj jasni in bolj kritični, drugi pa se prilagodijo življenjskemu slogu svojega okolja, kadar to dopuščajo okoliščine. Razvoj osebe se nadaljuje skozi vse življenje.

Nobenega dvoma ni, da so omenjeni dejavniki tisti, ki ljudem dajo pripravo in vizijo sveta. Toda obenem danes vidimo hitrost

menjave generacij v njihovih vizijah sveta in njihovem načinu življenja. Nanašamo se na tisočletnike ali generacijo Y, rojene približno med letoma 1981 in 2000. Pripadajo četrti industrijski revoluciji. Pri tej bodo roboti, integrirani v kibernetske sisteme, odgovorni za korenito preobrazbo, zaznamovano z zblizevanjem digitalnih, fizičnih in bioloških tehnologij, ki predvidevajo, da se bo svet, kakršnega poznamo, spremenil. »Nahajamo se na robu tehnološke revolucije, ki bo bistveno spremenila način kako živimo in se povezujemo.« (Klaus Schwab).

Te pomembne spremembe so vzrok za vizijo in način bivanja tisočletnikov. So digitalni domorodci, ki so sposobni opravljati več nalog istočasno. Niso bahavi do svojih naslovov, ki jih imajo več; službo iščejo v skladu s svojimi interesi. Ne marajo delovnega urnika. Ne investirajo v avtomobile, hiše ali druge stvari, ki so bolj oddaljene in finančno bolj zapletene. Potrosijo za takojšnje. Živijo v sedanjosti; so državljani sveta. Nočejo si večjih življenjskih obveznosti, raje nimajo otrok.

Pojavlja se mnenje, da že zaključujejo svojo vladavino, čeprav jih želimo v teku časa videti na vodilnih položajih kot usmerjevalce zgodovinskih družbenih procesov. Kmalu bodo del zgodovine kot mlada odrasla generacija in jih želimo videti kot odrasle in voditelje. A so jih nadomestili, da prepustijo prostor generaciji Z (rojeni po letu 1994).

Rojeni sredi digitalne dobe ne morejo živeti brez interneta. Lahko uporabljajo hkrati do pet naprav in so zelo odvisni od tehnologije. Iščejo prilagodljivost v delovnem urniku in da po možnosti delajo od doma. To jim omogoča, da imajo čas za druge dejavnosti. So samouki in se raje učijo od doma po spletu.

Obe nedavni generaciji sta mladi družbi ali družbena sektorja z določenim razvojem. Čas bo pokazal, kako se človeštvo razvija s temi generacijami in njihovo zelo posebno vizijo življenja. Pri merjava med postmoderno mladino in temi generacijami bi nam dala zelo zanimive elemente.

A nenadoma se je vse spremenilo. Ko smo mnogi mislili, da so pretresi in resne težave odmišljene, da se planetarne vojne ne bodo več dogodile, ko se je zdelo, da je skoraj vse usmerjeno, razen nekaterih regionalnih konfliktov, poleg boja za hegemonijo nekaterih sil v svojih regijah in po svetu, kot Kitajska – ZDA, se je pojavil nov, nepričakovan dejavnik: virus Covid-19. Modernost je zamegljena,

na vse načine jo napada invazija, enakovredna svetovni vojni. Sodobni človek se počuti pretresen v vsem svojem pogledu na svet, svojem življenju in obstoju.

Ta virus, Covid-19, je pretovoril vse človeštvo in ves njegov red. Katastrofe in vratolomnost se pojavljajo na vseh področjih. Vidimo razburljive padce proizvodnje in različnih gospodarskih kazalcev. Bolnišnice niso bile pripravljene na pandemijo, prebivalci še manj. Čeprav je rečeno, da epidemija ne razlikuje ras, družbenih sektorjev itd., se ne izkaže tako. Najrevnejši in najbolj marginalizirani sektorji so v vseh državah največje žrtve epidemije. Sožitje številnih članov družine ali družin pod isto streho je podvrženo splošni okužbi. Porazno je zapiranje šol, tovarn in drugih delovnih središč. Brezposelnost, upad proizvodnje, izginotje dejavnosti družbe v številnih sektorjih in panogah. Na politični ravni mnogi govorijo o pojavu in uvedbi prehodnega izrednega stanja. Ali bo ta negativni globalni pojav vplival na človeštvo, njegove splošne procese, ekonomski sistem, način bivanja in razmišljanja človeštva? Bomo bolj solidarni, širši v pogledu do bližnjih? Kakšna bo naša prihodnost?

Srečujemo se s številnimi napovedmi ter interpretacijami. Beremo eseje različnih akterjev družbe, politikov, znanstvenikov, intelektualcev ... Se bo pojavil nov svetovni nazor celotnega človeštva ali bomo znova sprožili v pogon isto, kar smo že doživeli, mislili? ... Nenadoma smo priče tekmi, kdo bo prvi pogodil o prihodnosti človeštva, od zelo optimističnih do zelo negativnih, depresivnih pogledov.

Omenimo nekaj mnenj ali napovedi.

Slavoj Žižek trdi, da je »epidemija koronavirusa napad na globalni kapitalistični sistem«, in predlaga »razmišljanje o alternativni družbi preko nacionalne države, ki naj samo sebe uresniči v oblikah solidarnosti in globalnega sodelovanja«. Lahko bi se strinjal s predpostavko. Koronavirus destabilizira svetovni kapitalizem, kar pa ne pomeni njegovega propada. Predlog je skrajno utopičen. Katera stranka, socialni sektor, narod, bo sprejela ta predlog? Samodejno, mehanično se spremembe na ekonomski, politični in družbeni ravni ne zgodijo tako radikalno, čeprav predlog zveni kot zaželen.

Raznolikost stališč in mnenj narašča, ko se dnevi vrstijo in množijo skupaj z virusi in so številni. Gredo od najbolj fantastičnega do preveč realističnega. Giorgio Agamben, ki je tudi eden prvih, očita italijanski vladi, da si je »izmislila epidemijo« z namestitvijo centra-

liziranega nadzora vlade nad prebivalstvom. Res je, da izolacija povzroči psihološke učinke na posamezne državljane in novo obliko družbenega odnosa s številnimi drugimi posledicami. Pesimizem, kaos, zmedenost, nasičenost. Resničnost je taka, da lahko traja dolgo in med različnimi mnenji se opozarja tudi, da bo to vzpostavilo novo vizijo sveta in družbe, ki bo izoliralo posameznike.

Čeprav mnogi to vidijo kot potrebo po regionalnem in globalnem sodelovanju, obstajata tudi konkurenca in izolacija na ravni držav in regij. Opažamo okrepitev delovanja držav; pojava zelo nezadostnih zdravstvenih sistemov v kritičnem stanju, ki so že v »normalnih« časih imele veliko pomanjkljivosti.

Močno je vplival pojav na izobraževalno področje. Splošno zaprtje šol na vseh ravneh od predšolske do visokošolske. V nekaterih državah so izvedbo pouka posredovali preko različnih internetnih programov.

Že od samega začetka se je opustila pedagoška razprava glede starosti, ki naj otroku dovoli uporabo digitalnih instrumentov. Mnenje, da mora otrok uporabljati nove tehnologije že v zgodnjem otroštvu, je v nasprotju s tistimi, ki vztrajajo, da ročno pisanje razvija številne zmožnosti in sposobnosti otrokovih možganov. A v resnici je otroke vrgel v tolmun pod geslom »reši se kdor se more«. Tisti, ki imajo glede na svoj socialni status večje ekonomske sposobnosti, imajo veliko več možnosti uspeha. Tako smo se na splošno znašli pred novo digitalno in izobraževalno ločnico. Odpad otrok iz najšibkejših sektorjev. Nesposobnost uporabe digitalnih sredstev s strani velikih sektorjev našega okolja. Zanimivo je, da je bilo tisto, kar je bila prej zelo teoretična razprava, je praksa virtualnega izobraževanja učiteljev obogatila z različnimi mnenji.

Mnogi menijo, da se je učitelj okoristil, ker poučuje »iz udobja svojega doma«. Dejansko pa je učitelju veliko težje pripraviti virtualni pouk kot prisotnostni. Predhodna priprava avdiovizualnega gradiva, vaje za študente itd., zahteva veliko spretnosti in tehničnega znanja. Sama izvedba virtualnega srečanja ni preprosta, ne glede na digitalne platforme, ki jih uporabljamo, nekatere bolj prijazne, druge manj. Očitno je, da je izobrazbena raven, na kateri delamo, drugačna; nekatere so enostavnejše, druge bolj zapletene.

Važna je socializacija, integracija med otroki ali mladimi. To je podano v neposrednem (prisotnostnem) načinu. V virtualnem svetu se ta izobraževalni proces, tako pomemben za otroke ali mlade,

ne dogodi, temveč izgine. Smo osamljeni posamezniki. Čeprav je res, da so številne dejavnosti pri opravljanju nekega poklica individualne, posameznik pred računalnikom, obstajajo tudi drugi poklici, pri katerih delo poteka vse bolj multidisciplinarno. Tega ni mogoče pridobiti pred računalnikom, temveč pri skupini študentov ali strokovnjakov, ki so integrirani iz različnih disciplin ter da imajo sposobnost in navado poslušati, razumeti osebo pred seboj, razpravljati, izmenjevati ideje, sprejemati mnenja in razhajajoče se predloge. Te sposobnosti ne daje virtualno poučevanje, temveč le osebno.

Z vidika teorij učenja je v poučevalnem načinu konstruktivistična teorija učenja bolj inštrumentirana. Študent gradi svoje znanje na podlagi analize, primerjave konceptov z realnostmi, dialoga s sošolci, ki ga podpira učitelj. To je bolj prilagodljiv in formativen način za študenta. Naklonjen je razvoju osebnosti otroka ali mladostnika. V virtualnem načinu je bolj inštrumentirana memorizacija. Teorija, ki to utemeljuje, je bahevizem (konduktizem).

V zvezi s tem so tisočletniki in generacija Z, s svojim načinom bivanja in razmišljanja, bližje temu načinu. Jasno je, da digitalna virtualna modalnost učence bolj pripravi na sedanjo kibernetsko tehnično delo. Različni poklici in različne poklicne prakse v običajnih razmerah zahtevajo en ali drug način, odvisno od potreb strokovnega področja. Toda na osnovnih ravneh je odnos med učenci in njihova interakcija bistvenega pomena za njihov razvoj in usposabljanje.

Drugi vidik, ki je prisoten v sedanjih razmerah na področju izobraževanja, ki smo ga že omenili, je povečanje izobraževalne vrzeli med različnimi socialnimi sektorji. Če so bile v prejšnjih razmerah v izobraževalnem sistemu različne težave, so se sedaj poostriale. Odstopanje ali zapuščanje študija se je od prvega trenutka znova pojavilo. To povečuje izobraževalno zaostajanje, ki je bilo opazno že v prejšnji fazi.

Razlika v učnem sistemu med zasebnimi in javnimi šolami je izredna. Medtem ko zasebne šole, ki občujejo z bolj ali manj premožnimi ljudmi, delujejo digitalno na formalen in reden način, s polnimi urniki, pa javne šole, kjer učenci nimajo lahkega dostopa do računalnikov in interneta (kadar ga imajo), napredujejo počasi, na bazi programov ki jih posreduje televizija. To je primer Mehike,

ki je problem delno rešila. Nekatere druge države Latinske Amerike so šole preprosto zaprle, brez kakršnega koli alternativnega načrta.

Kot splošen zaključek, po mojem mnenju, lahko predstavim nekaj razmislekov. Države si bodo opomogle v novi obliki delovanja. Razvite centralne države, ki so se nahajale v bolj ali manj dobrem stanju, si bodo hitreje opomogle. Ne verjamem, da bi na svetovni ravni prišlo do novega, zelo odprtega gospodarskega povezovanja, ki ga nekateri optimisti omenjajo. Vsak bo najprej iskal svojo korist in videl, kaj lahko dobi od drugih, in hkrati »pomagal« starim in novim ubožanim, v sklopu tega, kar dopušča in predlaga svetovni gospodarski sistem in njegovi organizmi.

Pojavljale se bodo nove osiromašene države, nekatere, ki se imenujejo nastajajoče ali neoperiferične (novoobrobne), ki bodo nazadovale v svojem poskusu razvoja. Ubogi bodo še revnejši. Splošne gospodarske razmere bodo vplivale na različne sloje prebivalstva, ki bodo izgubili dobršen del prejšnje kupne moči in življenjskega standarda. Kot v vseh krizah bodo tudi bogati ljudje bogatejši. Svetovne sile bodo vztrajale v svojih bolj ali manj resnih spopadih, ki bodo morebiti tudi nevarni.

Čeprav se zdi, da prevladujejo sektorski in nacionalni ukrepi in politike, se moramo vrniti k planetarnemu razmišljanju in univerzalnim težavam. Pandemija ni nacionalno ali regionalno vprašanje, je globalna in planetarna. V tem istem smislu moramo preseliti vizijo in razpravo o planetarnih problemih na vseh ravneh, znanstveni, politični, ekonomski, socialni, kulturni, večnacionalni in pri oblikovanju planetarne zavesti. Prihaja vedno več vrst težav, ki bodo nove in s katerimi se bomo morali soočiti vsi. Prihodnost je povod za upanje in ne za depresijo.

Kot bi rekel papež Frančišek: **IMAMO PRAVICO DO UPANJA.**

Texcoco - Mehika, september 2020

(prevedel Tone Mizerit)

PESNIK VINKO ŽITNIK IN NJEGOV SVET**Ob 40. obletnici njegove smrti**

Poslušaj, v jasni, zlati pomladni dan odmeva:

Ščink! Cicifuj!

In sonce vsak dan bliže goró in plan ogreva.

Ozimno bilje v polju tako lepo uspeva,

zgoščuje se in dviga vse više v dan iz dneva!

Le povasuj

pri mladi žitni bilki in jablanovem cvetu,

v gredici pri pojočem, razneženem dekletu,

pri smehu njenih ustnic in dveh zenic lesketu;

ustavi na ozarah se pri orjočem kmetu

in pomodruj

z njim kakor kmetovavec ter za ročice primi

kot on, zdaj, ko docela je čas slovo dal zimi,

ko da si sam posestnik mlad, se pobrati z njimi,

pod noč na vasi pa kot mož pomožuj z možmi mi!

Potem potuj

s pogledom in željami z valovi vetra, z žarki

nad žiti, brazdami, ne da prazno s preudarki

ukvarjal bi se kakor z življenjskih sil izvarki,

naseli se med zemlje obilnimi podarki

ter si nasuj

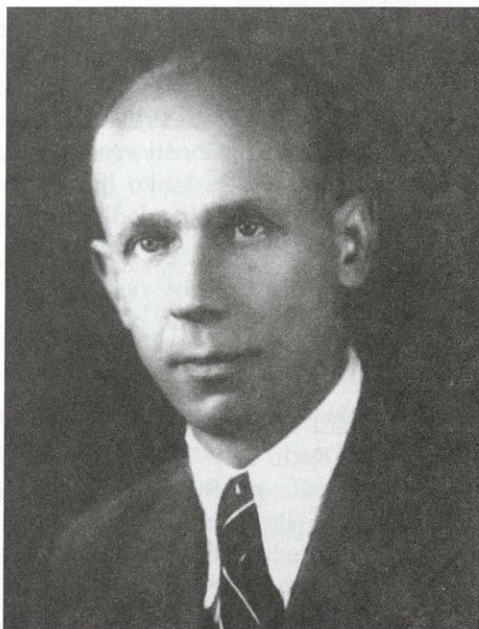
krasot teh podeželskih v srce in hrepenenje

in zdravih sil v duha za umirjeno življenje –

za takšno, ki ni mar mu meščansko bolno mnenje,

da ti bo tuj

obup, ki brizga v bolne ga duše teh dni vrenje!

Vinko Žitnik

Naloga pesnika je odvezati in odpeti snov, ki naj bi poletela ... to je vse življenje počel Vinko Žitnik, pesnik, pisec posvetnih in nabožnih pesmi z impresionističnimi in ekspresionističnimi značilnostmi. Koliko mu je uspelo? Njegovi glavni viri in navdihi so bili slovensko podeželje, ljubezen, vera in pokrajina. Vzore je iskal pri Prešernu, Jenku, Gregorčiču ... Oblika, metrika in rime njegovih pesmi so brezhibne, metaforika in jezik pa tista, ki sta v ljudski govorici in zavesti ...

Kdo je bil Vinko Žitnik, pesnik slovenskega podeželja? Bil je resen mož, poštenjak, redkobeseden, sproščen, vitek, skoraj breztežen. Oblačil se je skromno, a klobuka nikoli ni pozabil. Na pot se je podajal z usnjeno aktovko, v kateri so bili najbrž njegovi sprotni zapiski in nove pesmi. Ko je bil v službi, je nosil dolgo haljo. Bil je asket, hodil je urno in se vedno prijazno odzival ljudem. Nečak Janez se ga spominja kot strica, ki je prihajal na obisk in ni nikoli pozabil otrokom prinesiti slaščic. Z njimi se je spustil v igro, sédel na tla, ko pa so ti odraščali, jih je rad poslušal in spraševal po tem, kar jih je zanimalo.

Očarale so ga lepote Slovenije, zlasti tiste iz njegove Dolenjske, ki se jih je pol življenja veselil in jih slavil, drugo polovico pa pogrešal in še naprej opeval. Prepričan je bil v človeško dobroto in se čudil, da je kdo sploh sposoben krutosti. Verjel je v lepoto slovenske besede in dvomil o resničnosti vesoljskih potovanj, odločno pa zanikal možnost, da bi se lahko ljudje kdaj med seboj sporazumevali po telefonu in se hkrati gledali v oči.

Vsi, ki so ga poznali, so vedeli, da piše pesmi. Napisal jih je na tisoče, zlasti sonetov. Prav njegov nečak Janez je na spletu objavil seznam pesniških zbirk in število pesmi do leta 1964: 3.785 pesmi. Upravičeno sklepam, da se je njihovo število približalo petim tisočem.

Vinko Žitnik se uvršča v prvo generacijo leposlovnih ustvarjalcev prejšnjega stoletja. Rodil se je v Grosupljem 27. marca leta 1903, domačijo so imenovali »pr' Bubnovih«, umrl pa v Buenos Airesu 22. junija leta 1980. Pred odhodom v Argentino je svoje pesmi skoraj dve desetletji redno objavljval v slovenskem tisku, po izselitvi pa je pesniško delo nadaljeval z enakim zagonom.

Kot otrok je z družino srečno živel na dolenskem podeželju. To okolje je za vedno hranil v spominu in iz njega črpal podobe in vsebine, povezane z naravo, kmečkim življenjem in odnosi med ljudmi. V mladosti je v rodnem Grosupljem deloval kot eden pomembnejših animatorjev kulturnega življenja, zlasti amaterskega gledališča. Bil je vsestransko nadarjen in željan znanja. Odločil se je za poklic orožnika, čeprav je bil po naravi in prepričanju pacifist.

Strokovnjakinja za kulturno zgodovino Janja Žitnik Serafin je v *Dveh domovinah* zapisala, da »korenine Žitnikovega pesniškega razvoja segajo v trideseta leta, v čas tako imenovanega slovenskega ruralizma, ki je dosegel svoj vrhunec v Kocbekovi pesniški zbirki *Zemlja*«. O njegovem pesniškem izrazu pravi, da je »pristen in doživet, izredno komunikativen in kljub ujetosti v stroge uveljavljene oblike, kakršne so uporabljali številni njegovi sodobniki, nič manj neposreden in prepričljiv. Žitnikove pesmi so neprisiljene. Bralcu ponujajo estetsko dovršenost in prenašajo pristno pesnikovo občutje, ki je tako toplo in življenjsko, da mu ni mogoče očitati ponarejenosti. Eksperimentalna poezija mu je tuja, prav tako hermetična zaprtost nekaterih njegovih sodobnikov. Pesniške oblike, kakršne so ustrezale številnim generacijam pred njim, ustrezajo tudi Žitniku.«

Objavljaj je v predvojnih listih in revijah in izdal samo eno pesniško zbirko. Zbirka *Pomlad* iz leta 1937 obsega osemdeset pesmi. Teme so pomlad na deželi, ljubezen, strast, odpoved, Bog, samota. Tu srečamo sonete, gazele in druge pesniške oblike, povsod je strogo odmerjena dolžina verzov in kitic z brezhibnim ritmom in rimo.

NAD BREZNOM

*Nad breznom sebe samega se v sladki grozi zibljem,
s svetilko uma svetim vanje in kaj skriva dno, ugibljem.
Do dna bi si pogledal rad v vulkanu doživetij,
skoz slutenj mrak bi našel rad v svet zadnjih razodetij.
V deželo nezavednega, v prečudne temne rove
bi rad posvetil, da bi vse odkril srca svetove,
tako poslednje v sebi bi pregnal mrakove.
In verujem v prevaro lastno, da tedaj bi se otel iz te
tegobe,
v poldnevu uma našel pot do svoje bi podobe ...
Svetilka uma, joj, še vedno mi premalo sveti,
mrak rdeči mojega srca ne da mi dna zazreti!*

Že v mladosti se je Vinko Žitnik začel zavedati družbenih razlik in krivic, hkrati pa je potrjeval podedovana krščanska prepričanja. Tako je ob koncu tridesetih objavljaj razmišljujoče pesmi s socialno, protivojno in domoljubno tematiko, v njih se odražata pesnikov odpor do naraščajoče napetosti in nasilja med narodi, razmišljanje o slepem verovanju množic v razne ideologije, medtem ko brezposelni brezdomci stradajo, izkoriščani delavci pa s svojimi žulji še naprej redijo tujce.

KOPAČI

*Med trsjem v soncu rijejo kopači;
v široki vrsti sklonjeni nad lapor,
na pol nagi, ožgani v rebra, v lice,
vihte kot sužnji težke krčanice,
otirajo si pot s prsteno roko
in svoj napor utaplajo v pijači –
nad njimi pa nebo kot sinji prapor*

čez našo zemljo plapola visoko.

A spred na griču mrk, siv dvor stoji

kot ječa naših lepših dni, pravice

in tujca z žulji naših rok redi ...

V to humanistično poklicanost, ki jo je oblikoval v pesmih s kmečko vsebino in pokrajinsko panoramo ter s krščansko miselnostjo, tako kot so mu jo pričarali vzorniki in jo je iskal v slovenski tradiciji, je posegla vojna. Nanjo se je odzval tako, da je svaril in klical k streznitvi, češ, naj se rojaki zavedajo dogajanja okrog sebe: prelivanja krvi, uničevanja življenj, načrtov in ustvarjalnih naporov, ječanja beguncev in ranjencev. Bližajočo se vojno je primerjal z ognjenimi zublji, ki že ližejo strehe sosednjih hiš. Pesnik je pozival k splošno človeškim in moralnim idealom, proti koncu vojne pa je v njegovih pesmih prevladovala protirevolucionarna propaganda. V Ljubljani je ostal do maja leta 1945, ko je odšel v begunstvo v Italijo. Tam so ga, tako pravi dr. Tine Debeljak v *Antologiji slovenskega zdomskega pesništva*, »po neznanem vzroku aretirali Italijani in ga internirali med politične jetnike na otoku Lipari. Po številnih težavah se je rešil in prišel v Argentino« 24. julija leta 1947.

Kot po velikem brodolomu so po drugi svetovni vojni tisoči Slovencev dosegli kopno vseh celin. Usoda tistih, ki so se zasedrali v Buenos Airesu, je bila bolj ali manj srečna. Buenos Aires je bil veliko razvito mesto s številnimi palačami s francoskim pridihom, z visokim življenjskim standardom, kultiviranimi ljudmi in s precejšnjimi potrebami po zaposlovanju. Konec leta 1947 je Ruda Jurčec iz Buenos Airesa pisal prijatelju v Evropo: »Stanovanje imam tako lepo urejeno, da sem kakor da bi bil doma. Na stenah imam originale Jakopiča, Jame, Pavlovca in drugih - polno slovenskih krajev in naših barv, le tega se bojim, da bom imel premalo slovenskih knjig.« Lahko si predstavljamo Jurčeca, kako se sprehaja po mestnih ulicah in sreča takrat že slavnega Jorgeja Luisa Borgesa, avtorja leta 1949 objavljene znamenite prozne zbirke *El Aleph*. Trume ljudi obiskujejo slavna gledališča, dejavnost Teatra Colón je na vrhuncu, Franja Golob prireja koncerte, šolnik dr. Srečko Baraga se tedaj zaposli v stavbni stroki in kmalu zatem v tekstilni, a še vedno vihti dežnik, kot bi imel sabljo, in se pokriva s klobukom v slogu Spencerja Tracyja ter udriha čez ves svet, saj ima podobno težek značaj kot Nikolaj Jeločnik, ki je že leta 1951 objavil dramsko pravljico *Vstajenje Kralja Matjaža*. Bara Remec išče motive zunaj mestnih naselij

in jih najde med Indijanci na severu in jugu dežele, antropologinja Branka Sušnik po štirih letih zapusti mesto ob Riu de la Plati in se poda v paragvajski pragozd, literarni kritik in pesnik Tine Debeljak dela v cementarni in bo moral počakati še nekaj let, da bo njegova družina vendarle dobila dovoljenje za odhod iz domovine, Anton Novačan ne zdrži v velemestu, kupi si posest in načrtuje, da se bo v miru posvetil kmetovanju in literaturi; mladinski pisatelj Mirko Kunčič se loti vsakega dela ... drugače pa je z Vinkom Žitnikom ... njegov lik se zdi, da postaja še bolj asketski, še bolj naiven, kot da se ni zgodila kataklizma vojne, kot da ne bi živel v novem svetu ... Morda nas Bog res želi videti nedolžne, a stvarnost človeka prej ali slej prizemlji, in se mora soočiti z njenimi sencami.

Vinko Žitnik se je zaposlil kot nočni čuvaj in zakristan v samostanih. Od leta 1952 je živel in delal pri lazaristih v ulici Cochabamba v Buenos Airesu, od leta 1967 pa do upokojitve v osrednji Slovenski hiši kot hišnik in cerkveni skrbnik. Zadnja leta življenja, ko je zbolel, ga je k sebi vzel brat v Slovenski vasi. Svet, v katerega je prišel Vinko Žitnik, je bil bogat, pismenost je bila skoraj povsem dosežen cilj, v ulici Corrientes so bile številne knjigarne odprte noč in dan, tudi nedavno prišli Slovenci so strmeli in okušali dobrine bogastva. Svetovljanstvo je bilo značilnost tega južnoameriškega velemesta, a Vinku Žitniku ni bilo mar za te priložnosti in velemestni blišč, ostajal je v svojem svetu. Tako je pesnil januarja leta 1951:

MOJA DUŠA JE SLEPA

*Kot ohromljena šepa
na poti duhovni in pada,
za Križanim brez križa bi rada.
Še vedno tlačanka telesa
v hrupni samoti
velemesta
tiho se joče ...
Premalo je Kristusu zvesta.
Spet in spet hoče
naravnost po poti,
ki pelje
vse misli in želje
v nebesa, -*

*pa ne more ...
Potrto srce
zmerom bridkeje ve,
da ni mogoče po tej
strmi poti naprej,
Jezus, brez Tvoje podpore ...*

ZAPRTA SO VRATA MOJA

*tolažbi sveta.
Siva muka
v izbo srca
skoz okence kuka.
Ne rose ne soja
ni v duši ...
V tej suši
samo cvet bolečine
v naročju temine
krvavo cvete ...
Oh, tako mi je,
ko da se pri meni
Križani ženi! ...*

V taboriščih in v zdomskih publikacijah je objavljaj s svojim imenom in s psevdonimi, med najbolj znanimi je bil Bogdan Budnik. Tine Debeljak je o njem povedal, da »naravnost virtuožno obvlada pesniško obliko in zvok besede, ki jo rima v čudovitih variacijah, toda njegov osnovni navdih je pripovedništvo, govorniška gesta in patos, ki mu manjka razodetja sveta v pesniški podobi. Je pa pesnik, in sicer stritarskega kova: buditelj emigracije k dvema osnovnima gesloma našega romanja: Bog in Slovenija. ... kadar pa je intimen, ustvari naravnost nepozabljive pesmi.«

BOŽJI VRTILJAK

*Hej, svet se suče krog osi,
iz dneva v noč, v dan iz noči,
ustvarja kroge, meri čas!*

Človeški rod kot kup otrok –
 skoz dež in sonce, sneg in mraz –
 na njem sedeč se z njim vrti
 okrog, okrog, samo okrog ...
 Zakaj pa ne, če hoče Bog?
 Na sredi sonca kres gori,
 krog njega zemlja se podi
 nenehno, brez zamud, zaprek,
 kot konj pognana v dir in skok
 iz dneva v dan, iz veka v vek
 nikdar utrujena drvi
 okrog, okrog, samo okrog ...
 Zakaj pa ne, če hoče Bog?
 Nikjer prostoru konca ni ...
 Po njem trup sonca se vali
 skoz molk in mir brezmejnih dalj
 z družino kroglasto brez nog
 kot plameneč in oblast valj –
 z njim znova sučemo se mi
 okrog, okrog, samo okrog ...
 Zakaj pa ne, če hoče Bog?

Med neizčrpnimi značilnostmi in dobrinami, ki naj jih podarja poezija, je ta, da z izbranimi besedami sežeš po vsakdanjem in po osebnem in da se to zaradi sosledja dobro spletenih verzov spremeni v nekaj, kar nagovarja druge, nakazuje globine in v spomin priključuje doživeto. Tudi France Papež je označil Žitnika kot »pesnika širokega zamaha, neizčrpnega verzifikatorja, ki mu tudi pristaja psevdonim Budnik«. Jože Pogačnik pa je v *Slovensko zamejskem in zdonskem slovstvu* zapisal, da si je »nemoč v življenju poiskala metafizične sprostitev, ki je imela oporo posebej v enem delu Franceta Balantiča ... Liriko te vrste so pisali: Tine Debeljak, Anton Novačan, Štefan Tonkli, Vinko Žitnik, Franc Sodja, Branko Rozman, Vladimir Kos, Karel Vladimir Truhlar in Mihael Rafael Vodeb. Vsa ta lirika je oblikovno izredno izdelana, v njej prevladuje sonet, kar je znova vez s slovstvenim izročilom revije *Dom in svet* ter njenega sodelavca Balantiča.«

Novo življenjsko okolje Žitnika ni prevzemalo, zato so motivi iz novega sveta redki.

NA PLANJAVI SLOVENSKE KRAJINE

Hej, prostranost živo sočna in zelena moja!

Hej, planjava vigredno cvetoča, zlato sončna!

Hej, širjava rosna, za pogled neskončna

tja do sinjega neba,

ki se spaja

v koncu kraja

z zemljo brez gora,

mej mogočnih, ki naj stale bi nekje v daljavi!

Hej, škrjanec, živo žuboreči vir v višavi!

Hej, slovenski prostor pred menoj, posoda soja

vigrednega in želja

v moji duši –

kot na ruši

sij dne brez meja!

Hej, čez polje, senožeti nedogledna cesta, –

hrepenenja ter namena mojega nevesta!

In ob tebi vitkorasli jagnedi, – drevesa

(te ravni poseben mik)

tja v daljavo,

kot v višavo

drezala navpik

bi zelena velikanska nojeva peresa,

ki se vsak dih sape z njimi ljubkovati hoče!

A v vaseh po plani nizke, s slamo krite kočē,

razvrščene ob kolnik

z okni, vrati,

zad pa hkrati

hlev, skedenj, senik,

skoz vasi potoki kot jegulje se vijoče,

v polju, senožetih grive sočnih trav in žit,

čeznje naše govorice zvok sladko razlit,

sluhu mojemu predrag,
 ko odmeva
 v dan iz dneva
 kot spev slavca v zrak!
 Oj pokrajina prostrana naša, večno naša,
 zdajle mojemu pogledu, srcu sladka paša:
 kdo na tebi po krasoti želj si ne spočije,
 ves potešen, manj grenak
 in obenem
 v vzradoščenem
 srcu bolj mil, blag?
 Kdo na tebi se naravnih čarov ne napije?
 Kdo, ko nase nežno ga tvoj pristni kras privije,
 ne pozabi poveličanih tal krasot
 raznih tujih dežela
 v vsem cvetenju
 in dehtenju,
 ki ga v igred da?
 Kdo v ljubečem srcu s tabo eno se ne čuti?
 Kdo v naročju tvoje grude ne želi usnuti?
 Kdo za zmerom ne želel bi si spočiti tod
 domoljubnega srca
 in zjasniti
 v tej senc siti
 dobi si duha?

Pred nekaj leti je pesnikov nečak Janez Žitnik dal pobudo na občini v Grosupljem, da bi na domačo hišo Žitnikovih postavili spominsko ploščo, na kateri naj bi pisalo le to, da se je v njej rodil pesnik Vincencij Žitnik, a prošnji niso ugodili. Kljub temu pa Žitnikove pesmi živijo tako, kot je živel pesnik sam: skromno in v anonimnosti, celo v napevih slovenskih ansamblov v domovini, a brez njegovega imena.

Žitnik je svoje življenje posvetil Bogu in narodu, s pesmijo je gradil idilični svet. Ta svet je bil zanj realen do izbruha vojne, pozneje pa ni več našel stika z njim. Bil je umetnik besede, a od-

rekel se je bogati snovi, še posebej tisti iz dramatičnih okoliščin, ki jih je živel v vojni in izgnanstvu. Njegov optimizem in idealizacija domovine nista bila ganljiva in sta bila tudi za emigracijo nezadostna. Žitnik je gradil pozitiven svet, v zdomstvu pa je ta temeljil le na onem prejšnjem, medtem ko so njegove ljudi in njegova samega preplavljala številna druga čustva, tudi solze. Pesnik Gregor Papež je nekje navajal Branka Rebozova - ta je povedal, da je v življenju srečal na tisoče trpinov, ki so prenašali križ, a malo takih, ki bi bili srečni.

NOBELOVCI: ALI SO (TUDI) SLOVENSKI?

*Izbrani dobitniki Nobelove nagrade
po državljanstvu in narodnosti:
Pregl (kemija, 1923), Haldane (fizika, 2016)
in Handke (literatura, 2019)*

Večino posameznikov lahko prepoznamo po različnih kategorijah: po spolu, jeziku, zakonskemu stanu, veri, poklicu, družbenem razredu, državljanstvu in narodnosti. Na splošno velja, da so Nobelove nagrade eno najvišjih priznanj, ki ga lahko nekdo doseže v znanosti ali v službi človeštva. Seveda, ne samo zmagovalci ali laureati, temveč tudi izbrani profesionalci, države in etične skupine so običajno na to priznanje zelo ponosni. Podelitve Nobelove nagrade vedno razglasijo za poklicno kategorijo laureata (npr. medicina, fizika, mir ...) in državljanstvo prejemnika (avstrijski, nemški, ameriški itd.) ter osebne podatke. Medtem pa lahko omenjamo, oziroma ne omenjamo tudi prejemnikove narodnosti, če se razlikuje od njegove oziroma njenega državljanstva. Trije Nobelovi nagrajenci so 50% slovenskega etničnega porekla in nas zato še posebej zanimajo.

DR. FRITZ PREGL

Friderik ali Fritz Pregl, dobitnik Nobelove nagrade za kemijo iz leta 1923, je splošno znan kot avstrijski državljan, medtem ko le redki učenjaki, kot je npr. Isaac Asimov, omenjajo tudi njegovo slovensko pripadnost. To lahko vidimo v Asimovi enciklopediji Znanost in tehnologija (New York, Doubleday, 1972, str. 801-802).

Frederic Pregl se je rodil leta 1869 v Ljubljani (Lyooblyana), znano v nemščini kot Laibach, glavno mesto Slovenije. V njegovih krstnih zapisih je še vedno na primer njegovo slovensko ime

Friderik Pregl

»Friderik Mihael« - ne Fritz. Friderik je končal klasično gimnazijo (klasično srednješolsko izobraževanje), kjer je bil dijak več slovenskih profesorjev. Odkar je jezuitski kolegij s sedežem v Ljubljani od leta 1590, bil ukinjen pod avstrijsko upravo, kar je trajalo do leta 1918, so morali slovenski študentje večinoma študirati na tujih univerzah, v Gradcu in na Dunaju v Avstriji, v Pragi in Parizu ter na drugih univerzah. Tako je Friderik Pregl odšel leta 1884 na študij medicine na univerzo v Gradec in postal Fritz Pregl. Brilljanten in delaven, je že

pred diplomu postal asistent predavatelja fiziologije in histologije pri Alexandru Rollettu. Ko je prof. Rollett leta 1903 umrl, je on zasedel njegovo mesto.

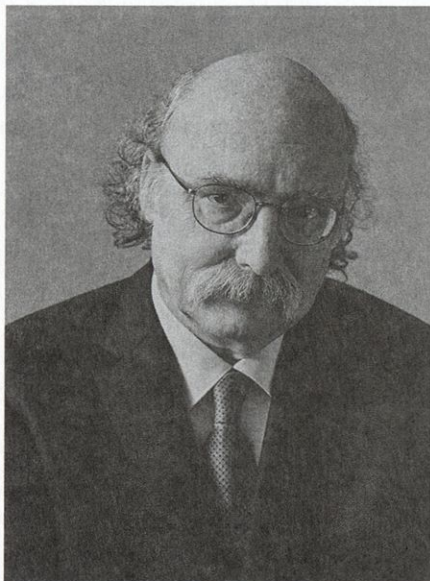
V tem času je Pregl tudi pridobil temeljito znanje o vseh vejah kemije. Na univerzi je predaval v Pragi in leta 1904 nadaljeval podoktorski študij na nemških univerzah Tübingen, Leipzig in Berlin. Po vrnitvi v Gradec leta 1905 je deloval na Medicinsko-kemijskem inštitutu in bil imenovan za glavnega forenzika kemije za graško območje, ki je vključevalo delno slovenske pokrajine Štajerske in Koroške, Kranjske, pa tudi etnično mešano Istro in Dalmacijo. Vmes je bil profesor za medicinsko kemijo na Univerzi v Ljubljani, v Innsbrucku in večino svojega časa posvetil za razvoj metode kvantitativnosti organske mikroanalize. Nadaljeval je s tem delom, ko je bil poklican na univerzo v Gradcu leta 1913, kjer je bil imenovan za dekana Medicinske fakultete za obdobje 1916-1917, in rektor graške univerze za 1920-1921. V teh letih je nadomestil zapletene makroanalize, ki so zahtevale velike količine materiala, s potrebnimi manjšimi količinami v mikroanalizi, kjer so končno 3 do 5 miligramov materiala dali ustrezne rezultate. Pregl je avtor

več kot 25 glavnih spisov in je najbolj znan po svoji Monografiji o kvantitativni mikroanalizi, ki je bila prvič objavljena v Berlinu leta 1917 in je bila prevedena v francoščino in angleščino.

Po mnogih drugih priznanjih je dr. Pregl prejel Nobelovo nagrado za kemijo leta 1923. Predno so bili taki dokumenti digitalno na voljo smo imeli srečo, da smo lahko prejeli kopije švedskih zapisov, ki vsebujejo tudi naslednjo izjavo predsednika UO Nobelovega odbora za kemijo, prof. O. Hammarstena: »Če želimo povzemati pomemben vpliv kateremu Pregljevo delo pripada, bi lahko rekli, da brez tega organskega elementa analize ne bi bilo organske kemije v znanstvenem smislu, niti ne bi imeli obsežne kemične industrije, ki je nastala po njej«. Tako svet dolguje našemu sonarodnjaku, ki je bil v času svojega življenja, tako kot večina Slovencev, tudi avstrijski državljani, neverjetno svetovno spreminjanje izkušnje in nove obsežne kemične industrije, ki »je nastala po njegovih znanstvenih odkritjih«. Po Asimovih biografskih enciklopedijah znanosti in tehnologiji, »je njegov učenec P.A. Levine prinesel Pregljevo svetovno znano metodo v ZDA« (New York, Doubleday, 1972, str. 801-802). Pregl ni pozabil rodne Slovenije. Podaril je svojo najdragocenejšo posest, aparat za organsko mikroanalizo, Univerzi v Ljubljani, mestu njegovega rojstva, s čimer je pokazal, da je bil Avstrijec kot državljani, bil je pa tudi Slovenec po rodu ali narodnosti (glej Gobetz, Slovenska dediščina, 1981, str. 233-237). Tako kot družina, je tudi narodnost prirojena, državljanstvo se pa pogosto spremeni. Tako bi Slovenec, rojen pod Avstrijo kot avstrijski državljani, lahko postal leta 1929 jugoslovanski državljani, leta 1991 državljani Republike Slovenije, in štiri ali pet let po priseljevanju v ZDA, naturaliziran ameriški državljani. Stvar je v tem, da bi morali priznati Nobelovo nagrado po državljanstvu pa tudi državi kateri etnično pripada po rojstvu. Kot doktor Pregl, tudi mi nismo pripravljeni pozabiti rodne Slovenije.

PROF. DUNCAN HALDANE

Je dobitnik Nobelove nagrade za fiziko leta 2016. Kot so poročali Kraljevska švedska akademija in mediji po svetu 4. oktobra 2016, so tistega leta trije britanski znanstveniki škotskega porekla, vsi profesorji na ameriških univerzah, prejeli Nobelovo nagrado za fiziko. Eden od njih je bil doktor Duncan Haldane, rojen v Londonu 1951, profesor na Univerzi v Princeton. Profesor Haldane,

Duncan Haldane

star 65 let, je bil najmlajši, rojen v Londonu. Njegov rod izhaja iz Škotske, ker je bil oče Škot. Lahko dodam, saj sam vedno omenja, da je bila njegova mati Slovenka, kar pomeni, da je po narodnosti 50% Škot in 50% Slovenec. Oba naroda ga lahko ponosno zahtevata kot svojega. Pa vendar se tako pogosto dogaja, da globalni mediji vse prevečkrat dajejo zasluge le znanemu ali prevladujočemu narodu. Slovenski delež je bil tako omenjen le v nekaterih slovenskih virih. Da bi ugotovil zanesljivo resnico, sem 7. oktobra pisal prof. Haldaneu po uradni razgla-

sitvi prejemnikov Nobelove nagrade za fiziko za leto 2016. Seveda sem si mislil, da je moral biti ugledni gospod zelo zaposlen, toda upal sem, da bom sčasoma dobil njegov odgovor. Predstavljajte si, kako sem bil presenečen, navdušen in hvaležen, ko sem naslednje jutro, 8. oktobra, prejel naslednjo elektronsko pošto:

»Da, moja mama Ljudmila, po deklinškem priimku Renko, je bila koroška Slovenka. Njena zgodba je zanimiva, vendar prinaša zgodovinsko zgodbo, ki je v današnjih časih morda pozabljena zdaj, ko sta Slovenija in Avstrija del EU. Moj dedek po mamini strani, Josef Renko, se je rodil v majhni vasi Srednja Vas med Begunjami in Tržičem, blizu Blejskega jezera, in se je leta 1906 poročil z mojo babico, Slovenko (dekliški priimek Čikov), ki je bila iz Borovlja / Ferlacha, kjer je kupil trgovino (mislim, da je uporabil denar moje babice!). To je bil čas Avstro-Ogrske kraljevine, mesto pa je imelo dvojezično slovensko in nemško govoreče prebivalstvo. Moja mati se je rodila konec leta 1919, ko je bila regija deljena na novo Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po plebiscitu je območje prevzela Avstrija. Ker je bila rojstna hiša mojega dedka zdaj na slovenski strani nove meje, je bilo družini zavrnjeno avstrijsko državljanstvo (bolj

verjetno, ker je bilo znano, da se je njegov sin boril v lokalni državljanski vojni na slovenski strani, in jim je uspelo pobegniti čez mejo), imel je državljanstvo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, poznejše Jugoslavije. V drugi svetovni vojni so se zgodili travmatični dogodki, vključno z deportacijo Slovencev v programu 'germanizacija' v dvojezični regiji, ki ga je vodil Himmler. Moja mati se je temu izognila, ker je bila študentka medicine na Dunaju in ni bila na seznamih za deportacijo, a oče in brat sta bila deportirana (vojno sta preživel, potem je pa moja mati lahko potovala v Nemčijo, da bi podkupila uradnike koncentracijskega taborišča z zlatniki, ki jih je zakopal moj dedek, in so jih spustili na kmetijsko delo v vzhodni Avstriji).

Delovala je v protinacističnem podzemlju in to območje je bilo edini del »Reicha«, kjer je obstajal lokalni odpor slovenskih partizanskih enot v gorah. Ob koncu vojne so partizani zasedli regijo v upanju, da preoblikujejo mejo.

Moja mati je delala kot zdravnica v jugoslovanski vojaški bolnišnici, ki je bila na levi strani britanskega okupacijskega območja Avstrije za zdravljenje ranjenih partizanov. Mislim, da je prišlo do bitke med partizanskimi in večjimi silami prve vojaške enote hrvaških ustašev, ki so se odpravile v Avstrijo. Moj oče je bil škotski zdravnik v britanski vojski, ki je sodeloval z jugoslovanskimi vojaškimi kolegi in je tako srečal mojo mamo. Rodil sem se in odraščal v Londonu. Moja mati je izgubila jugoslovansko državljanstvo s poroko z očetom, preden sem bil jaz rojen. Potomci najstarejšega brata mojega dedka, ki je podedoval družinsko kmetijo Renko, še vedno živi v Srednji vasi v Sloveniji in me je pravkar kontaktiral. Lep pozdrav, Duncan Haldane.«

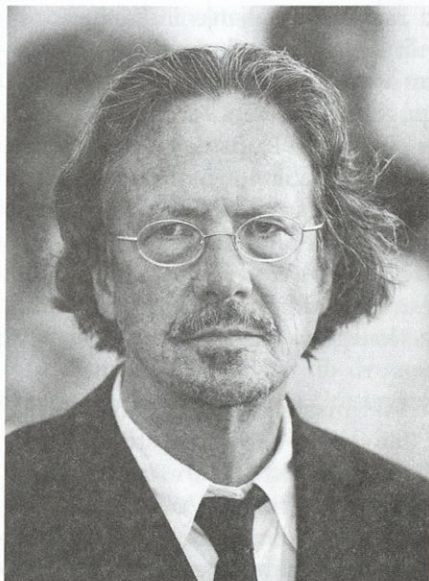
Prof. Frederic Duncan Michael Haldane, celotno ime, ki ga redkokdaj uporablja, se je rodil 14. septembra 1951 v Londonu, v Angliji. Izobraževal se je v Paul's School v Londonu in Christ College, na univerzi Cambridge, kjer je leta 1973 diplomiral iz umetnosti, nato pa doktoriral iz fizike leta 1978. Delal je kot fizik na Inštitutu Langevin v Grenoblu v Franciji, med letoma 1977 in 1981, preden se je pridružil Univerzi v Južni Kaliforniji v Los Angeles, kjer je do 1985 opravljal funkcijo docenta za fiziko.

Naslednji dve leti je delal kot član tehničnega osebja pri AT&T Bell Laboratories, Murray Hill, New Jersey. Potem je postal profesor fizike na Kalifornijski univerzi v San Diegu. Od leta 1990 je

profesor fizike na univerzi Princeton. Tam je 4. oktobra 2016 ob 4.30 zjutraj iz Stockholma na Švedskem prejel klic, s katerim so ga obvestili, da je eden od treh prejemnikov Nobelove nagrade za fiziko. Ko je govoril po telefonu je izjavil, da je »zelo presenečen in zelo zadovoljen«. Nedvomno je obžaloval, da je njegova mama Ljudmila umrla avgusta istega leta, tik pred njegovim največjim znanstvenim priznanjem. Medtem, so se nadaljevali klici, čestitke in prošnje za intervjuje. Haldane ni praznoval. Odpravil se je v Jadwin Hall tisti torek zjutraj, da bi poučeval prvič kot Nobelov nagrajenec, »Elektromagnetizem: Načela in reševanje problemov«. Ko je vstopil v učilnico, so »izbruhnili njegovi učenci z močnim ploskanjem in navijanjem«. Po poročanju Yahoo News, so se trije raziskovalci pridružili vrstam nekaterih največjih imen znanosti, med njimi Albert Einstein, Niels Bohr in Marie Curie. Haldane je ostal izredno skromen. »Moje delo je bilo neke vrste izpit«, je rekel v zgodnjem intervjuju. »To je bila zelo teoretska stvar ... Ni se spremenilo v nekaj velikega, dokler mojega dela niso razširili drugi znanstveniki.« Dodal je še: »Postavil sem temelje, na katerih so potem gradili drugi!« Ne, Haldane ne! Dr. Haldane je prejel slovensko državljanstvo na slovenskem veleposlaništvu v Washington, DC, 22. marca 2019 na slovesnosti, ki jo je vodil veleposlanik Stanislav Vidović. Dva dni pozneje, je Slovenska tiskovna agencija v Sloveniji novico delila s svojimi ponosnimi slovenskimi kolegi. V Wikipediji je njegovo državljanstvo navedeno kot britansko, slovensko, njegovo državljanstvo pa kot Združeno kraljestvo, Slovenija. Tako so Velika Britanija, Slovenija in Združene države Amerike ponosne na Nobelovega nagrajenca za fiziko, čudovitega učitelja in človeka ter ponižnega gospoda profesorja Duncana Haldaneja. Kot je zapisal, so ga njegovi starši najprej želeli imenovati Dušan (Dooshan), priljubljeno slovensko ime, toda njegov oče, zavedajoč se, da lahko takšno ime povzroči veliko nadlegovanja, je predlagal nekoliko podobno ime, Duncan. To je na kratko zgodba o Duncanu Haldaneu, sinu škotskega očeta in slovenske matere, oba doktorja medicine in, sodeč po rezultatih, odlična starša.

PETER HANDKE

Prejel je Nobelovo nagrado za književnost leta 2019. Adam Taylor, je v Washington Post dne 10. oktobra 2019 napisal: »Ko so napovedali, da je avstrijski avtor Peter Handke eden izmed dveh

Peter Handke

dobitnikov Nobelove nagrade za literaturo za leto 2019, so sodniki na švedski akademiji izpostavili njegovo veliko umetnost v raziskovanju 'obrobja in določenosti v človeški izkušnji'. A ko se je izvedelo, da je 76-letni Handke dobil nagrado, so se mnogi drugi spomnili še nečesa drugega: Handkejevega objema s srbskim nacionalističnem vodjem Slobodanom Miloševićem. Njuno razmerje je spodbudilo odziv tistih, ki so se spomnili nasilja Miloševićeve Srbije. »Tole je najbolj ofenzivna možna odločitev«, je napisal na twitterju Petrit Selimi,

zunanji minister Kosova. Komentar Bret Stephens v New York Timesu, 17. oktobra, diskreditira politično plast umetnika in poudari njegovo umetnost. Podobno je časopis The Wall Street Journal z dne 11. 11. 2019 poročal, da je akademija Handkeja počastila »za vplivno delo, ki ga je z jezikovno iznajdljivostjo raziskal na temo obrobja in točno določeno mesto človeške izkušnje«.

Od prvega romana Die Hornissen (The Hornets), ki je izšel leta 1966, se je uveljavil kot eden izmed najbolj priznanih evropskih povojnih pisateljev, je dejala akademija. Po drugi strani je John Wilson v prispevku »First Things« podal svoje argumente, češ, »Zakaj bi brali Petra Handkeja« (18. 1. 19) in še posebej priporoča, da je najboljše začeti s prvo kratko objavljeno Handkejevo knjigo (83 strani) iz leta 1997 v angleščini pod naslovom »Potovanje v reke: Pravičnost za Srbijo«. Zdi se, da bodo tisti, ki jih ta politična polemika močno zanima, morali preučiti in rešiti to dilemo sami, ločeno od literarne vrednosti veliko Handkejevih del, med drugimi *Užaliti občinstvo*, *Golove tesnobe ob kazenskem udarcu*, *Želje kril*, in še posebno *Žalost izven sanj: življenje*, knjiga v angleškem prevodu, ki vsebuje samo 69 strani, objavljena leta 1974. Dve leti prej, se je pojavila v nemščini kot *Wunnschloses Unglück* v Salzburgu in je

veljala za mojstrovino, v kateri raziskuje trpljenje in samomor s prevelikim odmerkom uspavalnih tablet svoje slovenske matere, v majhni vasici Griff na Koroškem v Avstriji. V naši knjigi Slovenska dediščina (1981) smo imeli poglavje »Slovenci pod Avstrijo«, v kateri smo navedli avstrijsko in slovensko statistiko o padajočem slovenskem prebivalstvu (str. 52 do 82). Slovenci v celotni regiji na Koroškem so bili podvrženi hitri germanizaciji. Tako je bilo leta 1880, po popisu Avstrije, 85.051 koroških Slovencev, in po popisu župnikov, 102.711. Toda leta 1910 so bile številke 66.463 in 99.006 (str. 59). Leta 1971 so uradni avstrijski podatki pokazali frekvence med 19.529 in 27.340 za različne kategorije slovenskega jezika na Koroškem.

V poglavju »Slovenski avstrijski pisatelj Peter Handke« Edija Gobtza in Anthonya Zupančiča (Slovenska dediščina, str. 308-319), smo razpravljali tudi o majhnem mestu Griff (v nemščini) ali Grebinj (v slovenščini), ki se nahaja severovzhodno od Völkermarkta ali Velikovca na Koroškem v Avstriji, in njegovem odnosu s priznanim slovensko avstrijskem pisateljem Petrom Handkejem. Leta 1846 so avstrijski viri pokazali, da v Griffu živi 2.942 slovensko govorečih ljudi in je 369 slovensko-nemških prebivalcev. Griff ali Grebinj ima, kljub upadajočemu slovenskemu prebivalstvu, še vedno mešano etnično prebivalstvo.

To je rojstni kraj Petra Handkeja, sina slovensko nemške akulturacije in dejanske združitev, vodilnega, mednarodno znanega sodobnega avantgardnega dramatika, pisatelja, pesnika in literarnega kritika. V tistem oddaljenem podeželskem kraju, je Handkejeva slovenska mati Marija Sivec, ki je ljubila literaturo, prenesla to ljubezen svojemu sinu Petru. Po Petrovem biografu Uwe Schultzom, je s sinom, medtem ko sta pogosto govorila v slovenščini, »brala skupaj, najprej (Hansa) Fallada, Knuta, Kamsuna, Dostojevskega in Maksima Gorkija, nato Thomasa Wolfa in Williama Faulknerja«. (Uwe Schultz, Peter Handke, Hannover: Deutsche Taschenbuch Verlag, 1974, str. 7). Schultz omenja, da se je Peter rodil 6. decembra 1942 v Grebinju oz Griff, takrat del nacistične Nemčije. Njegova mati je bila četrta od petih otrok, rojena v slovenski koroški družini, ki so se preživljali, tako kot starši in stari starši, kot mizarji in kmetje.

Svetovna vojna je Handkeju prinesla tragedijo. Dva Petrova strica sta bila kmalu ubita v vojni. Petrova mama je kot majhna deklica prosila očeta, naj jo pusti, da bi se nekaj izučila, toda to ni bilo mogoče. Kot toliko drugih mladih deklet, je tudi Handke-

jeva mati bila mestna vaščanka. Z besedami Handkeja: »Življenje v mestu, kratka krila, nylon dokolenke, čevlji z visokimi petami, frizure s trajno, uhani, brezskrbno veselje do življenja. Tudi bivanje v tujini! Sobarica v Črnem gozdu. Jate občudovalcev, ki so obdržali oddaljenost. Zmenki, ples, zabave, skriti strah pred seksom. Niso bili moj tip.« In v isti luči njena prva ljubezen: nemški član stranke. V civilnem življenju uradnik hranilnice, zdaj vojskovodja, kar mu je dalo nekaj posebnega, imenitnega. Ta bo postal Petrov oče. Kot nam pripoveduje Handke: »To je bilo samo po končani gimnaziji, takrat sem prvič videl očeta; na poti na zborovanje, ko je prišel proti meni na ulici.« In kasneje, »moja mati je bila navdušena, moj oče osramočen, ko je stal ob drugem jukeboxu na drugem koncu kavarne. Izbral sem Elvis Presleyjevo pesem 'Hudič v preobleki'. Dober izbor!« Petrov oče Erich Schönemann je bil že poročen.

Da bi Peter dobil priimek in družino, se je Petrova mati poročila z Brunom Handkejem, tramvajskim šoferjem, Petrov očim se je izkazal za alkoholika in krutega človeka. V naslednjih letih je sledilo ogromno trpljenja, ki ga je mati končala s samomorom leta 1971. Peter Handke je v pisanju našel tolažbo zaradi hudega trpljenja po teh tragičnih dogodkih. Še posebej v *Žalost izven sanj* se je z »izredno umetnostjo« izkazal pri raziskovanju »obrobja in določenega mesta v človeški izkušnji«.

Po mnenju sodnikov iz Nobelovega komiteja, Handke kaže to sposobnost tudi v mnogih drugih delih. Zmaga je zanj - in lahko rečemo za Avstrijo, Slovenijo in svet - Nobelova nagrada za književnost, 2019.

OB JUBILEJU SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Prvi stik z 65. jubilejem Slovenske kulturne akcije sem doživel mesca junija 2019, ob obisku pisatelja Draga Jančarja. Prišel je na predstavitev prevoda svojega romana *To noč sem jo videl - Aquella noche la vi*. Spremljal ga je predsednik SKA Damjan Ahlin. Predstavitve knjige za argentinsko javnost je uspešno potekla na Filozofski fakulteti državne univerze Universidad Nacional de Cuyo v Mendozi. Za rojake je bilo srečanje v našem Slovenskem domu. Med obiskom smo se veliko pogovarjali, navezali iskreno prijateljstvo in govorili o načrtu 65. obletnice SKA in pripravi jubilejnega izvoda Meddobja. Drago Jančar me je navdušil za pisanje črtice »Kljuka«. Popravlil mi je napisano in priporočil Damjanu Ahlinu naj jo vključi v revijo. Obljubil sem nadaljnjo pomoč. Pred koncem leta sem z veseljem prejel izvode za mendoške rojake, dragoceno darilo za božične in novoletne praznike.

A kaj se je zgodilo potem?

Svet se je pretresel z nepričakovano novico koronavirusa in življenje se nam je spremenilo. Okužbe in resne skrbi so nas zaprle v svoje domove. Vsakdanja razpolaga časa nam je podelila mnogo več priložnosti za branje, premišljevanje in molitev.

Navdušen sem prebral novo Meddobje.

Sestava revije je slična prejšnjim izvodom. Poezija v slovenski in argentinski besedi; zanima me v katerem jeziku pesem privre iz srca. Proza, eseji in razprave, gledališče, razni opisi in umetniška priloga, vse mi je ugajalo in obogatilo, našel sem tudi svojo »Kljuko«.

Najbolj pričakovano je bilo poglavje 65. let SKA, 1954-2019: »Naš jubilej«. Zelo zanimiv in poučljiv je zgodovinski pregled naše organizacije, ocenjevanje, čestitke, razsežnost »epopeje«, narodna zavest. Ljubezen in neutrudljivo garanje od ustanoviteljev do današnjih, že petinšestdesetletnih pomagačev.

Spomini so sredstvo in dostop v preživeto doživljanje, dostop v zgodovino življenja!

Po vsem pregledu nisem mogel preko svojih spominov, ocenitve osebnih doživetij in - zakaj ne - iskanja smernic in odgovorov na današnja vprašanja. Kako sem na daljavo spremljal važno in priljubljeno organizacijo, ob začetku kot srednješolec in nato skozi vsa leta, do danes.

V Mendози smo živelii zelo uspešno organizirano slovensko občestvo: Društvo Slovencev, Slovensko sobotno šolo, Pevski zbor, Mladinske organizacije in skupno versko življenje. Ostali so mi v spominu obiski velikih kulturnih delavcev; posredoval jih je naš oče, prof. Božidar Bajuk. Prihajali so na Mladinske dneve in nam polagali na srce ideale, že zasejane po naših starših. Dr. Ignacij Lenček, Miloš Stare, Tine Debeljak, Zorko Simčič, Rudolf Smersu, Vinko Brumen, Marko Kremžar, številni duhovniki idr. Večina njih tudi ustanovitelji SKA.

Nikdar ne bom pozabil svojega skromnega sodelovanja. Po prvih izdajah Slovenske kulturne akcije, sem od očeta prejel predlog, da bi prodajal tiskane knjige našim rojakom. Po nedeljski sv. maši in med dolgimi tradicionalnimi razgovori pred frančiškansko kapelo, sem rojakom ponujal slovenske knjige. Nepričakovano sem prejel krepko klofuto. »Pusti nas pri miru!« Preveč navdušeno sem nadlegoval naše rojake. Zelo me je zbolelo. Če bi se pogledal v ogledalo bi zagledal rdeče prste na svojem licu. Hujša bolečina je bila zavest, ker sem občutil klofuto res krivično, saj sem jim posredoval našo slovensko besedo. Pozneje, ob novih izdajah, sem bolj previdno nadaljeval svoje poslanstvo. Prišle so izdaje z opremo Bare Remec. »Ja, kaj pa je to? Kje si pa to staknil?« Občudoval sem Barine risbe, lesoreze in pozneje njena olja. Svoje življenje sem menda že podzavestno usmerjal v umetniški svet. Zanimal sem se za izražanje takratnih umetnikov. Poiskal sem mnenje Aristotela: »Namen umetnosti je uresničiti bistvo stvari, ne pa risati njihov videz«. Ali pa Bernarda Shaw-a: »Ogledalo uporabljamo, da vidimo svoj obraz, umetnost, da spoznamo svojo dušo!« Tako sem postal Barin branilec - zaščitnik.

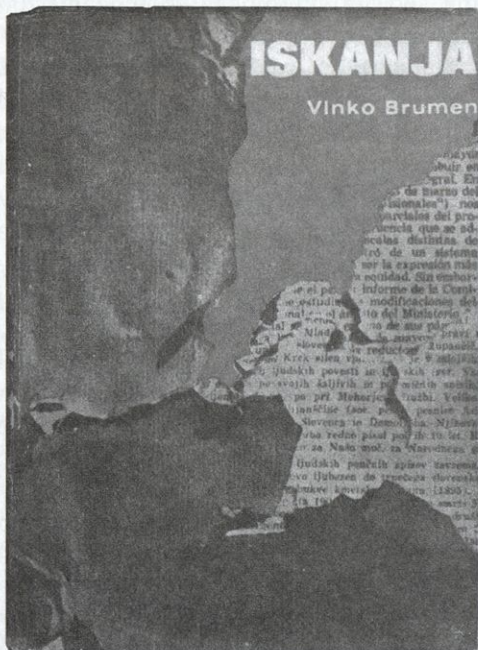
Ker sem marca leta 1958 pričel študij arhitekture v Córdoba, sem se po prvih mescih preselitve, brez očetovega posredovanja, domeniil z gospo Vero Debeljakovo: postal sem poverjenik za širjenje knjig SKA, ki sem jih še imel v zalogi in tudi vse naslednje.

Kadar smo se Slovenci zbrali pri skupni sv. maši v Córdoba ali v Mendози, sem jih ponujal rojakom. V Córdoba je živel prof. Roman Pavlovčič, profesor begunske gimnazije in avtor Zgodovinskega Atlasa Slovenije, izdaja SKA - 1960. Po očetovem priporočilu sem obiskoval njegovo družino; bila mi je slovenska družba. Z gospo Debeljakovo sem si obogatil jezikovni zaklad: dobavnica, doba-va, prejemnica, obračun in mnogo drugih besed, vse povezane s prodajo in skromnimi financami ter administracijo, zame velika novost takratne zelo stroge voditeljice; menda je bila tajnica SKA.

Kako naj bi pozabil sledeči dogodek. Vinko Brumen je leta 1967 napisal svoj esej »Iskanja«, kot 64. publikacijo SKA. Avtor me je prosil in moja naloga je bila oprema nove knjige. Potoval sem v Buenos Aires in mu predstavil svojo zamisel. Pod razcefranim, slovenskim in argentinskim tiskom, je v sredini bilo oranžno po-barvano polje: simbol iskanja luči in ljubezni. Brumen je svoj esej zaključil s sledečimi besedami: »Prva je resnica, a največja je lju-

bezen. Obe nas morata voditi v iskanju poti skozi življenje: prva kot luč, a druga kot motor!« V moji nav-zočnosti je dr. Vinko prijatelju pokazal ski-co platnice. Ta mu je na uho spregovoril: »Zdi se mi kakor če bi pogledal v pekel!« Vse sem slišal. Kljub ostri kritiki, je bila knjiga natiskana po predlogu.

V Buenos Aire-su sem poiskal arh. Marjana Eiletza. Želel sem priti v stik z zame prvim slovenskim arhitektom. Podaril mi je nekaj izvodov re-vije Arhitekt, ki jo je prejemal iz Slovenije.

Naslovnica knjige *Iskanja* dr. Vinka Brumna, ki jo je opremil arh. Božidar Bajuk

Branje strokovne revije je bil prvi stik s slovensko besedo v novo izbranem poklicu. Pozneje sem obiskal kolega Jureta Vombergarja. Pričela sva dolgo prijateljstvo in redno pismeno povezavo. Po končanem študiju v Córdoba sem se vrnil v Mendoza na svoj dom in še danes nadaljujem širjenje, pospeševanje in povezavo s SKA že vseh 65 let.

Ko sem pričel pomagati pri odboru Društva Slovencev, sem sprejel nove odgovornosti: »Ti ki znaš pisati, tajnik boš«. Bil sem tudi večletni kulturni referent in celo predsednik. Z očetom in drugimi člani društvenega odbora sem pričel sodelovati pri tiskanju Glasnika, ki je že dolga leta izhajal kot glasilo slovenske skupine v Mendози. Najprej je bila moja naloga samo oblikovanje platnic revije, pozneje celotno uredništvo. Časi so se spremenili in Glasnik je obiskal slovenske družine samo dvakrat na leto. Zavedali smo se, da je slovenski jezik vsako leto večja težava. Upoštevanje te značilnosti je bilo nujno potrebno. Z ženko Cvetko Grintal sva pričela pripravljati jubilejne izvode. Leta 2011 je izšel izvod posvečen 20. obletnici osamosvojitve Slovenije in spomin ob 50. letnici smrti ravnatelja Marka Bajuka, prvega društvenega predsednika. Sledila je 70. obletnica begunstva 1945-2015. Vključila sva prvo poglavje pričevanj pokojnih in še živih prič eksila v Mendози. Leta 2017 ob 72. obletnici begunstva je izšel drugi del pričevanj. Vključila sva čim več fotografij. Z vso ljubeznijo je mendoško občestvo avgusta 2019 ob 70. obletnici ustanovitve Društva Slovencev v Mendози 1949-2019 prejelo jubilejni izvod Glasnika. Prvič je bila revija tiskana v barvah, vse dvojezično in s 178 barvastimi fotografijami ter narodnimi ornamentami.

Stric inž. Marko Bajuk mi je že v rani mladosti odkril vrednote in lepoto belokranjskih pisanic (pirhov) ter narodnih ornamentov. Nekoč, že v zadnjih letih svojega življenja, mi je zaupal svojo premišljeno in skrito željo: »Ti boš ohranil moje življenjsko delo, moj najljubši zaklad«. Z veseljem sem sprejel nalogo. Skozi več let sem risal njegove ornamente, jih zbiral in uporabljal pri društvenem poslu na odru ter jih vključeval v tisk Glasnika. Zavedal sem se, da je moja naloga narodne ornamente prikazati novim rodovom, nastajajočim mladim družinam. Vzgajati njihov okus ter jih navduševati s tisočletno slovensko tradicijo in lepoto. Govoril sem tudi z voditeljicami društvenega Likovnega tečaja, jim posojal vzorce in knjige. Z radostjo omenjam dopis, ki sem ga pripravil za Med-

dobje 2007 - Letnik XLI . št. 3-4. »Inž Marko Bajuk - Ljubezen do narodne umetnosti, gojitelj slovenskih ornamentov v Argentini«.

Danes se sprašujem: Kaj bi bilo še potrebno in primerno doprinesti in podariti skupnosti, Slovenski kulturni akciji, za gojenje in ohranjanje podedovanih vrednot? Kako pomagati danes in kako iskati nove poti za nadaljevanje gradnje kulturne epopeje v diaspori?

Poslušam vsa poročila o preureditvi življenja po pandemiji. Sledim razmišljanjem svetega očeta Frančiška, njegovim nasvetom na Dan Zemlje - 22 aprila, razprave o Amazoniji, in oba blagoslova Urbi et Orbi.

V vseh časih so mnogi pisatelji, filozofi, pesniki in umetniki razmišljali in posredovali doživetja svojega časa. Mnogi so bili celo preroki, gledali in gradili so prihodnost. Je to danes naš izseljenski izziv?

Vprašam se, kaj bi nam danes zapel in molil sv. Frančišek Asiški? Prav gotovo bi, prilagojeno novim časom, zapel »Sončno pesem«, Hvalnico stvarstva. Naj slovenski kulturniki danes razpravljajo in izražajo skrbi človeštva, čut pripadnosti, vzajemnost, gostoljubnost, duhovnost življenja, iskanje integralnega miru na svetu? Spoštovanje Matere Zemlje, ohranjanje prvotnega ustvarjenega okoliša, nevarnost nekatere globalizacije, civilizacijo ljubezni, izločevanje svetovnih krivic, nam prirojeno ljubezen do bližnjih, delo Svetega Duha med nami in še, in še ...

Naj bodo vprašanja odprta in naj nas vodijo v »iskanje resnice in ljubezni«, za prihodnje življenje naše diaspore, **»naj bo resnica luč in ljubezen motor!«**

Slovenska kulturna akcija, **BOG TE ŽIVI!** Včeraj, danes in vselej.

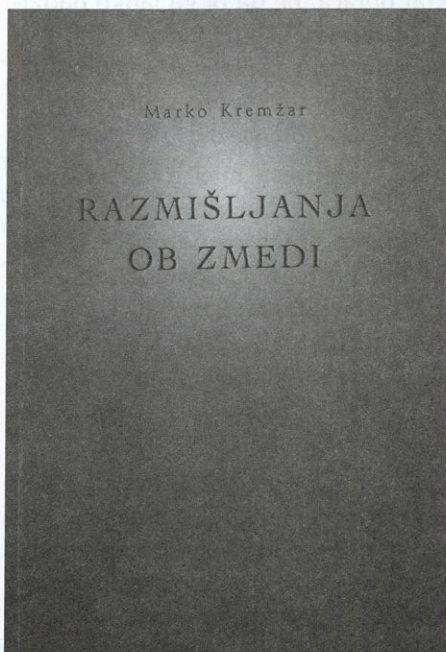
TONE MIZERIT

Marko Kremžar RAZMIŠLJANJA OB ZMEDI

Vsaka slovenska knjiga, ki izide v izseljenstvu, je že samo po tej okoliščini poseben praznik. Toliko bolj, če jo izda založba, ki že 65 let ustvarja kulturo dvanajst tisoč kilometrov daleč od domovine. To pot pa je knjiga imela dodaten prizvok. Bila je 201. izdaja SKA, torej z njo je ustanova stopila v »tretjo stotino« knjižnih izdaj.

Dr. Marko Kremžar je ploden avtor. Prva njegova knjiga, ki je tudi izšla v založbi SKA, je bila zbirka kratke proze Sivi dnevi (1962). Omeniti moramo drame »Živi in mrtvi bratje« (1985), »Razprava« (1997), »Na pragu« (2000), »Dve noči« (2011). Posebej važne pa so Kremžarjeve razprave »Obrisi družbene preosnove« (1984), »Ste-bri vzajemnosti« (1988), »Pogled naprej« (1983), »Pot iz socializma« (1986), »Prevrat in spreobrnje-nje« (1992), »Izhodišča in smer katoliškega družbe-nega nauka« (1998), »Med smrtjo in življenjem« (2000). Dve knjigi spomi-nov sta posebej osvojili bralce: »Leto brez sonca« (2002) in »Časi tesnobe in upanja« (2008).

Na kulturnem večeru SKA v Slovenski hiši v Bu-enos Airesu, ki je potekal 21. septembra 2019, pa sta bili predstavljeni zadnji dve njegovi deli. »Podje-tnik in njegov poklic« je izšlo leta 2018 pri založbi

Družina. Zvezda večera pa je bila gotovo knjiga, ki je predmet tega članka.

Mimo različnih okoliščin, je knjiga *Razmišljanja ob zmedi*, res nekaj posebnega. Kot je avtor sam povedal na predstavitvi na kulturnem večeru SKA, je v teku let zapisoval razne misli. Opazoval je svet okoli sebe, skrbelo ga je, kako se bodo člani njegove družine znašli v nemirnih razmerah sedanjega časa. Sklenil je, da jim bo pustil smernice, ki jim bodo pomagale, da se znajdejo v težkih okoliščinah in izberejo pravo pot. Svoje misli je zapisoval na listke in jih shranil. Potem je zbral listke, jih uredil in samodejno natipkal svoje zaključke, zvezal liste v majhne knjižice in jih podaril svoji družini. Tako so nastala razmišljanja. Tako je potem nastala tudi knjiga.

Zmedo slovar slovenskega jezika označi kot *stanje, ko nad stvarmi, položajem ni pregleda; stanje, ko se dela, ravna brez reda, organiziranosti*; in pa *stanje, ko kdo nima urejenih, jasnih misli, predstav*. To stanje prepleta naše celotno življenje; soočamo se z njim ob vsakem koraku. Zmeda nam megli pogled in srka moči, ko se moramo dnevno odločati kam in kako. Lahko bi rekli, da je prav zmeda glavni vzrok, zakaj se nam življenje mnogokrat obrača, ne da bi ga lahko nadzorali, in nas pelje do ciljev, ki si jih dejansko nismo izbrali. In prav na tem sloni avtorjev namen, obrnjen prvotno na člane lastne družine, potem pa na vso skupnost, ko nam posreduje neprecenljivo orodje, da se znajdemo v megli sedanjih razburkanih časov.

Knjigo, ki ima kot podnaslov »... preproste misli z nekaj ritma«, bi lahko ocenili kot neke vrste priročnik. So avtorjeva razmišljanja, priložnostna za vsakodnevne osebne in družbene odločitve, ob katerih moramo vedno imet pred očmi, kaj nam posredujejo vrednote naše vere in naše zahodne in krščanske kulture; kako naj se po njih vedemo in usmerjamo. Zato je struktura knjige tako urejena, da v kratkih in zbranih nasvetih pokriva celotno življenje in delovanje posameznika. V tem je dodatna vrednost besedila, ki nam ga dr. Marko Kremžar nudi v branje in obravnavo.

Na noben način ni to roman, ki ga začnemo brati in ga ne pustimo, dokler ne pridemo do končnega razpleta. Knjiga vsebuje točno 161 misli, nekatere izredno kratke, komaj stavek; nekatere malo daljše, razpredene v času in prostoru. Lahko preberemo eno misel dnevno; lahko dve ali tri. Gotovo bo dan, ko morda ne bomo segli po njej. A po pameti in zavesti nas lahko spremlja in vtisne v nas

smernice, ki nam bodo ostale za vedno, za vsak primer, za vsako težko odločitev.

Štiri poglavja, štiri velike skupine idej so zbrane v knjigi. Te so: I. Človek; II. Družba; III. Bližnji; in IV. Občestvo. Tako nam daje miselne elemente, ki nas ob vsakem koraku opozarjajo na naš izvor, in predvsem na naš cilj. Podlaga vsemu pa je ugotovitev, da je človek potrjen slabostmi in mu pretijo nenehne skušnjave. Takole avtor ugotavlja v prvi misli, ki ji je dal naslov »Odločitve«:

*Odkar je bil človeški rod postavljen
pred svobodne, zavestne odločitve,
je segel po vseh sadežih, ki je naletel nanje,
ker hoče biti kakor Bog.
Ob tem prezira red, ki je v naravi,
napredek si usmerja po navideznih koristih,
duhovnost mu pomeni manj od stvarnega imetja,
zato bo ceno svoje volje plačeval do konca časov.*

Snovi kot *Iskanje smisla, Mere in meje, Korak do uspeha, Beg pred izzivi, Opora upanju, Sprejeti dano*, so le nekatere točke tega prvega poglavja, ki vsebuje 34 razmišljanj.

Drugi del knjige, pod naslovom »Družba«, govori o vprašanjih kot *Dobro in zlo, Vrednotenje, Zagledanost vase, Strpnost, Iskanje lahkih poti, Kapital je orodje, Trdnost vrednot, Politika, Glas večine, Demokracija*:

*Najbolj primerna za razvoj osebe
je demokratična ureditev družbe,
a da se ta ne izrodi v brezpravno anarhijo,
naj jo dopolni red republikanskega nadzora oblasti,
kjer vežejo zakoni vse ljudi enako.
Mogoča pa je le, kjer državljani cenijo
vsaj eno od vrednot močnejše,
od materialnega ugodja in koristi.*

Naloge političnih strank, Prikrita nepoštenost, Svet brez vrednot ...
57 razmišljanj nas vodi po družbenem odru.

Tretje poglavje, pod naslovom »Bližnji«, vsebuje 32 misli. Tu, med drugim, najdemo snovi *Spoštljiv odnos, Izrazi ljubezni, Krščanski zakon, Pogoji za dialog, Beg v množico, Čast in ponos*:

*Kjer dopolnjuje zavest dostojanstva svobodnih oseb
zvestoba naravnemu redu in svojemu rodu,
tam čast in ponos nista prazni besedi
in dana beseda drži vse do groba.*

Dodamo še nekaj drugih misli, kot *Brez korenin, Država, Utopija revolucije, Požrtoovalnost*.

Končno imamo še 35 zapisov pod naslovom »Občestvo«. Tu najdemo važne teme, kot *Čas in večnost, Stvarnik, Resnična sprememba, Srečanje*:

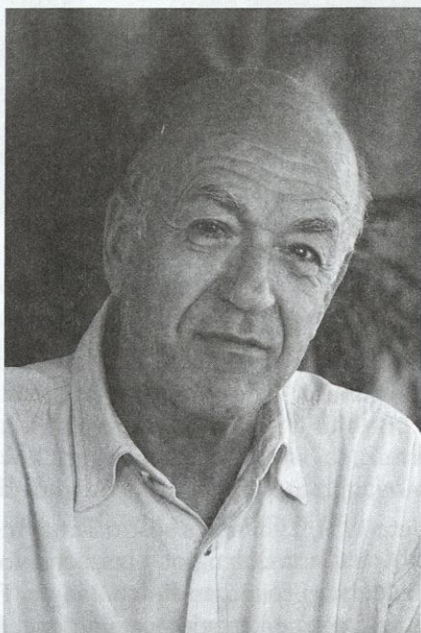
*Srečni smo, ko srečamo nekoga, ki si vzame čas,
da nam osvetli resnico,
da z lepoto plemeniti čute in duha,
da nam nudi dragoceni dar ljubezni.
Neskončna sreča pa bo srečati ob koncu časov Njega,
ki je vsa Resnica, in Lepota in Ljubezen.*

Pa še snovi kot *Sijaj resnice, Srečanje s križem, Imetje, Mir, Odgovornost in končno Zgodi se ...*

Kot smo omenili so »Razmišljanja...« izšla (kot prva Kremžarjeva knjiga), pri Slovenski kulturni akciji. Knjigo je oblikovala Monika Urbanija, tiskala pa Talleres Gráficos Vilko. Ni nam treba še posebej poudariti, kakšno bogastvo vrednot nam nudijo te »preproste misli z nekaj ritma«.

JURE VOMBERGAR

Ljubljana 1940 – Buenos Aires 2020

Letos, 4. februarja nas je zapustil dolgoletni član in odbornik SKA, arh. Jure Vombergar.

Rodil se je v Ljubljani 21. aprila leta 1940 kot prvi otrok dramatika Jožetu Vombergarju iz Pšenične police pri Cerkljah in Marjani Benkovič iz Kamnika. Ko je komaj izpolnil pet let je moral oče, kot toliko drugih domoljubov in protikomunistov, pred rdečo revolucijo začasno bežati iz Slovenije. Kar je bilo najprej začasno je postalo trajno. Tako je ata Jože ostal nekaj let v taboriščih v Italiji in leta 1948 emigriral v Argentino. Jure je v povojnih letih odraščal brez očeta.

V krogu družine

Čeprav je bil otrok se je kasneje dobro spominjal teh let, ki so jih preživeli v komunizmu. V Ljubljani je obiskoval klasično gimnazijo in že opravil malo maturo, ko je mama dobila dovoljenje za izselitev v Argentino. Če bi ostali v Sloveniji, je Jure pravil kasneje, da bi gotovo postal športnik, saj se je kot mladinec odlikoval v smučarskih skokih in v tekmovanjih tudi prejel nekaj nagrad.

Tako so se leta 1954, z mamo, s sestro Tinko in bratom Jožkom vkrkali na ladjo »Ana C« na dolgo pot v izseljenstvo. Z isto usodo so na ladji potovali še drugi rojaki, tudi družina dr. Tineta Debeljaka, med njimi Metka, ki mu je kasneje postala žena. Jure je bil takrat star 14 let. V novem svetu je moral začeti brez pravega znanja jezika argentinsko srednjo šolo. Da je pomagal družini z dohodki in, ker je imel talent za ročna dela, se je kmalu zaposlil v rezbarski delavnici, kjer se je izučil te obrti.

Že v prvih letih na tujih tleh je pokazal zanimanje za umetnost. Ravno v teh letih je SKA začela z umetniško šolo pod vodstvom Bare Remec, Marjana Marolta, Milana Volovška ter Franceta Ahčina. Z velikim navdušenjem se je pridružil kot petnajstletni mladenič. Bil je najmlajši učenec te skupine. Zanimal se je za rezbarstvo, grafiko in risanje. Spomine na umetniško šolo je napisal za Zbornik Meddobja SKA za leto 1994.

Tam je ugotavljal, kako je »slovenska skupnost v Argentini nudila veliko priložnosti, da gojenci pokažejo svoje sposobnosti: opreme in ilustracije knjig in drugih publikacij, scenografije za gledališke predstave, različne proslave in podobno«. Knjige SKA in zborniki Svobodne Slovenije so v tistih letih bili likovno opremljeni s sodelovanjem gojencev umetniške šole. Na prvem mestu je bil gotovo Jure Vombergar.

Verjetno je tudi ta šolska izkušnja bila povod, da se je po končani argentinski srednji šoli odločil za študij arhitekture in nato tudi diplomiral leta 1967. Po končani karieri je poučeval na buenosaireski univerzi in se kmalu tudi osamosvojil kot arhitekt. Gradil je stanovanjske hiše, podjetja in večje objekte, med njimi kar nekaj cerkva in kapel, predvsem po želji in naročilu slovenskih duhovnikov. V slovenski cerkvi Marije Pomagaj je opremil notranjost, oltar in krstni kamen, izrezal tabernakelj po načrtu slikarke Bare Remec. Izdelal je tudi vitraje in reliefe na stenah in okvir podobe Marije Pomagaj. V cerkvi Marije Kraljice v Lanusu je opremil notranjost in izoblikoval cementni glavni oltar. V tem okraju je tudi načrtoval, skupaj z arhitektom Marijanom Eiletzom, šolsko poslopje, misijonski zavod in kasneje zgradil tudi telovadnico, bazen in zavod za ostarele.

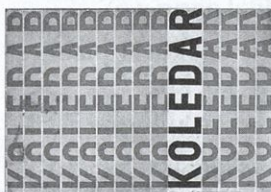
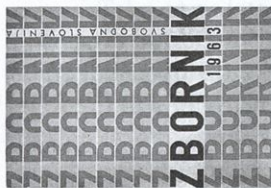
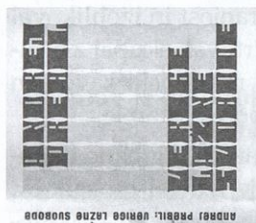
Izdelal je mnogo vitraj iz akrilika, predvsem z religiozno tematiko za notranjost cerkva. V istem materialu je izdelal mozaik sv. Cirila in Metoda, po originalu Staneta Kregarja, ki se nahaja v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Prav tako je izdelal cementne grbe slovenskih mest, ki so na steni ob tem mozaiku.

Poleg strokovnega dela v arhitekturi je bil Jure Vombergar ljubitelj rodoslovja, zbiral je in zapisoval podatke o slovenskih izseljencih v Argentini, datume rojstev, porok in smrti. Zbral in uredil je zbornik delovanja slovenskih duhovnikov: »Letopis 1947-1997, 50 let slovenskega dušnega pastirstva v Argentini« in tudi zbornik ob 50. letnici delovanja lazaristov v slovenski vasi v Lanusu.

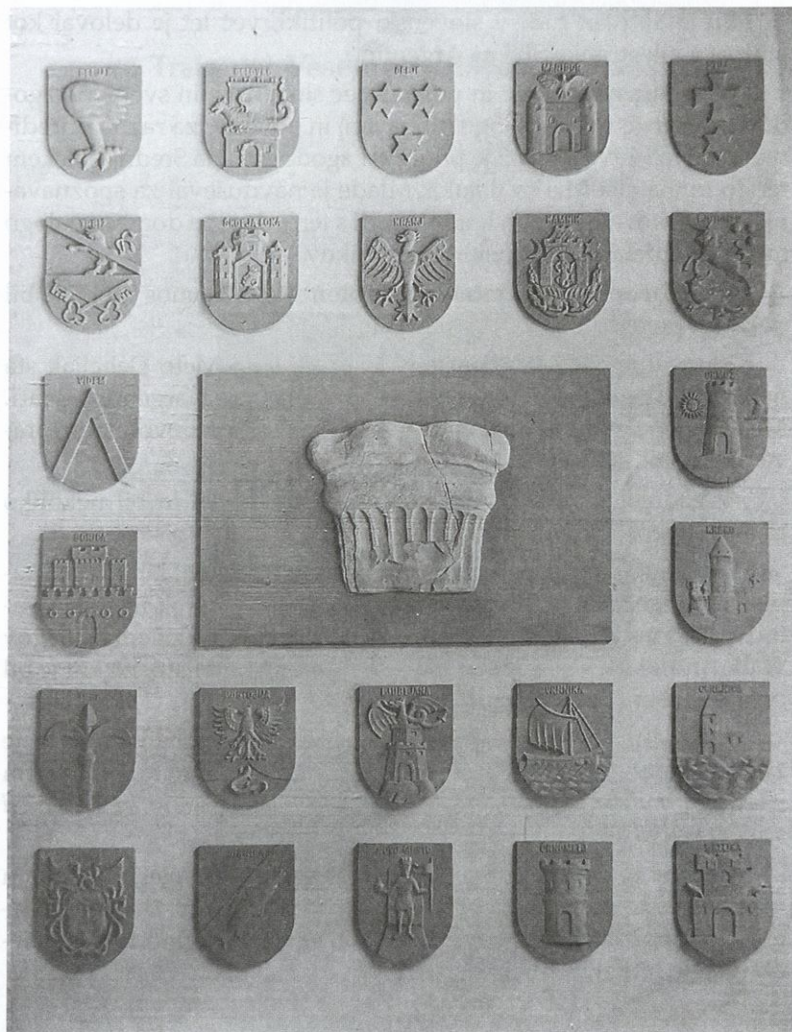
Bil je več let urednik mesečne verske revije »Duhovno Življenje«, kjer je tudi redno pisal prispevke.

V izdaji SKA in tudi drugih izdajateljjev je oblikoval platnice mnogih knjig. Nekatere od teh je tudi predstavil kot kritik.

Kot dolgoletni sodelavec in odbornik Slovenske kulturne akcije je več let vodil njen likovni odsek, pisal ocene in predstavljal likovne razstave.

Vrsta knjig, ki jih je pokojni Jure opremil

Stena grbov slovenskih mest v Slovenski hiši.
Vombergarjeva zamisel in izvedba

Predsedoval je društvu Zedinjena Slovenija v treh obdobjih in sicer zaporedno 1981-1985 ter ponovno 1989-1991 ravno v prelomnem času slovenske pomladi in pred osamosvojitvijo Republike Slovenije. Od društva Zedinjena Slovenija je leta 2005 prejel častno priznanje ZS za življenjsko delo.

Bil je aktiven tudi v slovenski politiki, več let je deloval kot podnačelnik stranke SLS za Argentino.

Bil je strasten bralec in poznavalec slovenske in svetovne zgodovine, zato je spisal mnogo predavanj in govorov za razne prireditve. Med leti 1993 in 2005 je poučeval zgodovino na Srednješolskem tečaju ravnatelja Marka Bajuka. Mlade je navduševal za spoznavanje in raziskovanje svojih korenin tudi s tem, da je za domačo nalogo naprošal izdelavo družinskih rodovnikov.

V osnovnošolskem tečaju A.M. Slomška, v Ramos Mejí, je bil nekaj let predsednik odbora staršev.

Posegal je tudi v domačinski svet. Z ženo Meto Debeljak sta nekaj let pomagala pri vodstvu kateheze za starše v argentinski fari. Med Slovenci pa sta predavala mladim zakoncem in vodila priprave na zakon.

V zadnjih letih je po prometni nesreči zbolel in bil nekoliko manj aktiven, je pa še vedno zbiral podatke, bral in pisal.

O njegovem osebnem in družinskem življenju bi lahko tudi napisali mnogo, saj sta z ženo Meto vzgojila osem otrok in štela dva-
indvajset vnukov. Dva izmed otrok sta se izselila v Slovenijo, njegov vnuk Andrej pa se je izkazal kot nogometaš v Ljubljani, na kar je bil on, kot dober športnik, izredno ponosen.

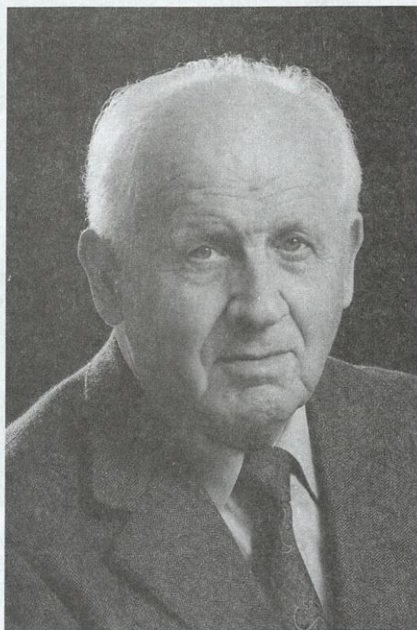
Med drugimi, bi lahko omenili sledečo avtokritiko, ki jo je znal povedati večkrat, ko je je predstavljal druge avtorje: »Nisem izvedenec v literaturi, le amater, se pravi, ljubitelj knjig in bralec od svojega petega leta naprej«.

Čeprav je arh. Jure Vombergar fizično odšel, je njegovo delo in zgled še vedno nosilni steber našemu izseljenskem življenju. Njegov doprinos kulturi in zavesti naše slovenske skupnosti ostaja neokrnjen in trajen.

ANDREJ SELAN

Trata pri Veselovem 1938 – Buenos Aires 2020

Andrej Selan je kot osmi med desetimi otroki zagledal luč sveta 8. oktobra 1938 mami Pavli Vreček in očetu Francetu na Trati pri Veselovem, Cerklje, na Gorenjskem. Otroštvo je preživel v domačem okolju. Zaradi komunistične revolucije na slovenskem ozemlju se je Andrejeva družina, z očetom domobrancem na čelu odločila, skupaj s tisočimi rojaki, za pot begunstva, najprej v Avstrijo - taborišči v Lienzu in Vetrinju - in kasneje na jug. Zelo na jug, v Argentino.

Ponosno je omenjal prvo učiteljico v taborišču, go. Marinko Inzko. Stike sta neprekinjeno obdržala do zadnjega, imela sta lep medsebojen odnos.

V krogu svoje družine pred oltarjem slovenske cerkve Marije Pomagaj

Po prihodu v Argentino se je šolal pri salezijancih za dobo osnovne in srednje šole. Nadaljeval je študije v salezijanski agrotehnični šoli v Uribelarrea. Kasneje se je tam tudi zaposlil kot profesor. Poučeval je v srednji šoli Almaguerite v Transradio. Velikokrat je to dobo omenjal s hvaležnim spominom.

Po krajši zaposlitvi v tovarni Ciudadela, je bil v službi v Čarmanovem podjetju, zatem se je zaposlil v tovarni Papelbril, kasneje pa v firmi Vigor, kjer je ostal skoraj 40 let, do upokojitve.

13. januarja 1968, sta Andrej Selan in Marija Mehle sklenila skupno pot. Bog ju je obdaril s krasno družino štirih otrok, Andrejka, Marjanka, Marta in Martin ter 11 biserčkov-vnučkov. Poglavlje zase s posebnim odlomkom zahvale zasluži Andrejeva žena, Marija,

ki je spremljala udejanjanja in izpeljavo vseh umetniških podvigov in človeških prizadevanj skozi skupne zakonske dneve.

Bogato izkušnjo profesorskega poklica, pridobljeno v salezijskem zavodu, je Andrej prenesel tudi v slovensko skupnost. Poučeval je v slovenski osnovni šoli Simona Jenka na Transradio, kasneje tudi v slovenski osnovni šoli Franceta Balantiča v San Justo. Po končanem pouku, je ob popoldanskih urah dolga leta zbiral osnovnošolske fante pri nogometu.

Odgovorno in konstruktivno je prevzemal razne funkcije v odborih Našega doma. Globoke sledove so pustili njegovi nastopi kot dolgoletni član nadzornega odbora. Tudi v najbolj razburkanih razpravah in debatah je Andrej vedno imel pravo besedo in nasvet, nastopal je umirjeno in odločno. Ta drža mu je naklonila priznanje in ugled.

Bil je dolgoleten član pastoralnega sveta v Našem domu. Aktivno je sodeloval na sestankih s pobudami kako ohraniti in oživeti versko skupnost med Slovenci, zlasti pa kako pritegniti in navdušiti mlade za duhovno rast. Poslanstvo v farnem odboru je presegalo formalne sestanke in se je prelivalo v oprijemljive poteze, ko je organiziral in vodil petje za skoraj vsako nedeljsko mašo, sveto uro, slovensko romanje v Luján, Lourdes in San Nicolás, veliki teden in vsak cerkveni praznik. Bil je zvest oskrbnik groba dr. Alojzija Starca. Andrejeva prepoznavna značilnost je brez dvoma solidarnost, pripravljenost za medsebojno pomoč. Koliko voženj je opravil križem Buenos Airesa, pripeljal in odpeljal kogarkoli je potreboval prevoz ob vsaki priložnosti, uri ali dnevu. Bližnjemu pomagati, to je bila njegova motivacija.

Andreju Selanu je bilo prepevanje domače in je v njem porajalo veliko veselje že iz otroških let. To se je nadaljevalo v Andrejevih mladih letih in imelo poglobitveno vlogo, ko se je pridružil priznani zboru Gallusa, kjer sta se z Marijo Mehletovo spoznala in si kasneje ustvarila družino. Petje je postalo cilj in sredstvo izražanja verskega pričevanja, pripadnosti slovenskemu rodu, ter kreativnosti in delitev talenta. Poklicni in družinski poti se je kmalu pridružila še umetniška struja.

Nedvomno izredno uspešno poglavje Našega doma predstavlja pevska dejavnost. Pričetki segajo tja v prva leta takoj po nastanitvi v novi državi Argentini. To so bili cerkveni zbori, ki so tudi posegali po prosvetnem petju.

Našemu domu je pa manjkal neki stalni program, ki bi mlade združeval preko kulturne dediščine, slovenske glasbe. S pravim posluhom ne le za glasbo in s pravočasno spodbudo Andreja Selana

Začetni Mladinski zbor po koncertu

in dr. Starca, je vzknila zamisel Mladinskega pevskega zbora. Pred 50. leti je skupinica šestih pevcev pod vodstvom velikega idealista in vizionarja prvič nastopila leta 1971 na takratnem Pevsko glasbenem festivalu v Slovenski hiši. Zaslugo nima drugi kot Andrej Selan. Pobudo ustanovitve zbora pa je dal takratni neutrudljivi dušni pastir, dr. Alojzij Starc, ki je z Andrejem delil skrb za usodo mladine. Tak je bil torej namen ustanovitve mladinskega pevskega zbora in sicer, da bi s pesmijo ohranjali in oživljali ne le slovensko kulturo, pač tudi slovensko zavest, imeli možnost združevanja. Ne nazadnje je zbor postal pomemben povezovalc slovenske skupnosti v Argentini.

Večkrat smo Andreja slišali, ko je v priznanje in poklon učiteljici Angelci Klanškovi izrazil, da so mladi, ki so prihajali k zboru, že imeli odlično podlago iz osnovne šole, kjer so večglasno prepevali.

Začetki niso bili lahki. Andrej je moral biti dokaj strog, saj mladina ni bila vajena reda, ni bilo toliko dejavnosti na voljo, kot jih imajo mladi danes. Marsikdo se je pevskega zboru pridružil zgolj zaradi družbe, drugi, ker je to bila želja staršev in tretji, ker ga je dr. Alojzij Starc prepričal.

Zborovodstvo je bilo le izgovor. Potom rednih pevskega vaj in discipline petja je Andrej mladino poučil o skupnem delovanju, jih

S hčerko Andrejko na turneji po Sloveniji

navduševal za delo v Našem domu, učil načrtovanja in izvedbe raznih zamisli in projektov, vedno je po vaji nudil priložnost za poročila, oznanila in vabila mladinskih aktivnosti ... Kako mu je to uspelo? Z najstarejšo in učinkovitejšo formulo: z zgledom!

Skoraj nemogoče je prešteti koliko nastopov je opravil zbor. Vrstila so se mašniška posvečenja, nove maše, zlate, srebrne maše, blagoslovitev cerkva, poroke, velikonočne in božične maše in akademije, domobranske proslave, mladinski dnevi, mladinske maše, obletnice Našega doma, obiski v domove ostarelih, proslave očetovskega, materinskega dne ter družinske nedelje v Našem domu, sodelovanje pri igrah in odrskih predstavah, Balantičevi večeri; v Slovenski hiši pri obredih na veliki teden in za božič na polnočnici, za praznik Kristusa Kralja in misijonsko nedeljo, za razne jubileje, na letnih mladinskih mašah, vsakoletni pevsko glasbeni večeri, božični koncerti, številni razni koncerti v argentinskih ustanovah, obiski slovenskih zborov in osebnosti iz Slovenije in zamejstva. Še danes odmevajo raznovrstne turneje, k rojakom v Mendoza, Rosario, Miramar... nepozabna turneja *Na obisku svojih korenin*, turneje ob jubilejih in zadnja izredno uspešna turneja ob 40. letnici zbora.

Vizija Andreja Selana je bila osnovana na trajnem, dolgoročnem načrtu. Iz mladinskega zbora se je zbor posodobil v Mešani

pevski zbor San Justo (MPZSJ), ki ga sedaj že skoraj tri desetletja vodi hči, prof. Andrejka Selan Vombergar. Prihodnje leto 2021 bo zbor slavil zlati jubilej, pol stoletja poslanstva.

Za bogato požrtvovalno in dolgoletno delo, v prid sanhuške mladine in celotne slovenske skupnosti v Argentini, je Andrej Selan prejel sledeča priznanja: 1996: zlato Gallusovo priznanje od ZKO Slovenije ob 25. obletnici MPZ San Justo; 2001: priznanje društva Zedinjena Slovenija za delo med Slovenci v Buenos Airesu; 2008: odlikovanje dolgoletnemu članu in odborniku Našega doma San Justo ob njegovi 70-letnici; 2011: ob 40-letnici MPZ San Justo, posebno priznanje Ministrstva za Slovence v zamejstvu in po svetu, ustanovitelju in dolgoletnemu zborovodji za pomemben prispevek k ohranjanju slovenske identitete in promocije slovenske kulture v Argentini; 2015: ob 59-letnici Našega doma San Justo je bil g. Andrej imenovan za častnega člana Doma; 2018: ob 80. rojstnemu dnevu je g. Andrej prejel priznanje in zahvalo ustanovitelju MPZ San Justo in dolgoletnemu zborovodji. V imenu Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu mu je podelila odlikovanje tedanja veleposlanica Republike Slovenije v Argentini ga. Jadranka Šturm Kocjan.

Z odličnim spričevalom je Andrej Selan zaključil plodno, bogato, ustvarjalno delovanje na zemeljski poti, ko ga je Bog v četrtek, 16. julija 2020 odpoklical v večnost po zasluženem plačilo. Iz naših ustnic in src se porajajo samo besede zahvale. Vaše življenjsko delo, dragi g. Andrej Selan, je tudi vaš živ spomenik.

Marija Ivana Tekavec

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIZNICA

D

129 907 2020

920212646,1/4

COBISS

bem

Na videz obrabna,
toda alternativna pozicija
slovenske zdomske literature
zadobi v vseslovenskem
kontekstu nenadoma
nove razsežnosti.

Naj ostane tudi
v novem obdobju duhovnih
komunikacij ustvarjalni izziv
in dopolnilo,
predvsem pa svež studenec
izvirne ustvarjalnosti.

(Lev Detela)